

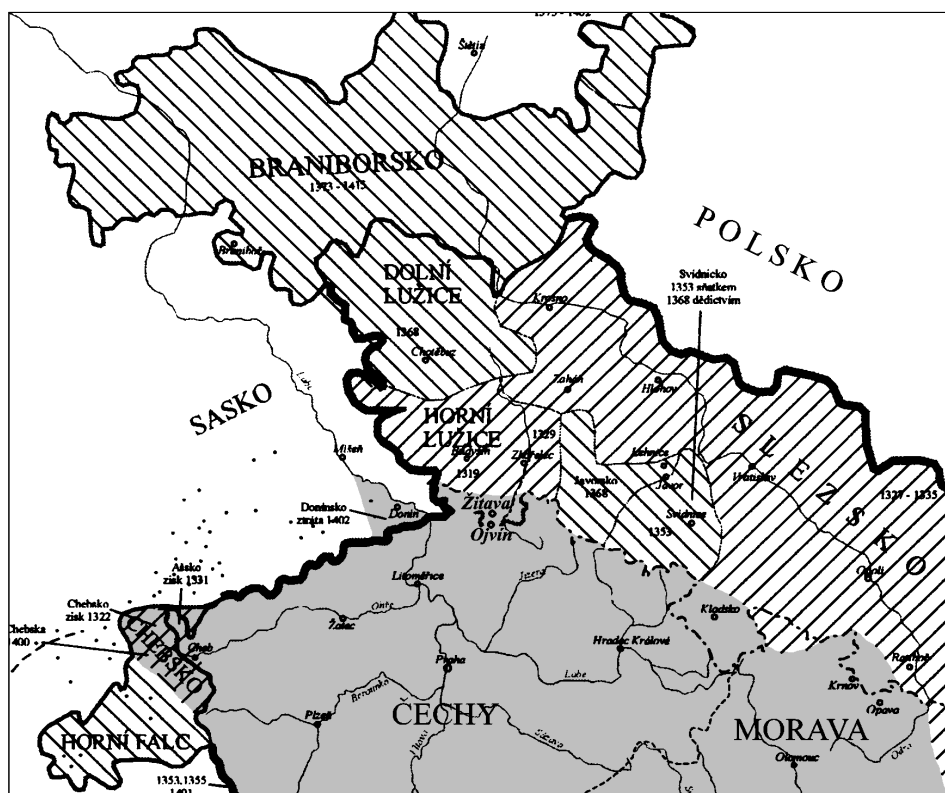
CAROLI IV. IMPERATORIS ROMANI FUNDATIO: KOSTEL KLÁŠTERA CELESTINŮ NA OJVÍNĚ U ŽITAVY¹⁾

RICHARD NĚMEC

MOTTO

„Nikdy jsem neviděl nic podobného klášternímu kostelu, který zde stojí nepoškozený až do dnešní doby, slavný a obdivuhodný: nikoli kvádry nebo kameny spojované cementem prací zedníků, nýbrž vyhloubená, vysekaná skála upravená do podoby důstojného kostela, se zdvihá ke klenbě; a aby se nevěřilo, že to celé je jeskyně, otevřená okna situovaná na vhodném místě upouští dovnitř světlo. Klenba je vyzděná pouze od místa, kde se začíná klenout; všechny ostatní strany kostela, podlaha, stěny, ať jsou v pozadí nebo čnější do popředí, oltáře, schody etc., jsou vysekány z této skalního masívu a tak umně vyzdobeny uvnitř i vně kostela, že tuto zvláštnost postřehne jen velmi pozorné oko.“

Bohuslav Balbín²⁾

Obr. 1: Schématická mapa České republiky. Čechy (šedě), vedlejší země Koruny české a braniborská Marka (šrafované) v době lucemburské se zakreslením polohy Ojvína a Žitavy, výřez (upraveno dle E. Semotanové, 2002).

ÚVOD

O olejomalbě Caspara Davida Friedricha s názvem *Snílek* (*Der Träumer*) napsal Helmut Börsch-Supan: „Bei dem spätgotischen Fenster, [...] handelt es sich um ein Motiv von der Klosterkirche auf dem Oybin bei Zittau, das auch Carus in einem Gemälde [...] von 1828, allerdings von außen gesehen, verwendet hat.“³⁾ Ojvín získal svou popularitu, kterou si zachoval až do dnešní doby (počet návštěvníků do-

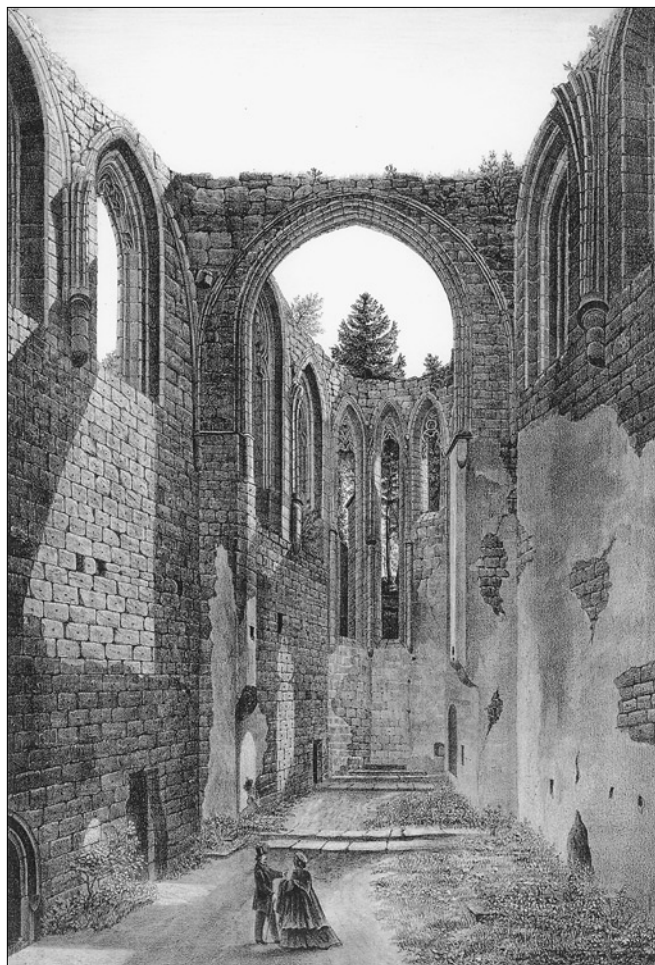
sahuje ročně čísla 100 000), právě díky zájmu romantických malířů o tento syžet, přičiněním historiků 19. století i pozitivní propagandě regionálních nadšenců.

Hradní a klášterní areál Ojvín (něm. Oybin) se nachází v Žitavsku v Lužických horách na území dnešní východní části Německa. Žitavsko bylo jako samostatný celek a součást českého knížectví poprvé zmiňováno již za vlády čes-

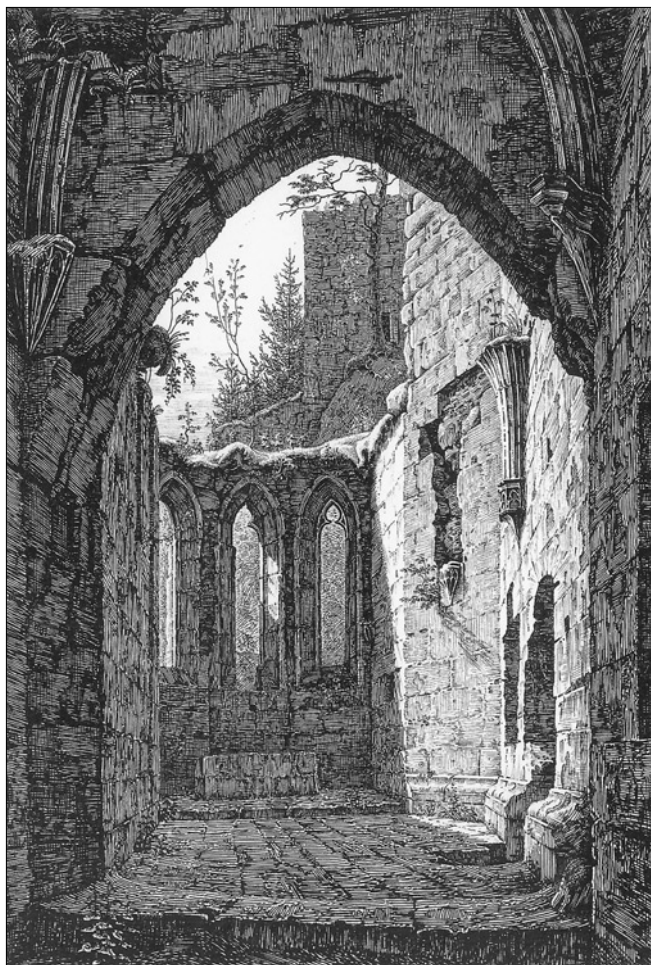
1) Studie vychází z několika kapitol autorovy diplomové práce „*Mons Paracleti – torzo kostela bývalého kláštera celestinů na Ojvíně u Žitavy v kontextu staveb dvorského okruhu Karla IV.*“ obhájené v lednu 2004 na Ústavu pro dějiny umění, FFUK, Praha. K analýze písemných záznamů, otázkám historických souvislostí a územní politiky Karla IV. srov. Richard Němec, Mons Paracleti – bývalý klášter řádu celestinů na Ojvíně u Žitavy: kritická revize pramenů a literatury k problematice počátků fundace, in: Korunní země v dějinách českého státu I. Integrační a partikulární rysy českého státu v pozdním středověku (sešity Ústavu českých dějin FF UK, řada A, sv. 2), Lenka Bobková (red.), Praha 2003, s. 219–253; *Týž*, Die Burg- und Klosteranlage Oybin: Die Entwicklung der Handelswege im Lausitzer Gebirge im Lichte der Territorialpolitik Karls IV. und ihre Bedeutung für die Erbauung des Kaiserhauses und die Stiftung des Coelestinerklosters, in: Burgen und Schlösser 44, 4/2003, s. 241–251; *Týž*, Žitavská cesta a založení celestinského kláštera na Ojvíně v intencích územní politiky Karla IV., in: Historická geografie (dále HG) 31/2001, s. 211–226.

Za odbornou kritiku děkuji především vedoucímu práce Petru Mackovi i oponentce Kláře Benešové. Dík patří též Dobroslavu Líbalovi, Lence Bobkové, Bibianě Pomfrové, Michalu Ryklovi a Wilhelmu Schlinkovi, za kontrolu překladů latinských textů pak Janu Kalivodovi. Za poskytnutí materiálů a plánové dokumentace, uchovávané v ojvínském archivu, bych rád vyslovil poděkování tehdejšímu vedoucímu stavebního úřadu v obci Ojvín Werneru Prelopovi, stejně jako Elke Manke a Dirku Keilovi ze správy hradu Ojvín i územnímu referentovi pro Horní Lužici Stefanu Krabathovi ze Zemského ústavu pro archeologii Sasko v Drážďanech za vyřízení povolení k publikaci fotogrammetrických zaměření. Last but not least děkuji za četné přínosné konzultace i upozornění na mnou opomenutou literaturu Kai Wenzelovi.

2) Bohuslav Balbín, *Miscellanea regni Bohemiae, Topographicus et chorographicus III*, Pragae 1681, kap. 8, § 5, s. 114, (srov. text. příl. č. 5).
3) Helmut Börsch-Supan – Karl Wilhelm Jähniß, *Caspar David Friedrich. Gemälde, Druckgraphik und bildmäßige Zeichnungen*, München 1973, s. 457, č. 451.

Obr. 2: Th. Busch. Pohled do lodi a chóru, nedatováno, pol. 19. století?, rytina (sbírka Bienert M 65, K 47, B 163).

Obr. 3: Th. Busch. Pohled do polygonální východní kaple ze sakristie, nedatováno, pol. 19. století?, rytina (sbírka Bienert M 65, K 44, B 142).

kého knížete Břetislava, někdy mezi lety 1019–1039. Bylo-li vůbec kdy od Čech odtrženo, zůstalo Žitavsko od první poloviny 11. století trvale v rámci zemí Koruny české až do roku 1635, kdy bylo slovy Josefa V. Šimáka „trvale odcizen[o] koruně Sv. Václava“ a postoupeno – již v rámci Horní Lužice – Sasku. Žitavsko bylo totiž od roku 1412 spravováno z Horní Lužice jako součást Koruny české, a bylo v roce 1424, kdy došlo k úpravě hranic mezi Čechami a Lužicí, resp. k splynutí hranic mezi Horní Lužicí a Žitavskem, definitivně inkorporováno jako její součást⁴⁾ (obr. č. 1).

Prvním zaznamenaným stavebníkem na Ojvině byl Chval z rodu Ronovců, řečený ze Žitavy. Byl připomínán v letech 1253–1262, kdy držel Žitavu s okolím, dle Miloslava Sovadiny patrně jako dědičné vlastnictví Ronovců, resp. jejich vlastní založení.⁵⁾ K ochraně již existující obchodní cesty, nazývané Lipská cesta (Lipaer Straße), vedoucí z České Lípy do Žitavy, dal Chval na svém území, přes které tato stezka vedla, vystavět několik hradů, mezi nimi i „Owben“, jak zpravuje žitavský písař Jan z Gubenu, jehož poslední zápis v městské kronice se vztahuje k událostem z roku 1375.⁶⁾

4) Josef Vítězslav Šimák, Středověká kolonisace v Zemích českých, České dějiny I/5, Praha 1938, s. 727. Ke státoprávnímu uspořádání: Christian Adolph Pescheck, Handbuch der Geschichte von Zittau I, II, Zittau 1834, 1837; Týž, König Ottokar II. und die Begründung der Stadt Zittau, Görlitz 1855; August Ernst Köhler, Geschichte der Oberlausitz, Neues Lausitzisches Magazin (dále NLM) 42, 1865, s. 71n.; Hermann Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts, NLM 53, 1877, s. 174; Jan Kapras, Lužice a český stát (k třístému výročí Pražského míru), Praha 1935; František Palacký, Dějiny národu českého I, Praha 1939, s. 529–531; Otakar Bauer, Žitava v českých dějinách, in: Žitavsko v českých dějinách, Antonín Frinta – Hugo Rokyta (red.), Praha 1947, s. 7–57; Ivan Vávra, Žitavská cesta, in: HG 12, 1974, s. 27n.; Dušan Trávníček, Přehled územního vývoje našeho státu, Brno 1984; Zdeněk Boháč, České země a Lužice, Tišnov 1993, zejména s. 11–20; Eva Semotanová, Historická geografie českých zemí, Praha 1998, s. 127n.; Lenka Bobková, Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně, Ústí nad Labem 1993, s. 109n.; Týž, Budyšínsko a Zhořelecko, součást České koruny v letech 1319–1396, Mediaevalia Historica Bohemicae (dále MHB) 5, Praha 1998, s. 67n.;

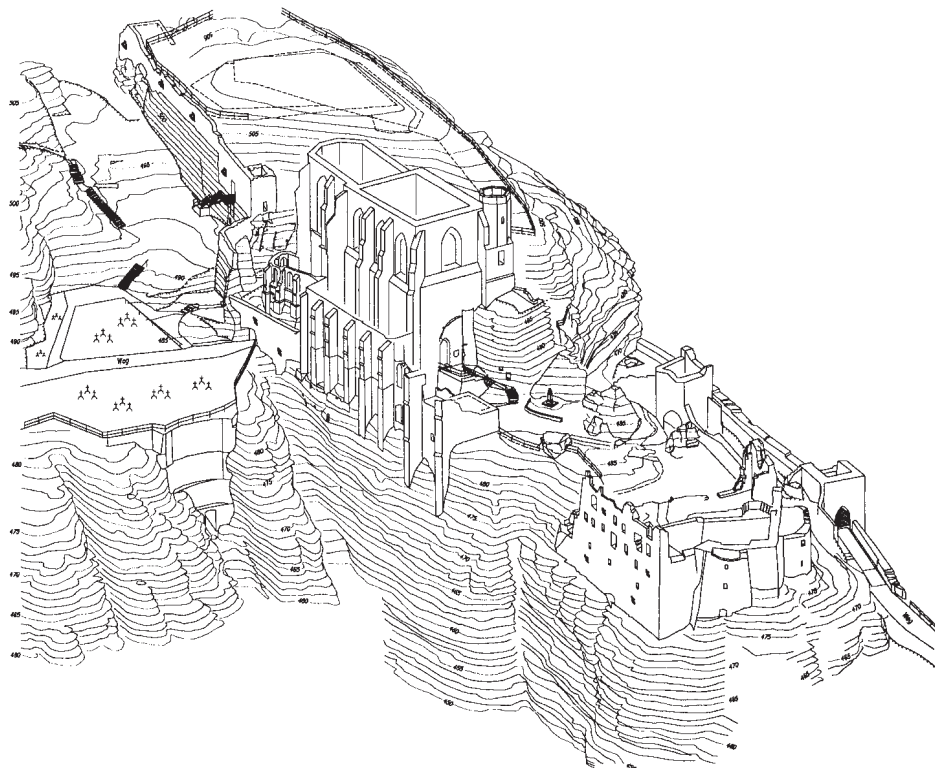
Táž, Die Oberlausitz in der Politik König Johannis von Luxemburg, in: King John of Luxembourg (1296–1346) and the Art of His Era, Klára Benešová (red.) Prague 1998, s. 39n.; Týž, Horní Lužice a Česká koruna na sklonku středověku, Dějiny a současnost 5. 1999, s. 8n.; Joachim Bahlcke, Die Oberlausitz. Historischer Raum, Landesbewußtsein und Geschichtsschreibung vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert, in: Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts, Joachim Bahlcke (red.), Leipzig 2001, s. 11–53; další příspěvky ke starším dějinám Horní Lužice tamtéž: Gertraud Eva Schrage, Die Oberlausitz bis zum Jahre 1346, s. 55–97; tamtéž: Norbert Kersken, Die Oberlausitz von der Gründung des Sechsstädtebundes bis zum Übergang an das Kurfürstentum Sachsen (1346–1635), s. 99–141.

5) K tomu Miloslav Sovadina, Rozrod žitavských Ronovců ve druhé polovině 13. století, in: Bezděz – Vlastivědný sborník Českolipska 7. 1998, s. 26 n.; Richard Klos–Miloslav Sovadina, Kdo byl otcem Jindřicha z Lipé, MHB 7, 2000, s. 97n. Naposledy Jan Urban, Lichtenberkové, vzestup a pád jednoho panského rodu, Praha 2003, (kap. Žitavští bratři), s. 23–44, dále genealogická tab. s. 500–501.

6) Johannes von Guben, Jahrbuecher des zittauischen Stadtschreibers

Chvalův potomek Jindřich z Lipé dostal listinou datovanou dnem 22. července 1310 Žitavu do držení společně s hradem Ronovem⁷⁾ a v roce 1312 pravděpodobně obnovil mezitím zpustlý hrad Ojvín, krátce předtím zneužitý jako loupežnické sídlo.⁸⁾ Významnější aktivity spojené s výstavbou Ojvína byly však spjaty s osobností Karla IV., který vládu nad Čechami a tudíž i Žitavskem přejal po smrti svého otce krále Jana Lucemburského 26. srpna 1346. Roku 1364 zde císař nechává vystavět dům – palác, o dva roky později inicioval výstavbu celestinského kláštera s kostelem.

Výběr tématu podnítila nejen skutečnost, že jde o bohemikum, tedy stavbu vystavěnou na historickém území Čech římským císařem a českým králem Karlem IV., ale především možnost detailního studia stavby i plánové dokumentace vyhotovené v rámci dílčích sanací objektu, probíhajících od roku 1991. Předkládaná studie sumarizuje více nežli 150leté umělecko-historické bádání. Vyrovnává se s odkazem soupisů Cornelia Gurlitta a Huga Rahtgense, zohledňuje však i výsledky nových archeologických vykopávek, vedených od roku 1997 Janou Esther Fries, poté Joannou Wojnicz, v neposlední

Obr. 4: Ojvín, kostelní ruína. Axonometrický snímek. Pohled na severozápadní stranu hradního a klášterního areálu. Stav před odhalením konventních budov situovaných mezi kostelem a hradem, srov. obr. č. 29 (Linsinger, 1997).

und einiger seiner Amtsnachfolger, Scriptores rerum Lusaticarum (dále SRL), Neuer Folge I, Joachim Leopold Haupt (ed.), Goerlitz 1839, s. 6: „Eyn lantherre waz gewessen by der Lypen, der his her Quale; dez selbin waz das gebirge yensit bis an die Leype. dez selbin diner yageten eyn bern auf den steyn, do der Moyben vffe stet, vnd slugen den vf dem steyne vnd quamen dez heym und sprachen ‚herre, wir haben eyn di beste stat zu eyne huze, alz ir si solt geseen haben‘. der buwe von ersten den Owben. do noch etliche czyt vorginc her vnd bleyb vngebout wol XX yar. [...]“; srov. Richard Němec, Die Burg- und Klosteranlage Oybin, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 241–251; Týž, 2001, o. c. v pozn. 1, s. 211–226; Vávra Ivan, Žitavská cesta, in: HG 12, 1974, s. 31n. K dataci Gubenovy městské kroniky J. L. Haupt v úvodu své edice, s. XIII.; srov. Ernst Friedrich Haupt, Beiträge zur Geschichte des Oybins IV, NLM 4, 1825, s. 37, který dobu vzniku díla předpokládá mezi léty 1363 až 1387.

7) Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (dále RBM) II, s. 965, č. 2221: „Heinricus, Rom. rex, Heinrico de Lyppa civitate Syttaviam et castrum Ronowe donat [...]“ Miloslav Sovadina, Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století, in: Bezděz – Vlastivědný sborník Českolipska 6, 1997, s. 13, se na základě listiny z 13. července 1309 (RBM II, č. 2187) domníval, že Jindřich z Lipé získal Žitavu pravděpodobně jako starý rodový majetek do držení již někdy kolem roku 1305. Pro tuto domněnku hovoří také zpráva Jana z Gubenu s k tomuto roku, Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 5.

8) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 6: „dez buten yn di herren we-dir, di do sosen vf dem burberge, vnd rowbten vo dem Oyben: daz worn die ersten rowber, die man y in desem lande irkante. [...]dez czogen die loute, di hie woren, vnd zubrochen das huys vnd vortrebten di selben herren von dem burberge. do noch lac der Oyben vngebuet biz an den von der Lypen; do dez dy stat waz, der richte do selbst vf dem steyne vf eyn bergfrid. do noch by synen gecziten lac iz wuste dry yar. do noch liz der von der Lipen den Oyben müern, alz her noch sted biz an den hutegetag“.

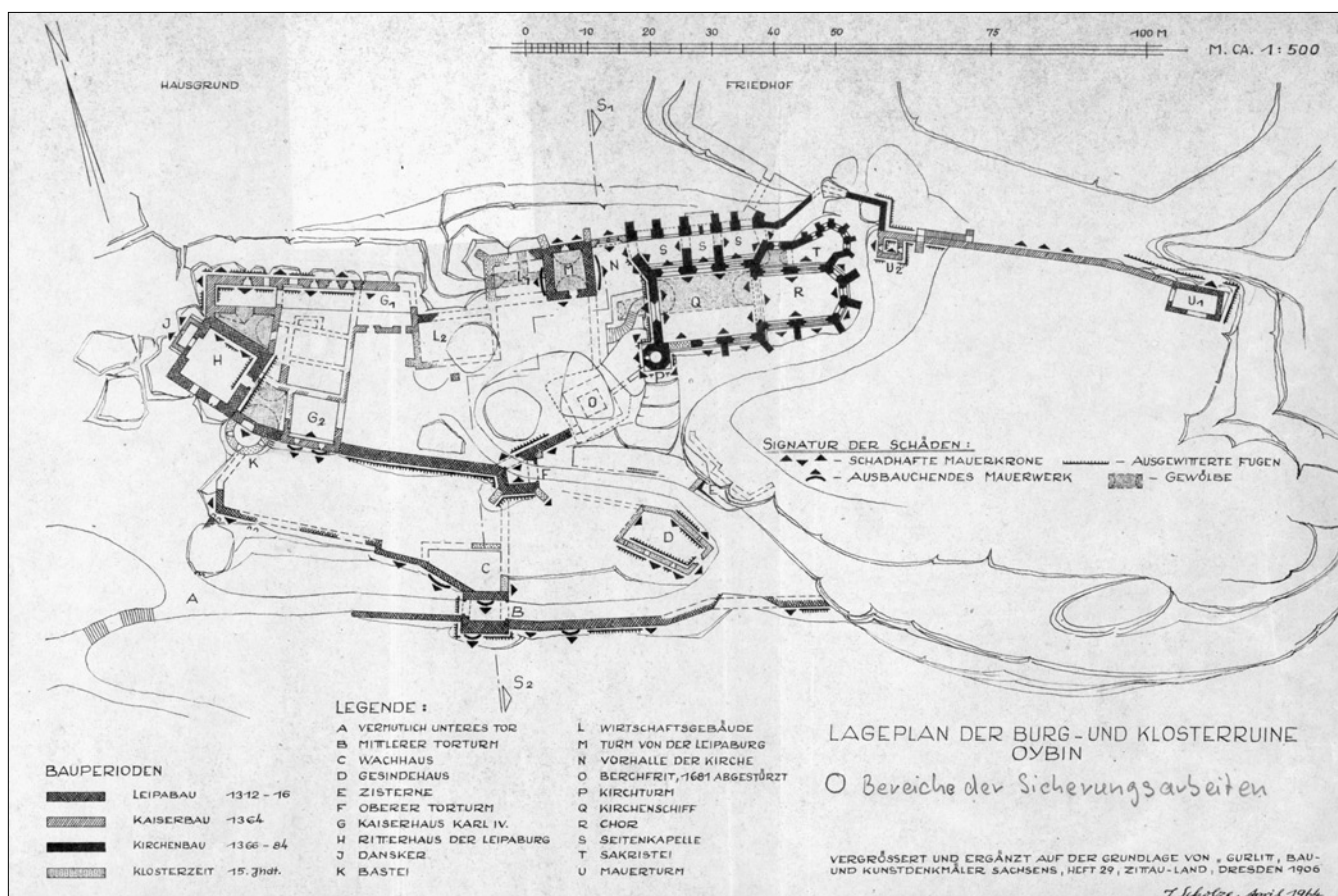
řadě také poznatky ze stále probíhajících konzervačních opatření, i vlastního nedestruktivního SHP. Práce vyhodnocuje ikonografické materiály objasňující stavební podobu objektu a přináší dosud nepublikovaná záměření. Nedílnou součástí studie tvoří stavební rozbor a formální analýza stavby, provedená v souvislostech dobové architektonické produkce jak v českých zemích, tak i v evropském kontextu. Na základě slohového rozboru byla, v korelaci s absolutními daty, zcela nově vymezena i relativní chronologie výstavby kostela a rozlišeno několik stavebních úseků. Metodicky vychází práce z umělecko-historických průzkumů, rozpracovaných Dobroslavem Líbalem a ad perfectum dovedených Petrem Mackem⁹⁾ i analytických prací Kláry Benešové, jež zejména studií z roku 1979 podstatně přispěla k objasnění složité problematiky vztahující se k ojvínské stavbě.¹⁰⁾

STAV BÁDÁNÍ

Ruiny hradu a kláštera Ojvín byly objeveny a znovu vzkříšeny romantiky. Ti začali Ojvín nejen opravovat, odkrývat suť a rekonstruovat, ale záhy se i poměrně kriticky vyrovnávat s některými faktografickými nesrovnalostmi. Na tomto „neoficiálním programu“ se podílela celá řada autorů. Christian August Peschek, Christian Adolph Pescheck, Ernst Haupt i Karl Brantl patřili ke generaci dějepisců, kteří pomohli uchovat značné množství materiálu a vykonali mnoho pro záchranu a sanaci ruin hradního a klášterního

9) Petr Macek, Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, Státní ústav památkové péče. Odborné a metodické publikace 23, (Příloha časopisu Zprávy památkové péče (dále ZPP) 61, Praha 2001.

10) Klára Benešová, Klášterní kostel celestinů na Ojvínu v Žitavě, Umění 27, 1979, s. 133–139.

Obr. 5: Ojvín, situace. Půdorys hradního a klášterního areálu s naznačenými konventními budovami. Stav k roku 1964 (Scholze, 1964, doplněný půdorys dle Rahtgense).

areálu na Ojvině.¹¹⁾ Z těchto prací je příkladná zejména *Kleine Chronik des Oybins* od Christiana A. Peschecka z roku 1839, jež pro svou oblíbenost dosáhla osmi reedic (naposledy z roku 1998) a jejíž pasáže týkající se tehdejších oprav, vykopávek a nálezů jsou cenným pramenem pro poznání dějin kláštera, neboť byly psány očitým svědkem. Týž autor vydal v roce 1840 zatím nejobsáhlejší historickou publikaci o Ojvinu, *Geschichte der Cölestiner des Oybins*, na níž je hodnotné její tématické členění, širší záběr a ediční příloha. Taktéž z umělecko-historického pohledu znamenala Pescheckova práce v ojvínském bádání zlom. Bez řádné stavební analýzy totiž došel k provokujícímu závěru, že stavbu vystavěl Petr Parlér („Peter Arler“).¹²⁾ Ačkoli je dnes zřejmé, že toto připsání je plodem romantické touhy po architektovi zvučného jména, zasloužil se Pescheck o to, že Ojvín již nikdy nebyl badateli zapomenut. Ke své velké práci z roku 1840 vydal Pescheck v letech 1844 a 1846 *Dodatky*, v nichž Ojvín zařadil do kontextu německého stavebního umění.¹³⁾ Podíl na rozšíření názoru, připisující autorství

stavby Petru Parlérovi, v německé literatuře přetrvávající až do dnešní doby (viz pozn. č. 34), měli také populární průvodci a publikace Alfreda Moschkaua. Zakladatel muzea na Ojvině tvrdil, že zde Petr Parlér zanechal i signaturu – kamenickou značku. Tato indicie mu posloužila jako dostatečný důkaz o jeho autorství.¹⁴⁾ V roce 1873 připsal Alfred Moschkau ojvínskou stavbu již s „jistotou“ Petru Parlérovi ze Švábského Gmündu.¹⁵⁾ K tomuto názoru se přiklonil také Joseph Neuwirth.¹⁶⁾

Polovina 19. století znamenala v bádání o Ojvinu zásadní zlom. Nejenže byl i dále kriticky vydáván dostupný pramenný materiál,¹⁷⁾ ale především byla v roce 1850 uve-

weitere Nachträge zur Geschichte des Oybins, NLM 23, 1846, s. 285n.

14) Např. Alfred Moschkau, Ritterburg und Kloster Oybin im Zittauer Gebirge, Oybin, rok vyd. neuveden, s. 46; také Carl Duval, Klöster und Klosterruinen Deutschland, Nordhaus – Fürst 1844, heslo Oybin, s. 147. Jedna z kamenických značek publikována in: Richard Němec, Mons Paracleti, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 246.

15) Alfred Moschkau, Oybin und seine Umgebung, Zittau, 1873 (citováno dle 4 vydání), s. 18.

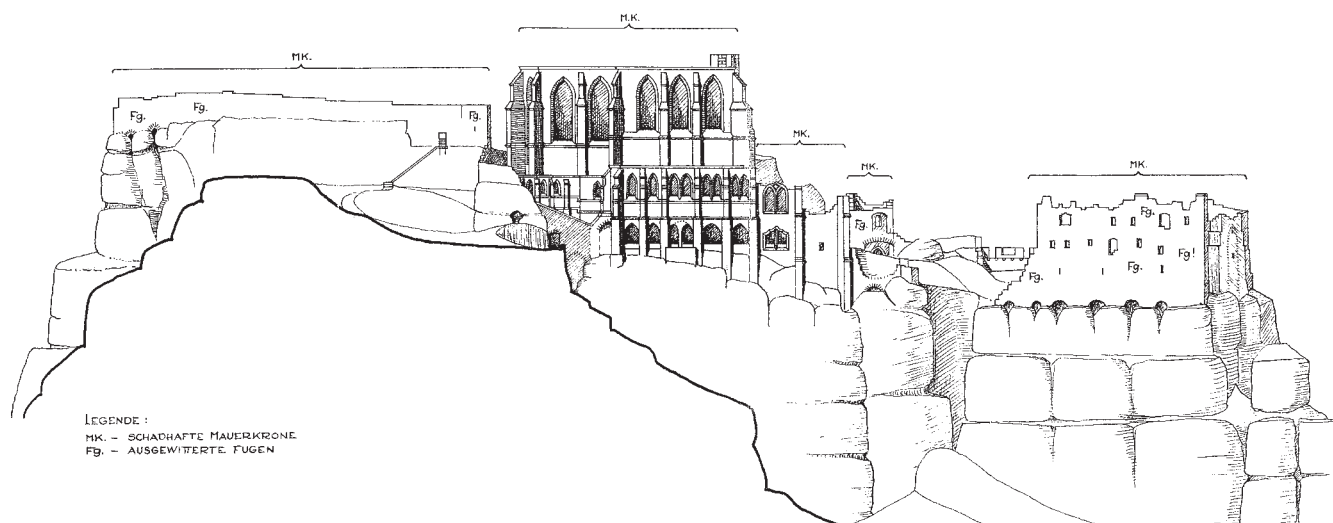
16) Joseph Neuwirth, Peter Parler von Gmünd, Dombaumeister in Prag und seine Familie, Prag 1891, s. 96.

17) Moritz Oskar Sauppe (ed.), Regesta castri et monasterii Oywinensis I. Die Selecta, Excerpta Summaria de Privilegiis, Regalibus Patribus Monasterii in Castro Oywin prope Sittaviam concessis, et Annotationibus Fratrís Andreae Schwobii de Freynstadt, Anno 1508, in: Geschichte der Burg und des Cölestinerklosters Oybin, NLM 63, 1888, s. 370; Týž, Geschichte der Burg und des Cölestinerklosters Oybin, NLM 62, 1886, s. 88–110; Týž, Die Mönche auf dem Oybin, Zittau 1890; Hermann Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von Ältester Zeit bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts, NLM 53, 1877, s. 174n.; Týž, Drei neue Urkunden über die Cölestiner auf dem Oybin, NLM 69, 1893, 81–85; Joachim Prochno, Die Zittauer Rathsl-

11) Christian August Pescheck, Der Oybin bey Zittau, Zittau – Leipzig 1792; Ernst Friedrich Haupt, Beiträge zur Geschichte des Oybins I, II, III, IV, NLM 4, 1825; Karl Brantl, Beiträge zur Geschichte des Oybins, NLM 12, 1834; Týž, Welche Raubburgen wurden im Mittelalter von der Macht der Sechsstädte zerstört? NLM 15, 1837; Christian Adolph Pescheck, Zittau und seine Umgebung, Zittau – Leipzig 1821; Týž, Literarische Nachweisungen über den Oybin bei Zittau, Zittau 1837. Týž, Kleine Chronik des Oybins, Zittau 1839; Týž, Geschichte der Cölestiner des Oybins, Zittau 1840.

12) Christian Adolph Pescheck, 1840, o. c. v pozn. 11, s. 16.

13) Christian Adolph Pescheck, Neue Nachlese über den Oybin und die Cölestiner, NLM 21, 1844, s. 144n.; Christian Adolph Pescheck, Noch

Obr. 6: Ojvín. Nárys severní strany vrchu s císařským palácem a kostelní ruinou. Stav k roku 1964 (Scholze, 1964, doplněno dle Rahtgense).

řejněna významná uměleckohistorická studie Ludwiga Puttricha, zpracovaná obdobnou metodou jako tehdy vznikající topografické příručky. Puttrichův příspěvek byl dělen do několika částí. V úvodu se věnoval historii strážního hradu a celestinského kostela a pokusil se o vymezení časových period výstavby těchto objektů. Autor také podrobně popsal kostelní stavbu a svůj článek doplnil do té doby nepublikovaným půdorysem a dvěma litografiemi od E. Kirchnera a C. Sprosse – pohledem z lodi do chóru a pohledem ze severovýchodu na vnější stavbu kostela. Puttrich se nezmiňuje o konventních budovách, jež byly již tehdy zavalené sutinami a autor o nich zřejmě nevěděl. Autorství opatrně připsal Petrovi Parlérovi, „který prý měl postavit ojvínský kostel“.¹⁸⁾

Po více než padesátileté pauze vyšly v roce 1906 a 1909 dvě soupisové práce zabývající se stavební historií ojvínského kostela. Jejich obsah je až na detaily totožný. První z prací, publikovaná Corneliem Gurlittem,¹⁹⁾ obsahuje kresby signované HR (Hugo Rahtgens). Právě H. Rahtgens v roce 1909 uveřejnil druhou studii nesoucí název *Die Ruinen des Oybins*. V úvodu sdělil, že pracoval jako Gurlittův asistent a že vyhotovil kresby ojvínského kostela a hradu.²⁰⁾ Obě studie přinesly obsáhlý stavebněhistorický rozbor stavby a do dnešní doby představují standardní práce. Gurlitt a Rahtgens nově postřehli, že ojvínský kostel jeví jisté analogie s kostelem sv. Apolináře v Praze. Při popisu vítězného oblouku a kaplí shledali autoři jistou podobnost s pražskou školou „v živém a bohatém členění“.²¹⁾ Autoři přinesli

obsáhlý přehled kamenických značek, částečně publikovaných již u Morávka.²²⁾ Tři kamenické značky, nacházející se v prvním východním poli tzv. křížové chodby, na severním opěráku chórového polygonu a na vnitřní straně severní stěny lodi, určili Gurlitt s Rahtgensem, v souladu s A. Moschkauem, jako dvojitou zalomenou úhelnici Petra Parlěře. Jeho přímý dozor střízlivě odmítli, připsali však stavbu nějakému příslušníku rozvětvené parlěrovské rodiny.

Vliv „Parlěřovy pražské huti“ připustil Fritz Rauda.²³⁾ Martin Jäckel již automaticky pracoval s tímto připsáním a přiřadil Ojvín k řadě „parlěrovských“ realizací, stejně jako k souboru lužických gotických staveb. Ačkoli pochyboval o tom, že zmiňovaná kamenická značka patřila Petru Parlérovi, předpokládal jeho fyzickou přítomnost v roce 1369, kdy Karel IV. pobýval na Ojvíně.²⁴⁾

Dobroslav Líbal v roce 1948 dosavadní připsování stavby Parlěřově huti razantně odmítl a prohlásil, že jsou přítomné „četné motivy arrasovské, např. hrušková arrasovská profilace, ovlivněné již silně se probouzejícím krásným slohem“. Podobnost s kostelem sv. Apolináře shledal jak v základní půdorysné dispozici, tak i v podobě věže. Pochybnosti ovšem vyslovil k uměleckému provedení, které je prý od kostela na Větrově „docela odchylné“.²⁵⁾ Týž v roce 1978 tvrdil, „že se na stavbě podílel bez pochyb člen bývalé Arrasovy hute“ a že kružby reprezentují poslední vývojovou fázi „před tvarovým bohatstvím kružeb Petra Parlěře“.²⁶⁾ V roce 1984 přiřadil ojvínskou stavbu k „sálovým stavbám po-

nie von 1310 bis 1547, NLM 110, 1934, s. 23–85; Týž (ed.), Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437 I, NLM 113, 1937, s. 79–198.

18) Ludwig Puttrich, *Mittelalterliche Bauwerke in den Fürstenthümern Reuss*, Leipzig 1850, s. 18: „[...]der [Petr Parlér] die Kirche des Oybins gebaut haben soll.“

19) Cornelius Gurlitt, Amtshauptmannschaft Zittau (Land), *Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen* 29, Dresden 1906, s. 161–197.

20) Hugo Rahtgens, *Die Ruinen des Oybins bei Zittau*, Düsseldorf 1909, s. 1–58. Zaměření vyhotovená H. Rahtgensem jsou uchovávána v archivu saského zemského památkového úřadu v Drážďanech (Landesamt für Denkmalpflege Sachsen – Dresden, Plansammlung, složka Oybin).

21) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 185, dále Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 37, 45.

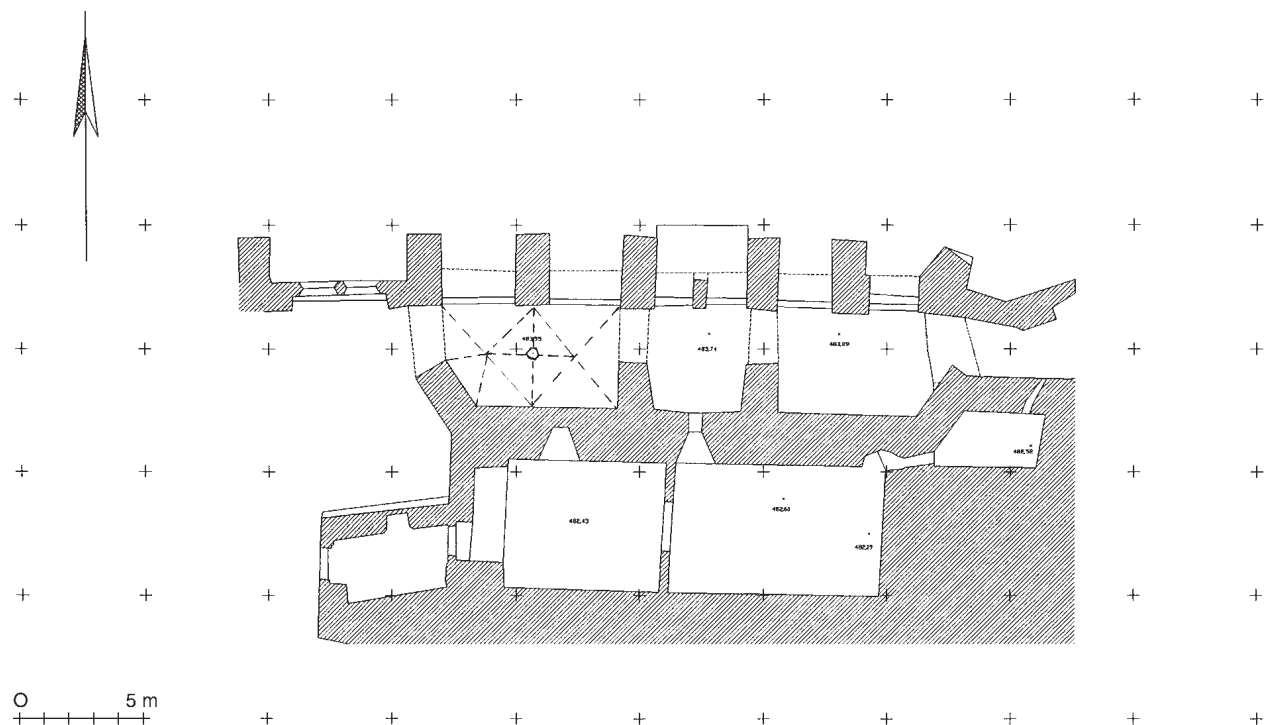
22) Carl Gottlob Morávek, *Zittavia oder: Zittau in seiner Vergangenheit und Gegenwart I*. In Bildern dargestellt und herausgegeben von Moritz Gabriel, Zittau 1848, s. 70.

23) Fritz Rauda, *Die Baukunst der Benediktiner und Zisterzienser in Sachsen und das Nonnenkloster zum Heiligen Kreuz bei Meißen*, Meißen 1917, s. 192n.; srov. Týž, *Arnold von Westfalen der Baumeister der Albrechtsburg zu Meißen, seine Gestaltungselemente und Werke*, Meißen 1928, s. 12.

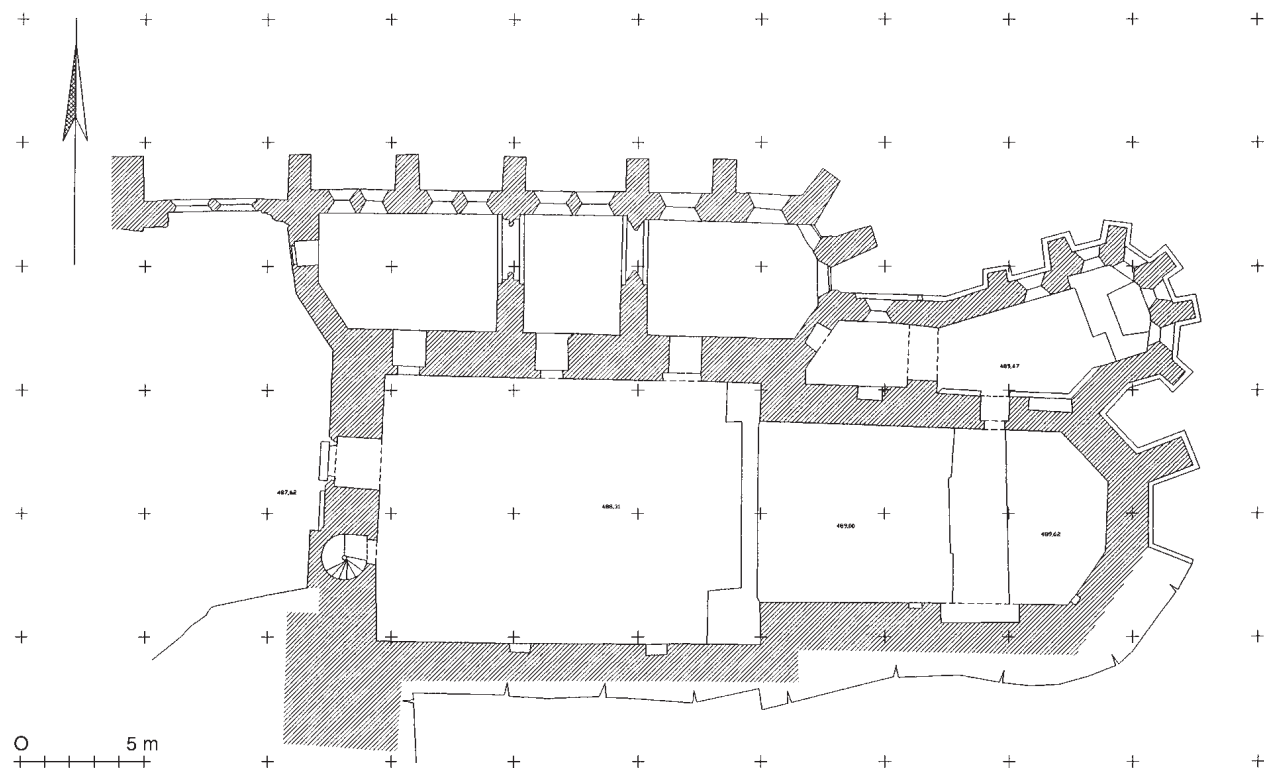
24) Martin Jäckel, *Lausitzer gotische Baukunst und ihre Steinmetzzeichen*, (Oberlausitzer Heimatstudien 5), Reichenau i. Sachsen 1925, s. 32n.

25) Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948, s. 151.

26) Dobroslav Líbal, *Die Baukunst*, in: *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II*, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 627: „An dem Kirchenbau haben sich ohne Zweifel Mitglieder der ehemaligen Matthias von Arras – Hütte beteiligt.“

Obr. 7: Ojvín, kostelní ruína. Půdorys v úrovni tzv. křížové chodby a spodního zaklenutého prostoru. Hypotetická rekonstrukce klenebního schématu na základě nově odhaleného pilíře. (Linsinger, 1995).

Obr. 8: Ojvín, kostelní ruína. Půdorys kostela v úrovni kaplí a podlahy kostela (Linsinger, 1995).

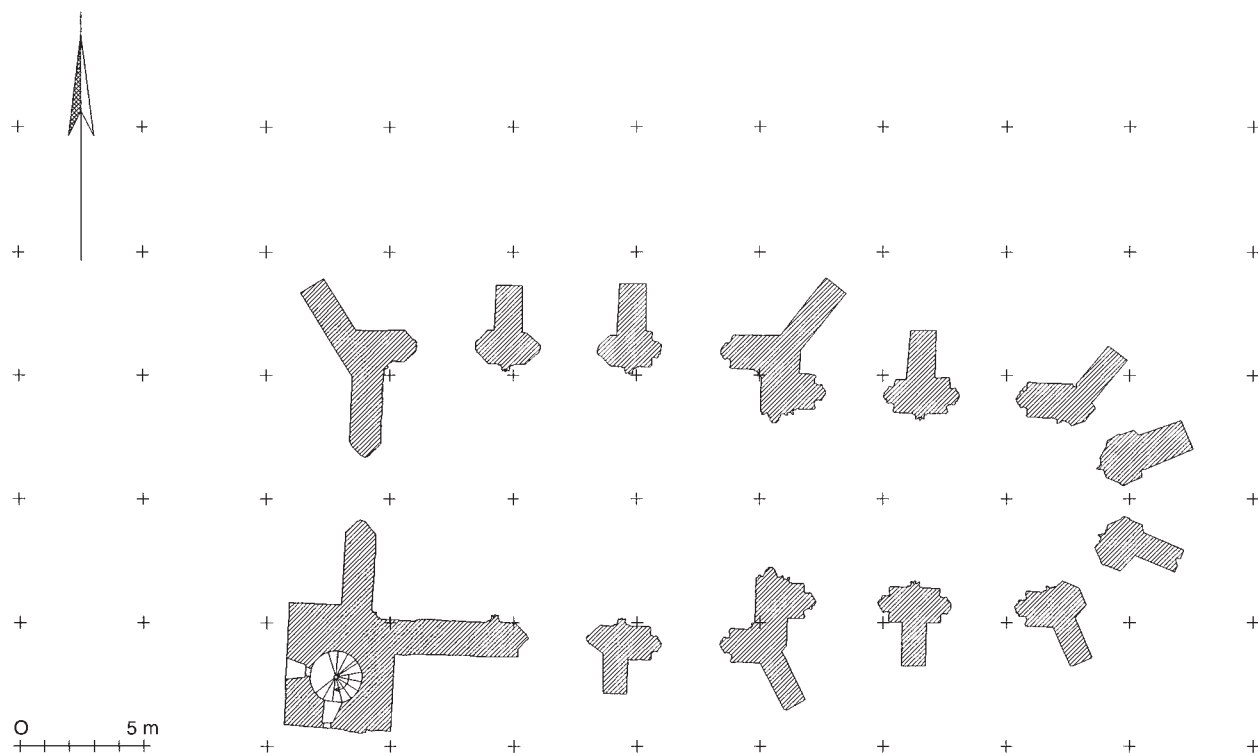
loviny 14 století“ a připsal ji opět arrasovské huti.²⁷⁾ „Dílo členů arrasovské huti“ předpokládal i Viktor Kotrba.²⁸⁾ Jaromír

27) Dobroslav Líbal, *Gotická architektura*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1984, s. 187.

28) Viktor Kotrba, *Architektura. Katalog architektury*, in: *České umění go-*

Homolka tento názor zpochybnil a uvažoval o projevu vedlejší linie dvorské karlovske architektury, jež prý mohla být

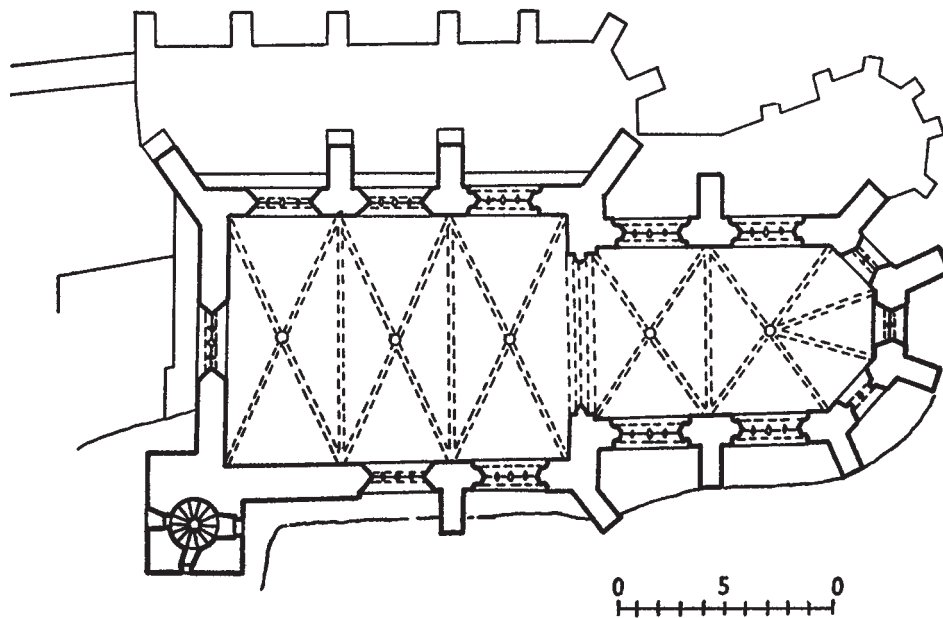
tické 1350–1420, Jaroslav Pešina (red.), Praha 1970, s. 96, srov. Týž, *Der Dom zu St. Veit in Prag*, in: *Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*, Ferdinand Seibt (red.), Düsseldorf 1974, s.

Obr. 9: Ojvíň, kostelní ruína. Půdorys kostela v úrovni oken (Linsinger, 1991).

„domácího původu“.²⁹⁾ Heinrich Magirius připustil vliv cisterciácké monastické architektury první poloviny 14. století.³⁰⁾

Z českých badatelů k tématu již zmiňovanou studii zásadně přispěla Klára Benešová, jež hledala především východiska specifického stavebního stylu. V otázce diskutovaného vztahu mezi kostelem na Ojvíně a sv. Apolinářem na Větrově došla k závěru, že jde o dvě zcela odlišné stavby. V kružbách a v profilaci měkkých křivek, která se nachází v kaplích a na severní části vítězného oblouku, i v konzolách v kapli na Ojvíně, viděla autorka tvaroslovné prvky běžné se vyskytující v české architektuře již od druhé čtvrtiny 14. století, rozšiřované také v případě kružbových motivů v rámci rayonantního slohu ze dvou velkých porýnských katedrál – Štrasburku a Kolína.³¹⁾ V celkovém hodnocení dospěla K. Benešová k závěru, že je možné nanejvýš připustit účast některých členů pražské katedrální hutě, jejichž dílo však „neotvíralo nové cesty české

Obr. 10: Ojvíň, kostelní ruína. Půdorys kostela. Rekonstrukce klenebního schématu v lodi (in: Kotrba, 1970).

gotiky na prahu krásného slohu, spíše uzavíralo vývoj předešlý“.³²⁾

Ačkoli poválečná uměnověda přinesla nové postřehy týkající se autorství i podněty k slohovému zařazení kostela, zůstaly tyto poznatky, vyjma studie Christiana Freigan-

511–548, jmenovitě s. 525n.

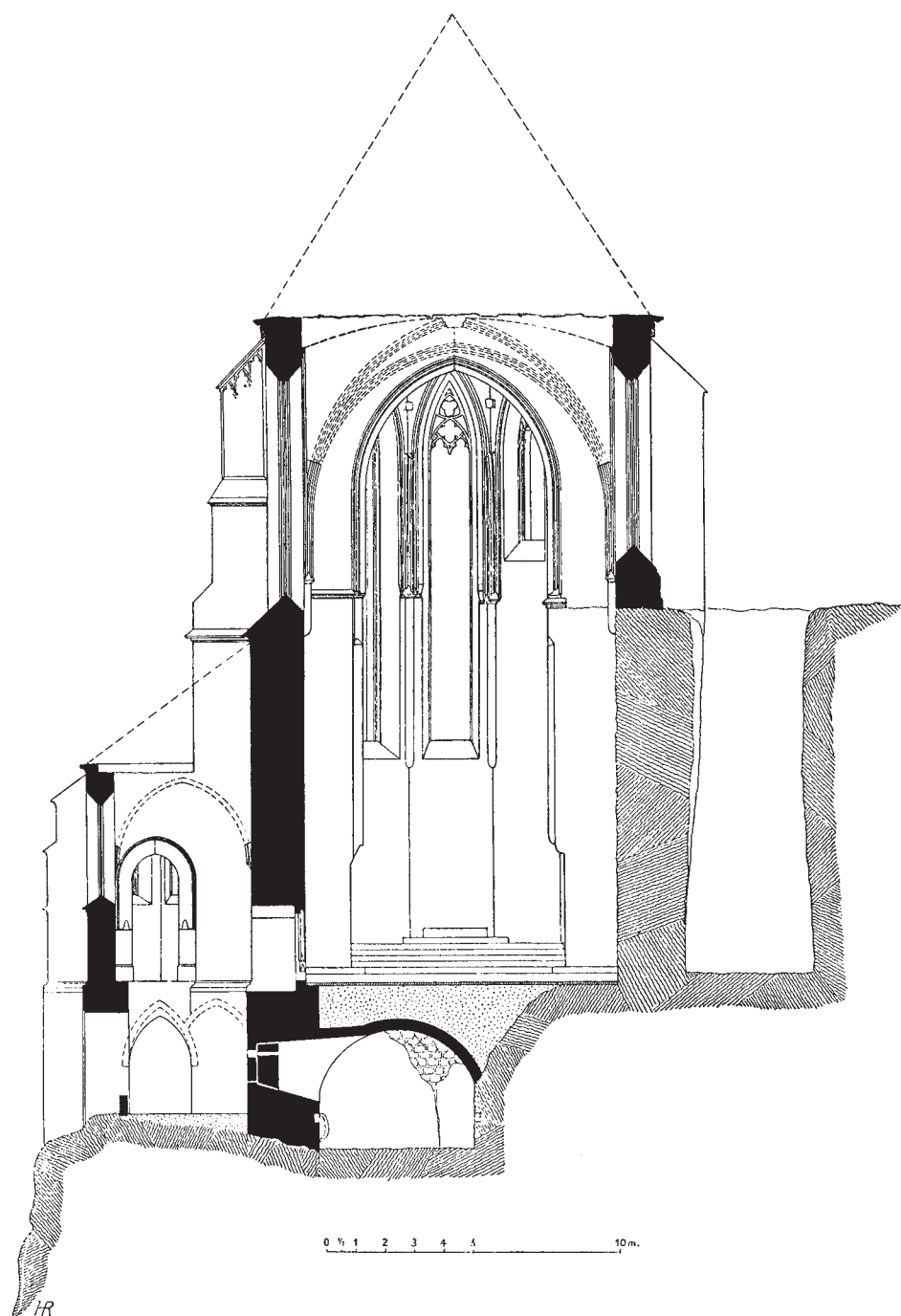
29) Jaromír Homolka, Zur Kunst der Gotik in Böhmen, in: Kunst der Gotik aus Böhmen, Katalog zur Ausstellung im Schnütgen Museum, Köln 1985, s. 56: „Jedenfalls haben wir eine Nebenlinie der Hofarchitektur der Zeit Karl IV. vor uns, die offensichtlich einheimischer Abstammung ist.“

30) Heinrich Magirius, Die Architektur in Sachsen und der Lausitz, Kirche

des Cölestiner-Klosters, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 552, 583.

31) Srov. Barbara Schock-Werner, Die Münsterbauhütte in Strassbourg. Unser Lieben Frauen Werk Æuvre Notre Dame, in: Die Baukunst im Mittelalter, Liana Castelfranchi Vegas (red.), Solothurn–Düsseldorf 1995, s. 221–248.

32) Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 139.

Obr. 11: Ojvín, kostelní ruína. Řez kostelem, pohled k chóru. Rekonstrukce kleneb a zastřešení (in: Rahtgens, 1909).

ga, který však podíl Arrasovy hutě nepovažoval za „přesvědčivý“,³³⁾ v pracích některých historiků a archeologů zcela opomenuty. Tito autoři v ojvínském kostele stále hledali činnost Petra Parlěře, případně jeho huti.³⁴⁾ Nově se

33) Christian Freigang, Köln und Prag. Der Prager Veitsdom als Nachfolgebau des Kölner Domes, in: Dombau und Theologie im mittelalterlichen Köln, Köln 1998, s. 74.

34) Bernd Hauser, Oybin. Burg- und Klosteranlage, München-Zürich 1992, s. 4, 19; Gunter Oettel, Oybin. Burg und Kloster, Görlitz-Zittau 1999, s. 19; Jana Esther Fries, Ausgrabungen in der Burg Oybin, in: Burgen und Schlösser 41, 3/2000, s. 114; Táz, Ausgrabungen in der mittelalterlichen Burg- und Klosteranlage Oybin, in: Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 44, 2002, s. 181, 188; Joanna Wojnicz, Burg- und Klosteranlage Oybin, Archäonaut 1, Judith Oexle (red.), Landesamt für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, Dresden 2002, s. 16.

uvažovalo o možném připsání závěsového okna vedle tzv. křížové chodby Konrádu Pflügerovi, výraznému staviteli pozdní gotiky v Sasku, jenž byl žákem Arnolda Vestfálského, stavitele Albrechtsburgu v Míšni.³⁵⁾ Problematice divergentních uměleckých vlivů bude proto nezbytné věnovat zvýšenou pozornost v samostatné kapitole.

Na závěr této kapitoly si dovolím citovat Adolpha Christiana Peschecka: „kein Fels der Erde hat so reiche Literatur, als der Oybin.“³⁶⁾ Jeho slova jsou pro dnešního čtenáře o to platnější, že byla napsána v polovině 19. století, kdy se řešila pouze historická problematika ojvínského kláštera. Uměleckohistorické hodnocení přínosu a významu celestinské stavby přišlo na pořad teprve později. V dnešní době tak máme k dispozici bohatý studijní materiál.³⁷⁾ Již pouhé srovnání dosavadního bádání však odhalilo zjevnou názorovou diskrepanci a poukázalo na řadu otázek, z nichž některé řeší tato studie. Spektrum otázek je však nutné rozšířit o další zatím nediskutované aspekty týkající se nejen historických souvislostí, územních nároků císaře, a s tím spjatých mocensko-politických rozměrů této fundace, ale zejména vlivu těchto činitelů na stavební podobu a výzdobu hradního a klášterního areálu na Ojvíně.

HISTORICKÝ KONTEXT

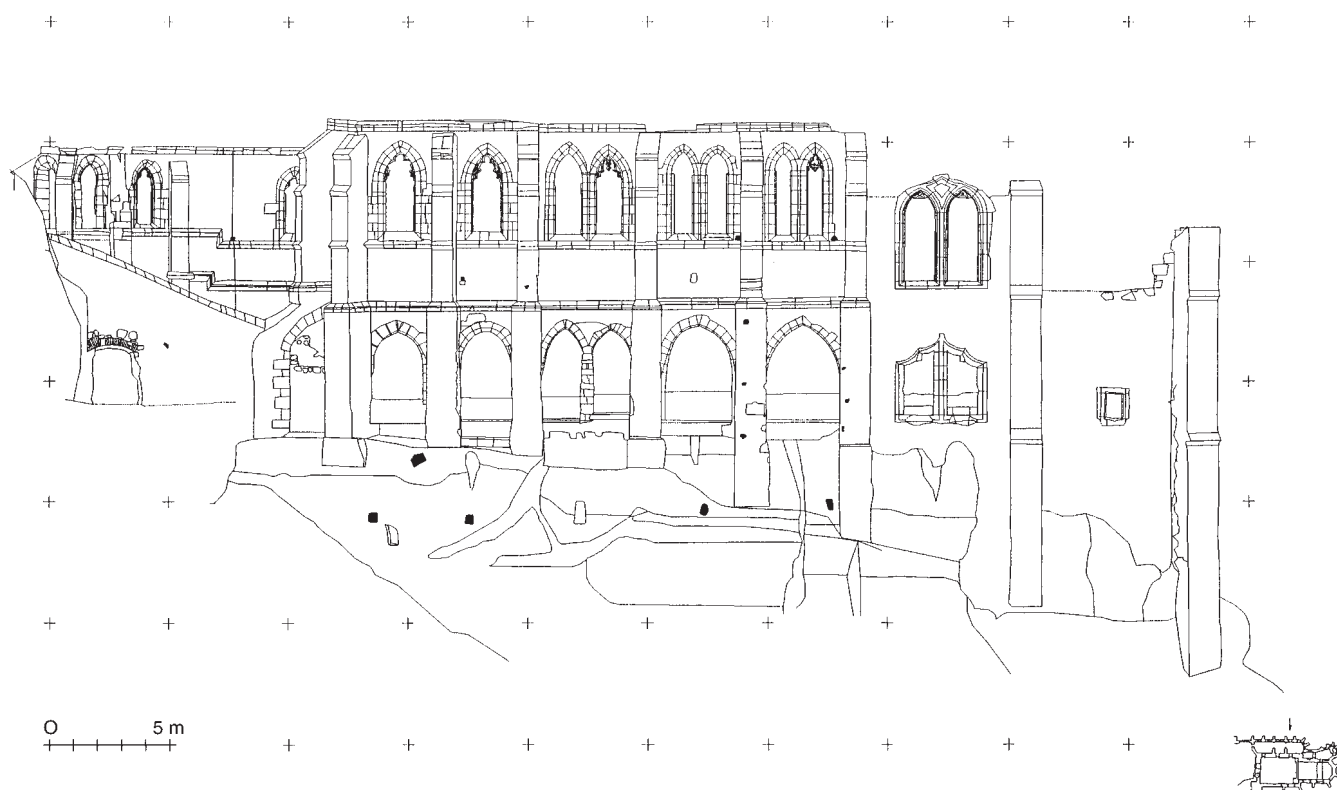
Podle žitavského písaře Jana z Gubenu poručil císař Karel IV. Žitavským v roce 1364 vybudovat na Ojvíně palác (*daz gemacht*), situovaný podélnou stranou směrem k městu Žitavě, nazývaný Manliem též „*Domus Imperatoria*“.³⁸⁾ Výstavba kamenného paláce byla umocněna nejen stále živou obavou z opětovného zneužití hradu jako sídla loupeživých ry-

35) Gunter Oettel, 1999, o. c. v pozn. 34, s. 14.

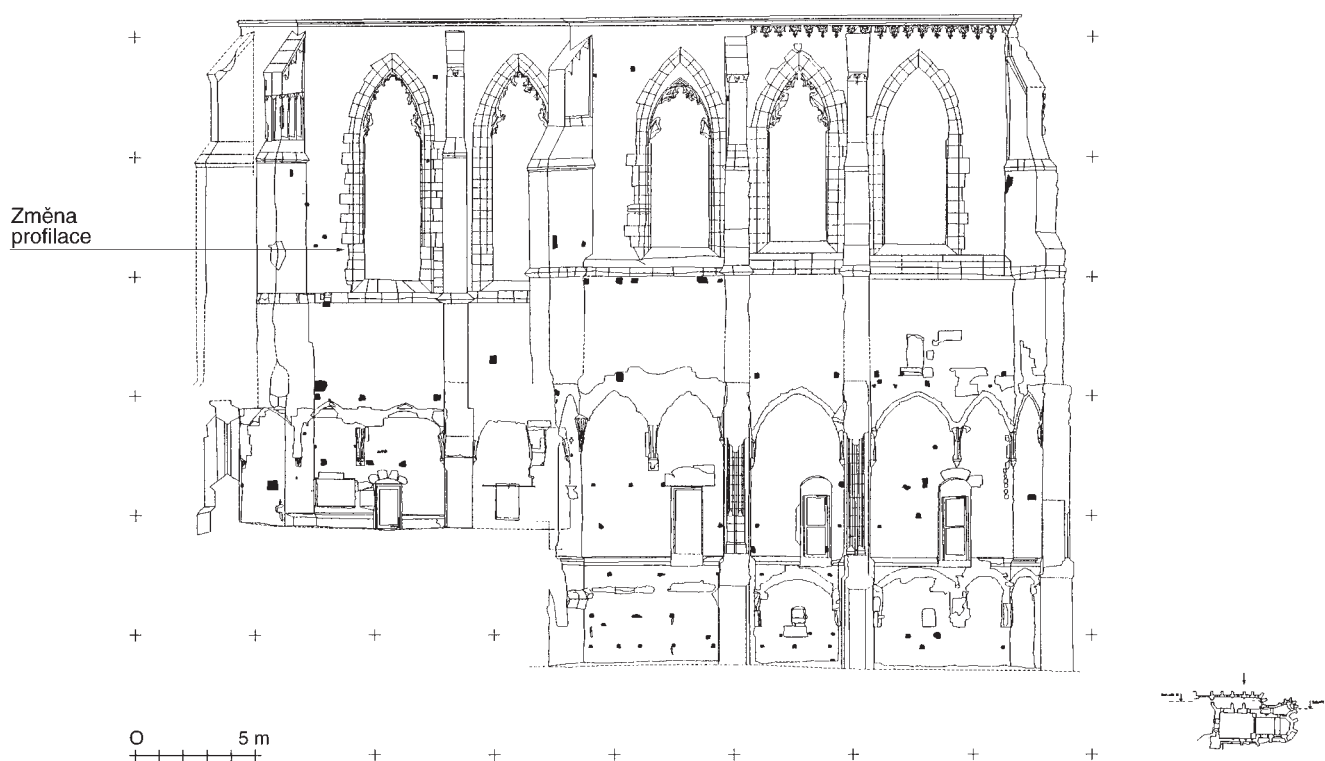
36) Christian Adolph Pescheck, Kleine Chronik des Oybins, 1854³, s. 57.

37) Srov. Walter Hentschel, Bibliographie zur Sächsischen Kunstgeschichte, Berlin 1960, heslo Oybin; Rudolf Bemann – Jakob Jatzwauk, Bibliographie der Sächsischen Geschichte, Leipzig 1932, s. 98–103.

38) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 17: „Donoch in dem selben jare [1364] bwte dese stat daz gemacht uf dem Oyben kegin der stat [...]“; dále Christophorus Manlius, Commentariorum rerum Lusaticarum VII, SRL VI, Christ. Godefred Hoffmannus (ed.), Lipsiae/Budissae 1719, kap. 27, s. 319: „[...] qui continuo jubente Imperatore structuram illam quadratam, quae urbem spectat [...]“; Johannes Benedictus Carpoz,

Obr.12: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na severní substruktury, tzv. křížovou chodbu, kaple, polygonální východní kapli se sakristií a mladší záclonové i dvoudílné okno (Messbildstelle Dresden, 1993).

Obr. 13: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na severní opěrný systém kostela v úrovni za substrukturami tzv. křížové chodby a kaplemi. Šipka vyznačuje změnu profilace a materiálu mezi dvěma stavebními úseky (Messbildstelle Dresden, 1993).

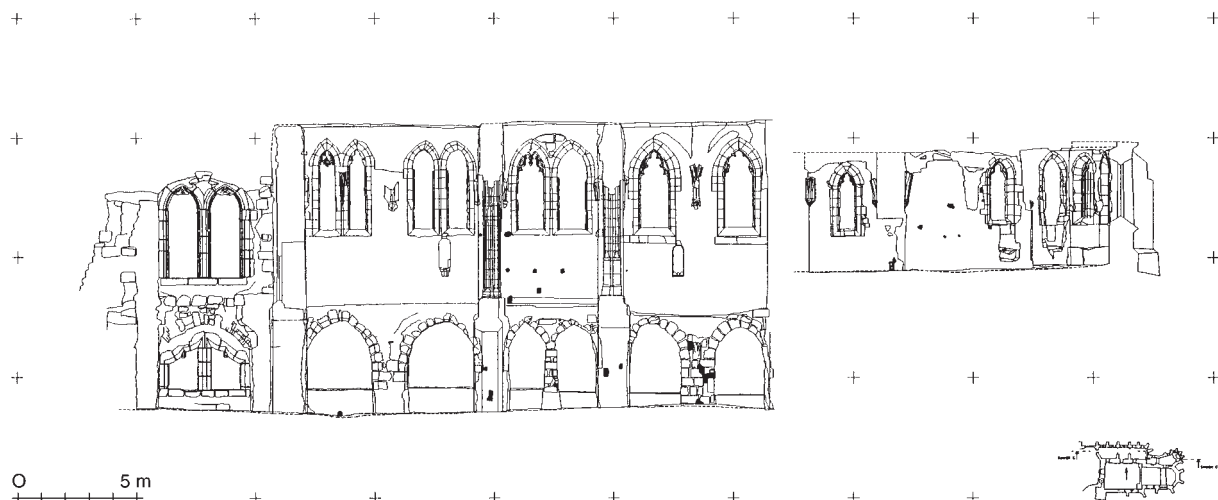
tířů, které císař někdy mezi lety 1346 a 1348 dobyl a teprve poté postoupil Žitavě,³⁹⁾ ale především odrážela úsilí, de-

finovat Ojvín jako část královské domény (*demanium nostrum*).⁴⁰⁾

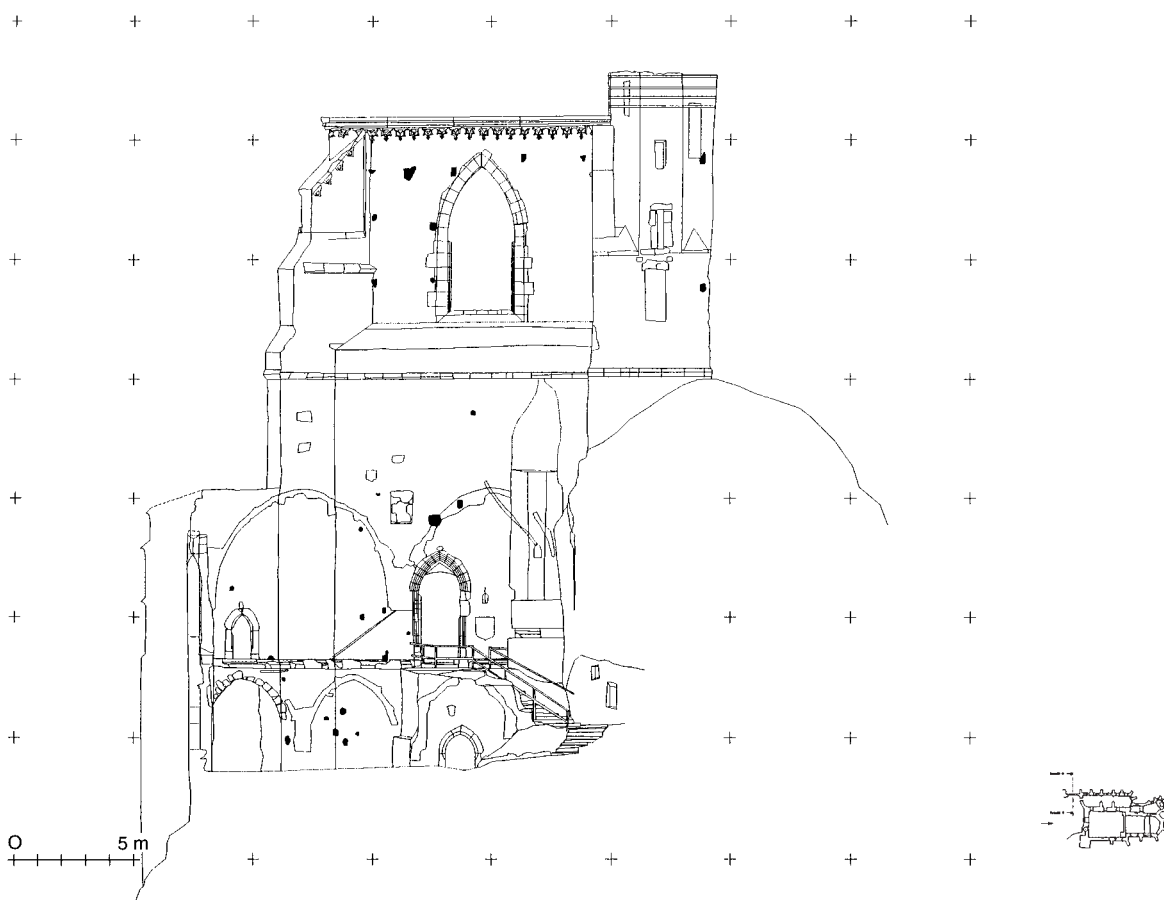
Analecta Fastorum Zittaviensium oder Historischer Schauplatz I, Leipzig 1716, kap. 22, §. 8, s. 154: „[...] und befahl [Karel IV.] der Stadt Zittau, daß sie daselbst ein groß viereckicht Gebäude gegen die Stadt an-

legen solten [...]“ (srov. text. příl. č. 2, 4, 7).

39) Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, § 3, s. 147n.

Obr. 14: Ojvíň, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na severní vnitřní stěnu tzv. křížové chodby, kaple, polygonální východní kapli se sakristií a mladší záclonové i dvoudílné okno (Messbildstelle Dresden, 1993).

Obr. 15: Ojvíň, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na západní fasádu s torzem věže (Messbildstelle Dresden, 1993).

Základní otázka, proč Karel IV. nechal přeměnit, resp. přizpůsobit funkční hrad novým potřebám a přikázal zde v roce 1366 vystavět celestinský klášter (*mutans castrum [...] in ceonobium*⁴¹⁾) může být částečně zodpovězena i celkovým

interurbánním vývojem na severu Čech. Situace nebyla příznivá pro tzv. Lipskou stezku, k jejíž ochraně byl vystavěn i hrad Ojvíň. Zásadním počinem, kterým císař výrazně oslabil strážní funkci Ojvína, bylo založení hradu Karlsriedu

40) Bernd-Ulrich Hergemöller (ed.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationssentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 74), München 1995, s. 52: „*Sicut magis insignia et oportuna circa ministrandamque iusticiam loca Civitates et castra particulariter annotata solempni constitutione nostra iam exemimus ab omni alienacione vel abdicacione demanii nostri regii*

Justicie atque mense [...]“ překlad in: Marie Bláhová – Richard Mašek, Karel IV. Státnické dílo, Praha 2003, s. 153-250.; srov. František Kavka, Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy, Numismatické listy (dále NL) 33/5-6, 1978, s. 129-150.

41) Paulus Langius Cygnaei, *Chronicon Citizense* 1516, *Rerum Scriptores Germanicarum* (dále RSG) III, B. Mencke (ed.), Leipzig 1731, s. 1220.

Obr. 16: Ojvin, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na jižní vnější stranu s torzem věže (Messbildstelle Dresden, 1993).

(1357) na Žitavské cestě,⁴²⁾ kterou protěžoval před ostatními obchodními cestami i četnými mandáty, a na kterou se snažil přesunout veškerý obchodní ruch.⁴³⁾

Jak zdůrazňovali Jan z Gubenu, historici 16. a 18. století (viz pozn. 38) a jak o tom nakonec vypovídají i některá historická vyobrazení,⁴⁴⁾ zásadní roli z pohledu příchodního hrála severní strana ojvínského vrchu, na jejíž hraně byl vystavěn klášter a císařský palác (obr. 4, 6). Orientace hradního a klášterního areálu v pohledové ose směrem k městu Žitavě poukazuje na evidentní mocensko reprezentativní rozměr karlovské fundace. V tomto kraji nikdy nesídlil pa-

novnický rod a místní šlechta zde zaujímala – z pohledu zájmů Koruny – zásadní vliv, snad proto bylo tímto způsobem poukázáno na stálou přítomnost panovníka a manifestována jeho moc.⁴⁵⁾ Ostatně model „osové ikonografie“ využil již Karlův prastrýc Balduin, arcibiskup trevírský, při novostavbě „vzdorohradu“ Baldeneltz při sporu s pány z Eltz.⁴⁶⁾

Na tomto místě je nutné učinit drobný exkurz a pojednat otázku, zda Karel IV. zdůrazňoval císařskou či královskou moc a zda byla ojvínská výstavba projevem tendencí Jiřím Spěváčkem v obecné rovině definovaných jako „bohémocentrické“.⁴⁷⁾ Gubenova formulace, že byl palác vy-

42) Lenka Bobková, Karlsfried, královský hrad na Žitavské cestě, in: Die Besiedlung der Neißeregion. Urgeschichte-Mittelalter-Neuzeit, 1. Symposium der Geschichtskommission der Euroregion Neisse am 13. und 14. Oktober 1993 in Zittau, Zittau 1995, s. 83.

43) K tomu Richard Némec, Ojvin – Burtg- und Klosteranlage Oybin, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 241–251; Tjž, 2001, o. c. v pozn. 1, s. 211–226.

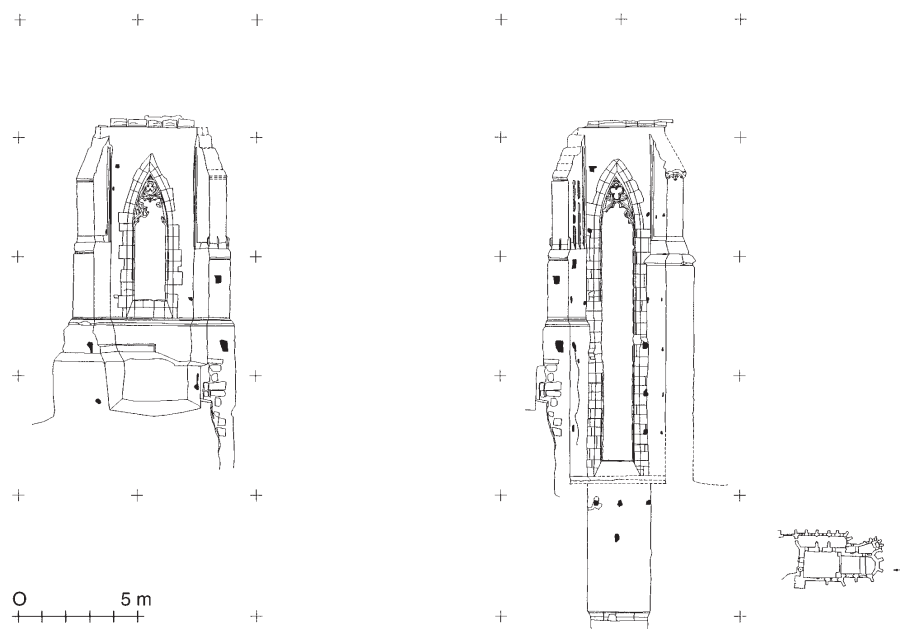
44) Např. rytina Th. Busch, Oybin mit Ruinen vom Hausgrunde aus, sbírka Bienert, Zemský památkový ústav Dražďany, Inv.-Nr. M 65 – K 44 – B 149, (viz dále kap. Imagines pictae).

45) Richard Némec, Ojvin – Mons imperialis? Architektura jako prostředek reprezentace politické moci, in: Korunní země v dějinách českého státu II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14. – 17. století, Lenka Bobková (red.), (v tisku); K definování pojmu rezidence srov. Gert Melville, Herrschertum und Residenzen in Grenzräumen mittelalterlicher Wirklichkeit, in: Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa, Hans Patze-Werner Paravicini (redd.), Sigmaringen 1991, s. 9–13. K problematice ikonografie i různých výrazových prostředků architektury srov. Richard Krautheimer, Introduction to an 'Iconography of Medieval Architecture', in: Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 5, 1942, s. 1–33; Günther Bandmann, Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger, Berlin 1994¹⁰; Tjž, Ikonologie der Architektur, Darmstadt 1996; Umberto Eco, Einführung in die Semiotik, München 1972, kap. Funktion und Zeichen (Semiotik der Architektur), s. 293–354; Martin Warnke, Politische Architektur in Europa vom Mittelalter bis heute – Repräsentation und

Gemeinschaft, Köln 1984, s. 9n.; Tjž, Bau und Überbau. Soziologie der mittelalterlichen Architektur nach den Schriftquellen, Frankfurt am Main 1984; Tjž, Bau und Gegenbau, in: Hermann Hipp-Ernst Seidl (redd.), Architektur als politische Kultur, Berlin 1996, s. 11–18; Wolfgang Sonne, Der politische Aspekt von Architektur, in: Die Griechische Polis. Architektur und Politik, Tübingen 1993, s. 11–16; Christian Lankes, Politik und Architektur. Eine Studie zur Wirkung politischer Kommunikation auf Bauten staatlicher Repräsentation, München 1995.

46) K tomu Hartmut Urban, Burgen Kurfürst Balduins von Luxemburg im Raum Koblenz, in: Burgen im späten Mittelalter, Forschungen zu Burgen und Schlössern 2, hrsg. Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern, München – Berlin 1996, s. 69–71; Ellen Widder, Mons imperialis, Baldenau, Karlstein, in: Studia Luxemburgensia. Festschrift Heinz Stooß zum 70. Geburtstag, Friedrich Bernhard Fahlbusch-Peter Johaneck (redd.), Warndorf 1989, s. 255n.

47) Ke Karlově ideologii, symbolice, reprezentativnímu záměru i otázce celkové koncepce českého soustátí v intencích „trvalého taktického spojení s církví“ Jiří Spěváček, Lucemburská koncepce českého státu a její kořeny, Sborník historický (dále SH) 24, 1976, s. 5n.; Tjž, Bohémocentrismus a universalismus Karla IV., in: Mezinárodní vědecká konference doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR, sekce historická, Praha 1981, s. 101n; Tjž, Die Epoche Karls IV., in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 IV, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 589n.; srov. Diskussion zwischen Ferdinand Seibt und Jiří Spěvá-

Obr. 17: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na vnější závěr chóru s okny a zbytky kružeb (Messbildstelle Dresden, 1993).

stavěn na „na příkaz císaře“, zdůrazňuje císařskou hodnost, stejně jako mladší zprávy, hovořící o „císařově domu“. ⁴⁸⁾ Zemským pánem byl ale český král, jenž zde své nároky akcentoval také, byť jen skrovnou, sochařskou výzdobou. Dokladem tohoto ikonografického programu byl pravděpodobně dnes ztracený svorník s motivem českého dvouocasého lva, provedený v mělkém reliéfu a nalezený v roce 1829. O jeho provedení se Pescheck vyjádřil, že bylo svatovítské proveniencí. ⁴⁹⁾ Bohemocentristické nároky naznačuje i fragment tympanonu s reliéfem, nalezený při vykopávkách v roce 1997 a publikovaný v nálezové zprávě Janou Esther Fries. ⁵⁰⁾ Tympanon byl původně zřejmě umístěn v nadpraží západního vstupního portálu, dnes je zbylý fragment uchovávaný v depozitáři Zemského ústavu pro archeologii Sasko v Drážďanech. Na části tympanonu je v reliéfu provedena klečící postava, snad samotného Karla IV., se štítem, na němž je figura dvouocasého lva. Vzhledem ke skutečnosti, že zatím nebyla nalezena jeho zbývající část, bude muset zůstat nezodpovězena otázka, zda se na tympanonu nacházela také říšská orlice a tudíž uplatněna ikonografie dvou trůnů – římského a českého, tak jak je ostatně známá i z jiných karlovských zakázek. ⁵¹⁾

ček, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 IV, Anton Legner (red.), Köln 1980, s. 198n.

48) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 17: „[...] noch geheyse dez keyserz.“; Johannes Benedictus Carpoz, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, §. 8, s. 154: „[...] des Kayserhs Hauß genennet [...]“; Christophorus Manlius, 1719, o. c. v pozn. 38, kap. 27, s. 319: „Domus Imperatoria fuit appellata [...]“ (srov. text. příl. č. 2, 4, 7).

49) Christian Adolph Pescheck, 1854³, o. c. v pozn. 36, s. 47: „[...] ganz wie die verschiedentlich am Prager Dom vorkommenden heraldischen Löwen.“; srov. Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 185; Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 37.

50) Jana Esther Fries, 2000, o. c. v pozn. 34, s. 114–120.

51) K tomu Richard Němec, Mons Paracleti, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 234n. Srov. Albert Kutal, České gotické umění, Praha 1972, s. 58; Týž, Gotické sochařství, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Rudolf Chadraba (red.), Praha 1984, s. 229; Karel Stejskal, Umění na dvoře Karla IV., Praha 1978, s. 42; Jan Royt, Das Relief von der Maria Schnee

V literatuře zatím nebyla v souvislosti s ojvínskou fundací zhodnocena snaha Karla IV. dotýkající se jeho expanzivní politiky směrem k Baltskému moři. K tomu se vztahovala řada politických kroků, mezi nimi například i dosazení Dětricha z Portic na magdeburský arcibiskupský stolec v roce 1361, či úsilí o nabytí Dolní Lužice, korunované úspěchem v roce 1368. Vládu nad braniborskou Markou Karel IV. získal na šest let v roce 1365, v roce 1373 ji od Oty Wittelsbacha odkoupil. ⁵²⁾ Lenka Bobková upozornila, že změna orientace Karlovy územní politiky v 60 letech 14. století sebou nesla i zvýšený zájem o území, která ležela v prostoru na jih od Braniborska a Dolní Lužice. ⁵³⁾ Domnívám se, že výrazem tohoto zájmu byla právě i výstavba rezidenčního sídla s klášteřem

na Ojvině, jež vyplynula z potřeby vytvořit na spojnici z Čech na sever k Baltskému moři mocensko reprezentativní strategickou oporu. Jak prokázal Hanns Hubert Hofmann, obdobné „Landbrücke“ Karel IV. budoval i na průchodu z Prahy do Frankfurtu nad Mohanem. ⁵⁴⁾

– Kirche in der Prager Neustadt, Bulletin Národní galerie v Praze III–IV, 1993–1994. Význam symboliky v ikonografickém programu Karla IV. zhodnotil též Rudolf Chadraba, Staroměstská Mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV., Praha 1971, s. 33n.

52) Johannes Schultze, Die Mark Brandenburg II, Die Mark unter Herrschaft der Wittelsbacher und Luxemburger (1319–1415), Berlin 2004³; Týž, Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Veröff. d. hist. Kommission zu Berlin beim Friedrich-Meinecke-Institut d. Freien Universität Berlin 13, Berlin 1964; Karl-Heinz Ahrens, Residenz und Herrschaft. Studien zu Herrschaftsorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter, Frankfurt a. M. – Bern – New York – Paris 1990, s. 49–56; Marie-Luise Favreau-Lilie, Von Lucca nach Luckau: Kaiser Karl IV. und das Haupt des heiligen Paulinus, in: Vita Religiosa im Mittelalter, Festschrift für Kaspar Elm zum 70. Geburtsag, Franz J. Felten – Nikolas Jaspert (red.), Berlin 1999, s. 899–915; Helmut Assing, Die Landesherrschaft der Askanier, Wittelsbacher und Luxemburger (Mitte des 12. bis Anfang des 15. Jahrhunderts), in: Brandenburgische Geschichte, Ingo Materna–Wolfgang Ribbe (red.), Berlin 1995, s. 145n.; Wolfgang Hölscher, Kirchenschutz als Herrschaftsinstrument. Personelle und funktionale Aspekte der Bistumspolitik Karls IV. in: Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit I, Friedrich Bernhard Fahlbusch–Peter Johaneck–Heinz Stöb (red.), Warendorf 1985, s. 61n.; Roderich Schmidt, Brandenburg und Pommern in der Politik Kaiser Karls IV. Ein Kräftespiel zwischen Wittelsbachern und Greifen, in: Kaiser Karl IV., Staatsmann und Mäzen, Ferdinand Seibt (red.), München 1978, s. 203–208; Evelin Wetter, Böhmisches Bildstickerie um 1400. Die Stiftungen in Trier, Brandenburg und Danzig, Berlin 2001, (kap. Rezeptionsformen böhmischer Kunst in der Mark Brandenburg), s. 80–84.

53) Srov. Lenka Bobková, Velké dějiny zemí Koruny české IV. a, 1310–1402, Praha–Litomyšl 2003, (kap. Severní Evropa – Nový směr teritoriální a dynastické politiky Karla IV.), s. 371–374;

54) Hanns Hubert Hofmann, Karl IV. und die politische Landbrücke von Prag nach Frankfurt am Main, in: Zwischen Frankfurt und Prag, hrsg. Collegium Carolinum, München 1963, 51–74.

Obr. 18: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled na severní vnitřní stěnu lodi, chóru a spodního zaklenutého prostoru. Šipka vyznačuje změnu profilace a materiálu mezi dvěma stavebními úseky (Messbildstelle Dresden, 1993).

VERBA SCRIPTA: OD ZALOŽENÍ K ZÁNIKU KLÁŠTERA

Podle narativních pramenů byla doba výstavby celestinského kláštera úzce omezena příchodem celestinů na Ojvín a svěcením jejich kostela do období 1366 až 1384. O založení celestinského kláštera se z dobových kronik zmiňuje Beneš Krabice z Weitmile, hlavním zdrojem informací zůstává kronika Jana z Gubenu. Beneš z Krabice k roku 1366 zapsal: „V téže době pan císař Karel založil nový klášter na svém hradě Ojvině u Žitavy a umístil v něm mnichy, kteří se nazývají celestýni [...]“.⁵⁵⁾ Pokud se spolehneme na věrohodnost kroniky Jana z Gubenu, je možné určit i přesné datum příchodu celestinů na Ojvín: „Tito [mniši] přišli sem do tohoto města [Žitavy] ve výše uvedených letech [1366] o Letnicích [...] a začali stavět.“⁵⁶⁾ Letnice toho roku připadly na 24. květen.⁵⁷⁾

55) *Chronicon Benessii de Weitmil*, *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB) IV. s. 534: „Eodem tempore [1366] dominus Karolus imperator fundavit monasterium novum in castro suo Moywin versus Zittawiam et locavit in eo monachos, qui Celestini appellantur, quibus de sustentatione et vite necessariis sufficienter providit.“ Dále SRB II, s. 390; český překlad, Beneš Krabice z Weitmile – Kronika pražského kostela, in: *Kroniky doby Karla IV.*, Bláhová Marie (ed.), Praha 1987, kn. 4, s. 238.

56) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 18n.: „[...] vnd gab [Karel IV.] den selbin monchen briefe; dy quomen her in dese stat in dem vorgeanten jaren vm pfingsten vnd waren von desin burgerin gewijst vñ das haus vnd huden an zu biñhen, daz dese stat kost me wen CC schok daz zy musten biñhen von dez keisers geheysse, vnd mōhe vnd erbeit hatte dese stat, vs vnd in czu rcten, vnd wart gemügt stat vnd daz gancze

Celestini se vydali z Prahy do ojvínské „pustiny“ řádně vybaveni doporučující listinou Karla IV.⁵⁸⁾ Císařův list nařizoval Žitavským, aby byli mnichům nápomocni při výstavbě klášterního komplexu a ukládal jim povinnost přispívat 200 kopami pražských grošů, na což si Jan z Gubenu poněkud hořce postěžoval. Zprávu k roku 1366 uzavřel Jan z Gubenu velice lakonickou větou „alzo sint dy monche Celestini komen in daz lant.“⁵⁹⁾ Celestini přišli do žitavského kraje a na Ojvině začali stavět klášter. Náklady na stavbu však město Žitava neuneslo samo, císař Karel IV. poručil na výstavbu vyplácet z kutnohorských dolů týdně 10 kop pražských grošů.⁶⁰⁾

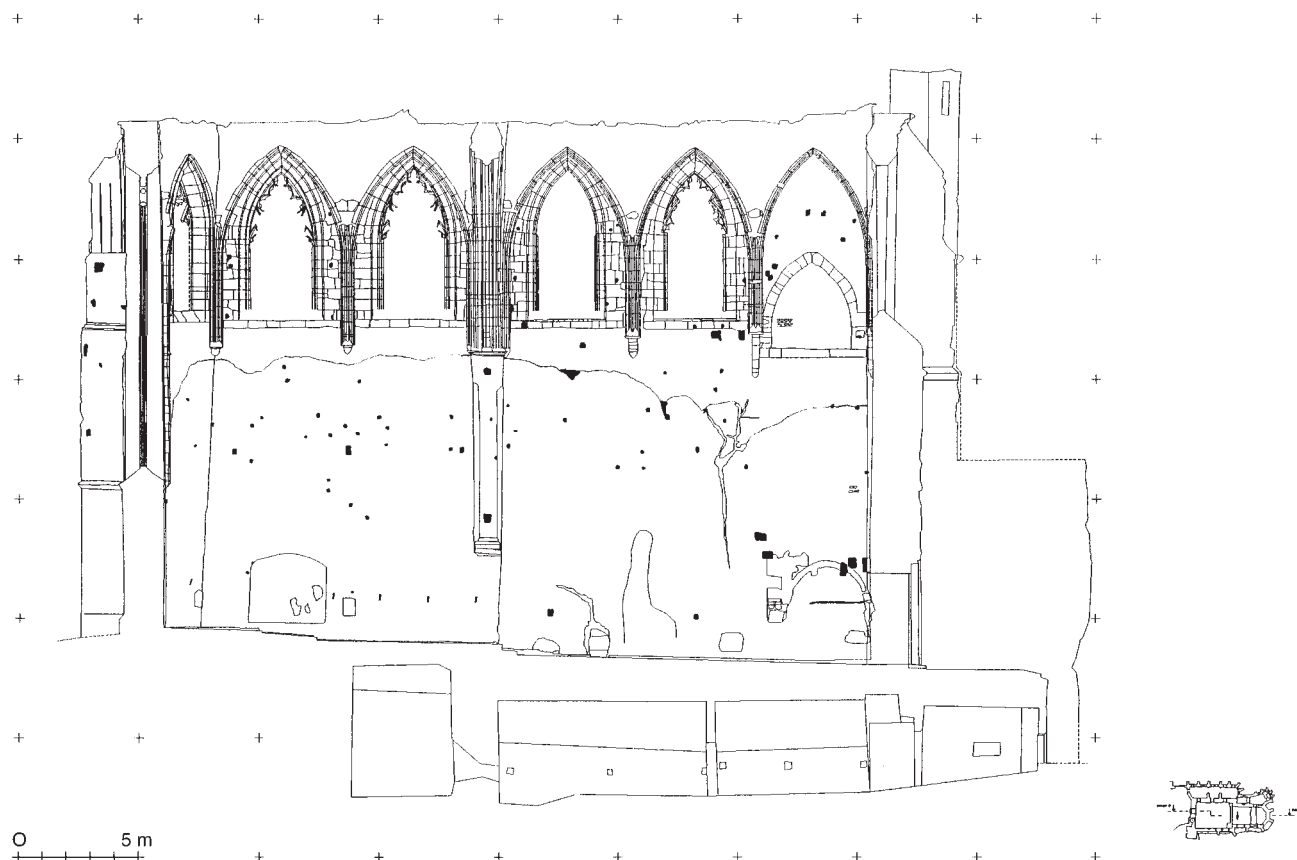
land mit fure vnd mit erbeyte vnzelich, daz dy stat vnd daz land bei manchen jare ny vorwant [...]“ (srov. text. příl. č. 2).

57) Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, kalendář č. 15, s. 159. O spolehlivosti Gubenovy kroniky byly vysloveny již pochybnosti (viz pozn. 153), a můžeme proto připustit, že ani zápis o příchodu mnichů na Ojvín nemusí být fakticky v pořádku a spíše odpovídá přání otce myšlenky datovat příchod mnichů na Svatodušní svátky, uvážíme-li, že Svatému Duchu je, stejně jako kostel mateřského kláštera v Sulmoně, kostel také zasvěcen ojvínský. Na druhou stranu letnice spadají na počátek stavební sezóny, a tudíž se Gubenova zpráva jeví jako pravdivá, uvědomíme-li si, že není jediným současníkem, zpravujícím nás o příchodu celestinů na Ojvín (srov. kroniku Beneše Krabice z Weitmile, o. c. v pozn. 55).

58) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 18n.: „[...] in eynem walde vnd in eyner wüstenunge; vnd dochte der keiser an daz haus Owjyn, vnd dez morgens sante der keiser noch den monchen vnd sprach, ich habe ich gedocht vñ eyne wonunge, vnde czñhet gegin der Syttaw vñ ein haus, daz heist der Owjyn [...]“ (srov. text. příl. č. 2).

59) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 19, (srov. text. příl. č. 2).

60) Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, s. 149n.:

Obr. 19: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek jižní vnitřní stěny lodi a chóru. Schématické vyznačení probíhající hrany skalního masivu (Messbildstelle Dresden, 1993).

Co se dalšího financování dotýká, císař se dle Beneše Krabice z Weitmile „dostatečně postaral [...] o vydržování a životní potřeby“ celestinů.⁶¹⁾ Karel IV. mnichům daroval vesnici Herwigsdorf a svobodný statek Drausendorf. Klášter osvobodil ode všech daní, včetně daně královské, jak je zaneseno v zakládací listině.⁶²⁾ Smlouvou z 23. října z roku 1369 propůjčil Karel IV. žitavským clo města Žitavy a hradu Karlsfriedu za 320 kop pražských grošů, a to až do svatodušních svátků roku 1373. Z této roční renty měli Žitavští odevzdávat ojvínskému převorovi a konventu 92 kop, zbytek královské pokladnici.⁶³⁾ O získání dalšího majetku ojvínskými mnichy, potažmo stavebního materiálu nutného k plánované velkorysé výstavbě kláštera, zpravuje list z 20. prosince 1369, vložený do Žitavské kroniky (*Chronicon Zittaviense*), který byl částečně publikován Christianem

A. Peschekem. Obsah listiny je možné parafrázovat takto: purkmistr a radní města Žitavy stvrzují, že sice měli lesy okolo Ojvína, avšak tyto odstoupili a nedělají si na ně žádné nároky. Taktéž stvrzují, že nebudou vznášet požadavky na svůj bývalý majetek, a to ani vůči Karlovi IV., ani vůči celestinskému klášteru na Ojvíně.⁶⁴⁾

Další již zmiňovaný pramen, někdy chybně spojovaný s příchodem mnichů na Ojvín, je ze dne 17. března roku 1369, kdy dal císař Karel IV. v Lucce vystavit pro ojvínské celestiny zakládací listinu (viz pozn. 62). Podle ní zakládá na svém hradě Ojvíně na hranicích pražské diecéze (sic!) v Žitavsku (Horní Lužice patřila k diecézi míšeňské) klášter zasvěcený všemohoucímu Bohu, Duchu svatému, Panně Marii, Svatému Václavu mučedníkovi a Svatému Petru Vyznavači (*Confesor*). Klášter sv. Ducha, řečený též „Mons Pa-

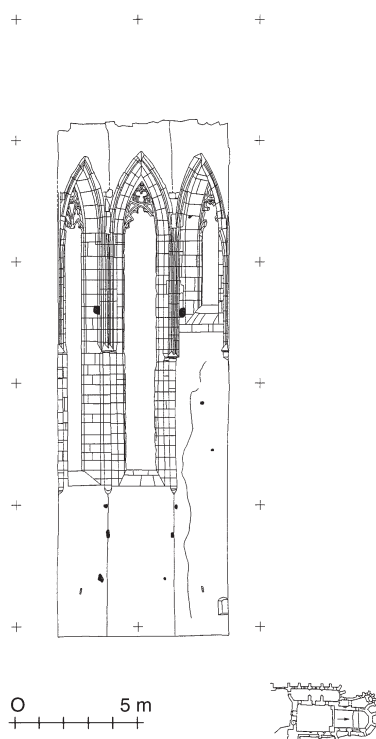
„Der Kayser selbst befahl wöchentlich aus dem Kutttenbergischen Berg-Wercks-Amte 10. Schock zu solchen Bau zu zahlen.“ Srov. Christophorus Manlius, 1719, o. c. v pozn. 38, kap. 27, s. 316–317.: „Negat tamen Latinum Oyvinensis monasterii chronicon, ullas a Sittaviensibus in structuram coenobii factas expensas, hebdomatis enim ex aerario regio & metallis Cutttenbergicis denas eos accepisse sexagenas, unde operantis satisfacerent, atque ita de mercenariis solummodo & vecturis manuariis prospiciendi curam Imperatoris jussu eis incubuisse [...]“.

61) FRB IV, s. 534; překlad Marie Bláhová (ed.), Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, s. 238, (o c. v pozn. 55)

62) In: Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, příloha B, s. 163n. (srov. text. příl. č. 1). Regesta imperii (dále RI) VIII, Alfons Huber (ed.), Innsbruck 1877, č. 4728 zaznamenávají také text zakládací listiny, omylem však hovoří o cisterciáckém klášteře.

63) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 47n, (srov. text. příl. č. 2).

64) Christian August Peschek, 1792⁵, o. c. v pozn. 11, příloha D, s. 118n.: „Daz vor uns komen sint do wir alle sampt mit enandir zosin in eyner Samlung und in eyner Rate alle die vnser meteburger die do meynten Recht czu haben vnd ansproche czu den welden vm die Burg Oywyn gelegen vnd haben sich an derselben Stat vor vns Rathmanne vnd der gemeyne derselben Stat Sittaw derselben Welden geevssert und ganz und gar vorzeggen mit allen Rechten die zi vnd ihr Erben no haben vnd haben mochten czu denselben welden in czu kunstegen Becziten vnd volkomlich der abe getreten. Vnd haben auch darober gelobt an derselben Stat vor vns Rathmanne vnd der gemeyne daz zi den Allerdurchleuchtigsten Fürsten vnser gnedigen Herren Herrn karl Romischen keyser czu allen czeiten merer des Reichs vnd kunig czu Behem vnd alle sin Erben nochkomen kunige czu Behem vnd auch dy geistlichen Bruder vnd Herren des Closters Celestinorum uf derselben Burg Oywyn gelegin wordaz mer nymmer vm die vorgeantanten Welden anczureden noch

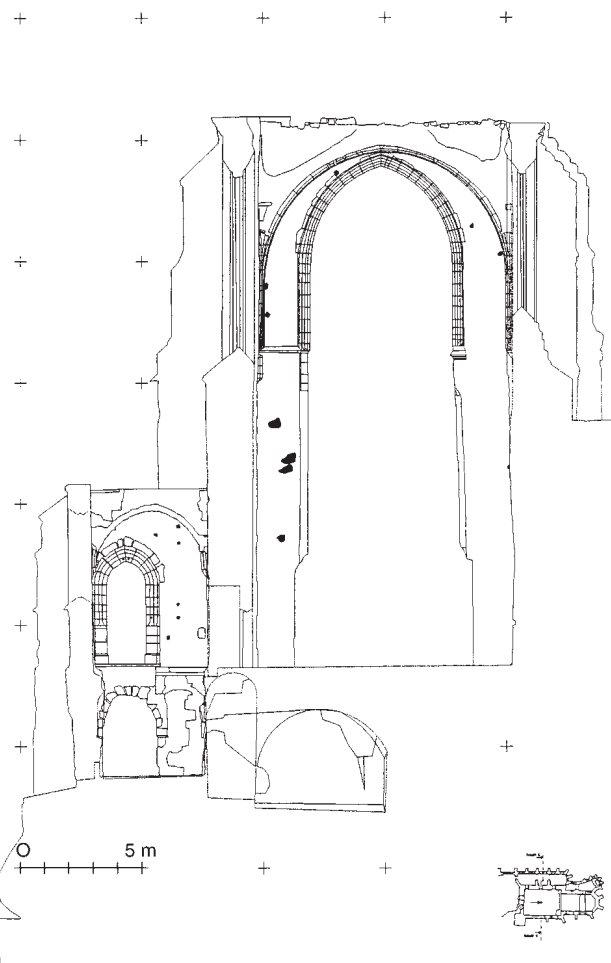
Obr. 20: Ojvín, kostelní ruína. Fotogrammetrický snímek. Pohled do chóru z uvnitřku (Messbildstelle Dresden, 1993).

racletí“,⁶⁵⁾ podřídil císař konventu „ctihodného“ celestinského kláštera sv. Ducha v Sulmoně v Neapolském království. Karel IV. nadal klášter dalšími právy, poctami, privilegií i svobodou, zaručující mu samostatnost a neprodejnost majetku. Hrad Ojvín měl zůstat v trvalém majetku královské koruny, který neměli čeští králové, dědici a nástupci za žádných okolností „prodat, dát do zástavy, vyměnit či darovat [...] a měli ho pro Korunu a Království české uchránit na věčné časy.“⁶⁶⁾ Bez nadsázky je možné říci, že vztah císaře Karla IV. k celestinům a jeho evidentní snaha klášter podpořovat se jeví jako výjimečné a poukazuje i na již zdůrazněný význam Ojvína v Karlově územní politice. Karlova náklonnost k celestinům je patrná nejen ze zakládací listiny, implicitně ji můžeme vyčíst i z Gubenova záznamu k roku 1369. Podává svědectví o tom, jak císař Karel IV. strávil

czu manen noch in keynen nucz czu hindern in czukünftegen czeiten. vnd daz dese vor beschreiben sachen vor uns geschen sint [...]“. Srov. Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 49–50.

65) Parakletus, označení Sv. Ducha (*Spiritus Sanctus*) se objevuje u Jana Ev.: 14, 16, 26; 15, 26; 16, 7. Pojmenování Parakletos, pocházející z řeckého slova parakleitos, není ustálené. Již v pozdní antice se vyslovovalo pravděpodobně jako paraklitos, latina středověká přijala i verzi Paraclitos. Latinský slovník *Du Cange* zná výraz Parakletos, uvádí ovšem i varianty Paraklitos, Paraklytos, novější slovník latinský *Gaffiot*, uvádí Paraklitos.

66) In: *Johannes Benedictus Carpvov*, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, příloha B, s. 163n., (srov. text. příl. č. 1).

Obr. 21: Ojvín, kostelní ruína. Řez lodí, spodním zaklenutým prostorem, tzv. křížovou chodbou a kaplemi, pohled směrem do chóru (Messbildstelle Dresden, 1993).

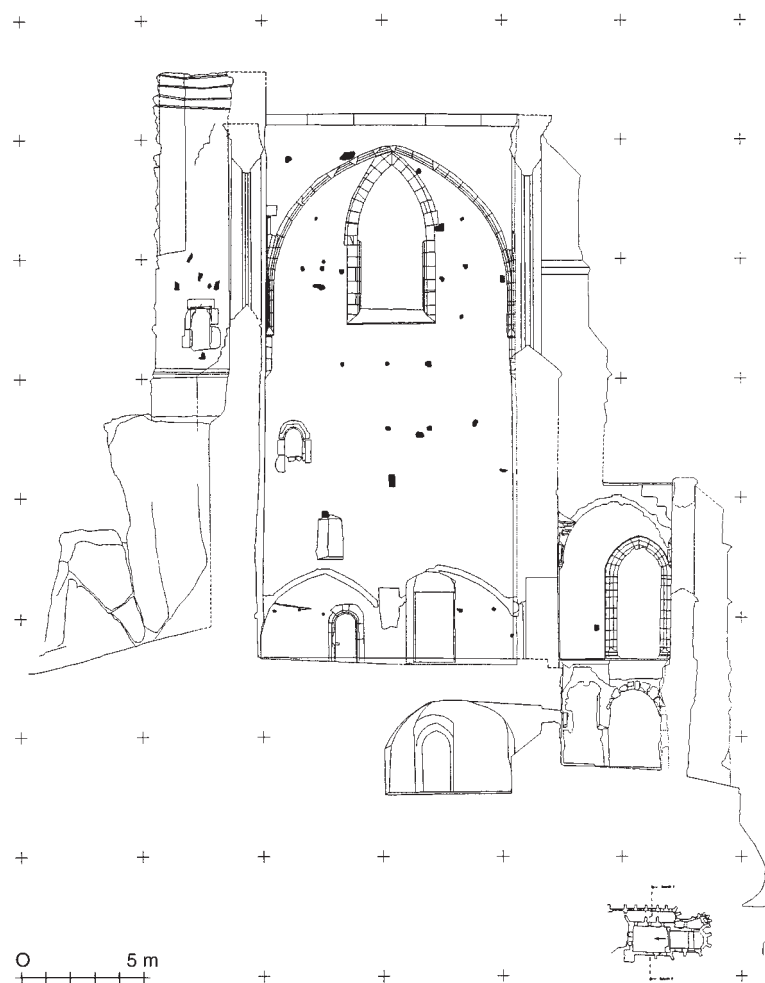
jednu noc v císařském paláci na Ojvíně. Poté se vydal do Žitavy, kde vedl s městskou radou jednání ohledně ojvínských záležitostí, jež se obrátilo v konečném důsledku v neprospěch Žitavských a vedlo k ustanovení dvou poručníků (*vormunder*), kteří měli dohlížet na záležitosti kláštera, stejně jako k posílení výsad ojvínských mnichů.⁶⁷⁾

Po střetu Žitavských s celestinými v roce 1369 upevnil Karel IV. postavení Ojvína listinou vydanou někdy okolo roku 1370.⁶⁸⁾ Stará práva potvrdil císař Karel IV. také v Norimberku 14. dubna 1376 s tím, že má Žitava klášteru i nadále dávat ročně 92 kop pražských grošů. Za finanční obnos 31 kop pražských grošů propůjčil klášteru vesnici Albrechtsdorf, která byla do té doby v držení žitavského měšťana Jindřicha.⁶⁹⁾ Práva udělená celestinům Karlem IV. byla potvrzena též králem Václavem IV. dne 9. května roku 1376⁷⁰⁾

67) *Johannes von Guben*, o. c. v pozn. 6, s. 48n. (srov. text. příl. č. 2).

68) *Joachim Prochno* (ed.), *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437 I*, NLM 113, s. 181, č. 331: „Kaiser Karl IV. vereinigt das Kloster Oybin untrennbar mit Zittau und übergibt den Zittauern die Sorge dafür (provisio), daß es niemals von Zittau getrennt werde.“

69) *RI VIII*, 1877, o. c. v pozn. 66, s. 464, č. 5583: „[...] verordnet, dass der rath von Zittau von dem der krone Böhmen schuldigen gelde den vättern in Oibin 92 schock groschen zahle, und verleiht dem genannten kloster das vom Zittauer bürger Heinrich sutor erworbene dorf Albrechtsdorf.“ Dále *Joachim Prochno* (ed.), *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437 I*, NLM 113, s. 191, č. 376.

Obr. 22: Ojvín, kostelní ruína. Rez lodí, spodním zaklenutým prostorem, tzv. křížovou chodbou a kaplemi, pohled směrem na západní vnitřní fasádu (Messbildstelle Dresden, 1993).

a znovu 10. září 1408.⁷¹⁾ Některá práva potvrdil i papež Martin V.⁷²⁾

Poslední datum, vztahující se bezprostředně k době vzniku kostela, je rok 1384, kdy měl být podle kronik celestinský klášter vysvěcen. Zápis není bohužel zachován ani v originále, ani v opise. O tak významné události se tedy poprvé zprostředkovaně dozvídáme od historiků 16. a 18. století, poprvé od Christophora Manlia, žijícího v 16. století.⁷³⁾

70) Moritz Oskar Sauppe, *Geschichte der Burg und des Cölestinerklosters Oybin*, NLM 83, 1907, s. 121.

71) Moritz Oskar Sauppe (ed.), *Regesta castris et monasterii Oywinensis I. Die Selecta, Excerpta Summaria de Privilegiis, Regalibus Patribus Monasterii in Castro Oywin prope Sittaviam concessis, et Annotationibus Fratris Andreae Schwobii de Freynstadt, Anno 1508*, in: *Geschichte der Burg und des Cölestinerklosters Oybin*, NLM 63, 1888, s. 370: „Wenceslaus denuo confirmat P.P. perceptionem annuam, Sexaginta et unius Sexagenae grossorum Pragen: vnd verehret ihnen noch von den Königl. Gefällen der Stadt Zittau Jährlich auf Gall 29 Schock einzuheben. Item confirmat omnia privilegia Caroli IV. super fundatione et erectione Monasterii. Dat. Sittaviae 1408. 10. 7bris.“

72) In: Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, příloha C, s. 165n.: „Martini V. Pontificis Confirmatio Erectionis & Dotationis Monasterii Spiritus Sancti, in Oybin, per Carolum IV. Imperatorem factae ad Regulas, Privilegia & Immunitates Monasterii de Sulmona.“

73) K osobě Christophora Manlia srov. Christ. Godefred Hoffmannus (ed.), *SRL VI, Lipsiae – Budissae 1719*, s. 20: „[...] Christophorus Manlius, Autorharum Lucubrationem, Natus est Gorlicii IV. Kal. Martii anno MDXVI. honestes parentibus, [...]“. Za korekci chybných údajů k osobě Chri-

Všichni se bez výhrady shodli v tom, že se vysvěcení konalo 6. listopadu roku 1384 za přítomnosti Jana z Jenštejna, třetího arcibiskupa pražského. Samuel Grosser pro tento oficiální akt vysvěcení použil slovo „Inauguration“, tedy jakési slavnostní zahájení. Kostel byl vysvěcen ke cti sv. Ducha – Paracleti, ke cti Panny Marie Bohorodičky, sv. Václava mučedníka, zemského patrona a sv. Petra Vyznavače. Jak se dovídáme z díla Ch. Manlia, nějaký prostor na severní straně kostela, jehož určení se budu ještě podrobněji věnovat, světil sufragán Václav.⁷⁴⁾

Jak bylo zmíněno, území Žitavska s Ojvínem, od roku 1412 spravované z Horní Lužice, k ní bylo definitivně připojeno v roce 1424, kdy přestalo být přímou državou českého krále.⁷⁵⁾ Další osudy katolického Ojvína ovlivnila jeho konfesní příslušnost. K úpadku Ojvína totiž přispěl zejména zjevný poreformační nezájem, neboť klášter přestal existovat, obdobně jako většina katolických institucí na území rychle se luterizující Horní Lužice. Poté, co převor Kryštof Ottomann s několika mnichy v roce 1546 klášter opustil a usídlil se v žitavském domě pro hosty (Väterhof), hodlal předat císař Ferdinand klášter jezuitům k zřízení koleje.⁷⁶⁾ Ignáce z Loyoly o Ferdinandově nabídce zpravil z Vídně Petr Canisius listinou ze 14. října 1554. Canisius však Ojvín neshledal „vhodným“ pro účely řádu a císař Ferdinand proto řádu jezuitů po dalších jednáních přidělil dominikánský klášter sv. Klementa v Praze.⁷⁷⁾ Petr Canisius dal v roce 1556 z Ojvína pro právě vznikající pražskou kolej

stophora Manlia, uvedených in: Richard Němec, *Mons Paracleti*, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 227, děkuji Ludku Březinovi.

74) Christophorus Manlius, 1719, o. c. v pozn. 38, kap. 27, s. 317; srov. Samuel Grosser, *Lausitzische Merkwürdigkeiten. Darinnen Von Beyden Marggraffthümern I, Leipzig – Budisin 1714*, s. 83; Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, § 5, s. 150; Týž, *Neueröffneter Ehren-Tempel Merkwürdiger Antiquitäten der Marggraffthums Ober-Lausitz I, Leipzig 1719*, kap. 16, § 5, s. 290, (srov. text. příl. č. 4, 6, 7, 8).

75) Srov. o. c. v pozn. 4.

76) Christian Adolph Pescheck, *Zittau und seine Umgebung, Zittau-Leipzig 1821*, s. 53.

77) Joseph Neubner, *Das heilige Sachsen*, in: *St. Benno-Kalender 83, Dresden 1933*, s. 14: „[...] denn ich hielt es nicht für ratsam, wenn unsere Gesellschaft an abseits gelegenen Orten Niederlassungen gründe. Hingegen würde es vielmehr zur größeren Ehre Gottes und zur Erbauung des Nächsten sein, das Kolleg in irgendeiner Provinzialhauptstadt zu begründen. Denn dort könne man eine viel reichere seelsorgliche Ernte um der Liebe Christi, des Gekreuzigten, willen erwarten.“ Srov. Otto Braunsberger, *Beati Petri Canisii Epistulae et Acta I, Freiburg 1896*,

dovézt nejprve 119 a o rok později 129 knih, jež se společně s univerzitními fondy staly základem jezuitské knihovny.⁷⁸⁾ Definitivně byl plán o možném využití klášterního areálu jezuitů odložen ad acta v roce 1562.⁷⁹⁾

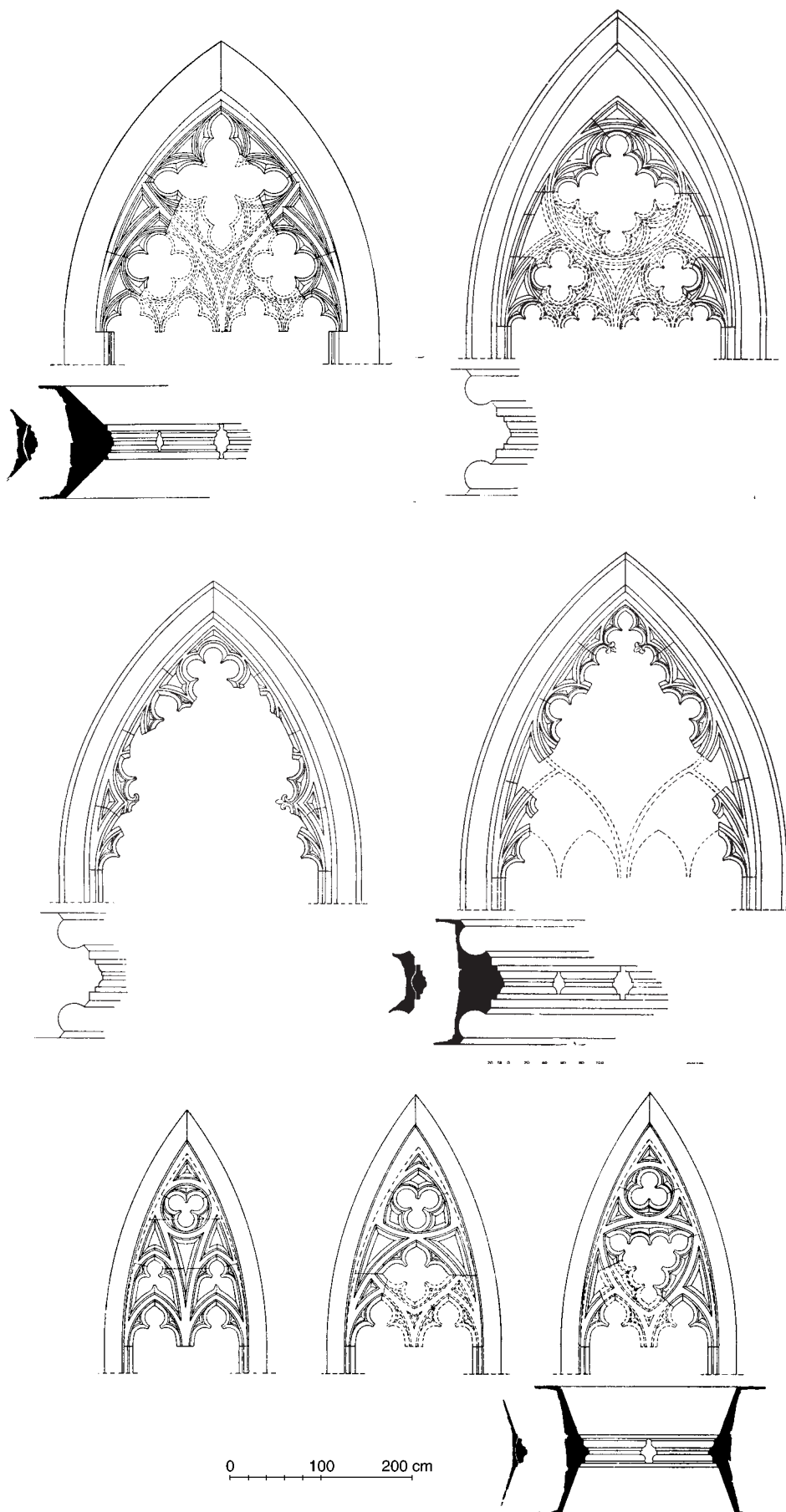
Podle zprávy zhořeleckého purkmistra Bartholomea Sculteta, který se s rodinou 23. července 1575 vydal na Ojvín, lze ještě k tomuto datu předpokládat poměrně dobře zachovaný stav zástavby, patřící v té době městu Žitavě. Scultetus se nezmiňuje, že by byl v té době Ojvín poškozen, a je pravděpodobné, že výraznější narušení areálu by minimálně naznačil.⁸⁰⁾

s. 496n.; Týž, Petrus Canisius, Freiburg 1917¹, s. 74n.; srov. Heinrich Meier, Die Ordensgemeinschaften im Gebiet des 1921 wiedererrichteten Bistums Meißen, Leipzig 1990, s. 82n.; srov. Alois Kröß, Der selige Petrus Canisius in Oesterreich, Wien 1898, s. 80.

78) Bohuslaus Balbinus, Bohemia docta III, Praga 1780 opus posthumus, Raphael Ungar (red.), s. 70; srov. Antonín Podlaha, Styky bl. Petra Kanisia s naší vlastí a stručné dějiny českého překladu jeho katechismu, Časopis katolického duchovenstva 38, 1897, s. 589n.; Jan Kapistrán Vyskočil, Náboženské poměry v dějinách Žitavska, in: Žitavsko v českých dějinách, Antonín Frinta – Hugo Rokyta (redd.), Praha 1947, s. 58-88, zde 82; Zdeněk Tobolka, Národní a univerzitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj, Praha 1956, s. 31n.; Emma Urbánková, Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny, Praha 1957, s. 9; Lenka Matušíková, Prameny k dějinám Horní Lužice ve fondech Státního ústředního archivu v Praze, in: 650 Jahre Oberlausitzer Sechsstädtebund 1346 – 1996, Bad Muskau 1996, s. 168n.; Heinrich Meier, Die Ordensgemeinschaften im Gebiet des 1921 wiedererrichteten Bistums Meißen, Leipzig 1990, s. 82n.

79) Karl Suso Frank, Oybin, in: Lexikon für Theologie und Kirche 7, Freiburg-Basel-Rom-Wien 1998, s. 1239.

80) Bartholomeus Scultetus, Bürgermeister zu Görlitz, Tagebuch, 23. Juli 1575, in: Christian Adolph Pescheck, 1840, o. c. v pozn. 11, s. 17, pozn. č. 2: „Cum socero, uxore et illius sorore, atque filiolo et nutrice illius adivimus Zittaviam, ad uxoris aviam. Postero die, duobus curribus adebamus Oyvinum et pedibus ascendimus montem et claustrum.“ Ojvín a všechny jeho statky byly městu Žitavě postoupeny Maxmiliánem II. 17. listopadu 1574. Prodejní listina otiskána in: Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, s. 167-168.

Obr. 23: Ojvín, kostelní ruína. Zbytky okenních kružeb v lodi a chóru (in: Rahtgens, 1909).

Podstatný zlom k horšímu nastal pravděpodobně dne 24. března roku 1577. Jak uvedl Carpzov, „v šest hodin navečer“ blesk zapálil prachárnu. Nastalý výbuch způsobil prudký několikaenní požár, který postupně poničil hradní a klášterní areál.⁸¹⁾ Prachárna byla situovaná pravděpodobně v prostorách bývalého konventu mezi kostelem a cí-

sařským palácem, jak naznačují stopy uhlíku v příslušných vrstvách.

K objasnění dalších stavebních osudů Ojvína přispívají zprávy o dnešním torzu kostelní věže. Carpzov zapsal: „Dne 14. května roku 1681 se za zcela klidného počasí zřítíl na severní stranu velký kus skály, který částečně spadl na dvůr a částečně na cestu, strhl také věž hradu a mimo dalších budov i pekárnu“. Jeho výpověď se shoduje se zprávami Samuela Grossera.⁸²⁾ K roku 1681 můžeme hypoteticky vztáhnout i zřízení klenby, neboť ještě Balbín, jenž na Ojvíně musel prodlévat před rokem 1681, kdy své dílo vydal, zaznamenal: „Coenobium Templo, quod adhuc stat integrum [...] fenestrae idoneis locis apertae lucem admittunt [...]“.⁸³⁾ Balbín svým popisem, použitým jako motto studie, prokázal nejen schopnost precizního popisu, ale především přispěl, byť nepřímou, k objasnění otázky zániku celestinského kostela, resp. zřízení klenby. Dá se vyvodit, že kostel byl zaklenutý, tedy „nepoškozený“ a okna byla jediným zdrojem světla, jedině tak mohla totiž „vpouštět“ světlo do vnitřního prostoru. Balbín byl tedy posledním autorem, hovořícím o zachovalém kostele. Z mladších zpráv vyplývá, že byl kostel na počátku 18. století značně narušen.⁸⁴⁾ Stejně tak veškerá historická vyobrazení ukazují Ojvín již jako ruinu. Klášter zůstal v tomto stavu až do 19. století, kdy se začalo s jeho opravami. Komplexní sanace objektu, doprovázená systematickými archeologickými vykopávkami i stavebně historickým průzkumem, probíhá od roku 1991.⁸⁵⁾

IMAGINES PICTAE: SVĚDECTVÍ DOBY

Vůbec poprvé je Ojvín zpodoben na dvou rytinách J. G. Mentzela a sice ze dvou stran „gegen Mittag“ a „gegen Mitternacht“, jak byl dle tehdejšího úzu označován pohled „na jižní“ a „na severní“ stranu (viz přední a zadní obálka). Rytiny o rozměrech 340 × 280 mm byly vloženy mezi textové strany 150–151 zmiňované kroniky J. B. Carpzova z roku 1716 a podstatně přispěly ke zvýšení dokumentární hodnoty příslušných pasáží (viz. pozn. 38). Vyobrazení poskytují poměrně dobrou představu o tehdejším zachovaném stavu bran, hradu i obranné věže kruhového půdorysu vystavěné na počátku 15. století proti husitům. Ze samotného kostela je však vidět pouze nepatrná část jižní strany. Také olejomalba Alexandra Thieleho, uchovávaná ve státní sbírce Pillnitz, pochází pravděpodobně z 18. století.⁸⁶⁾

81) Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, § 8, s. 154, (srov. text. příl. č. 7).

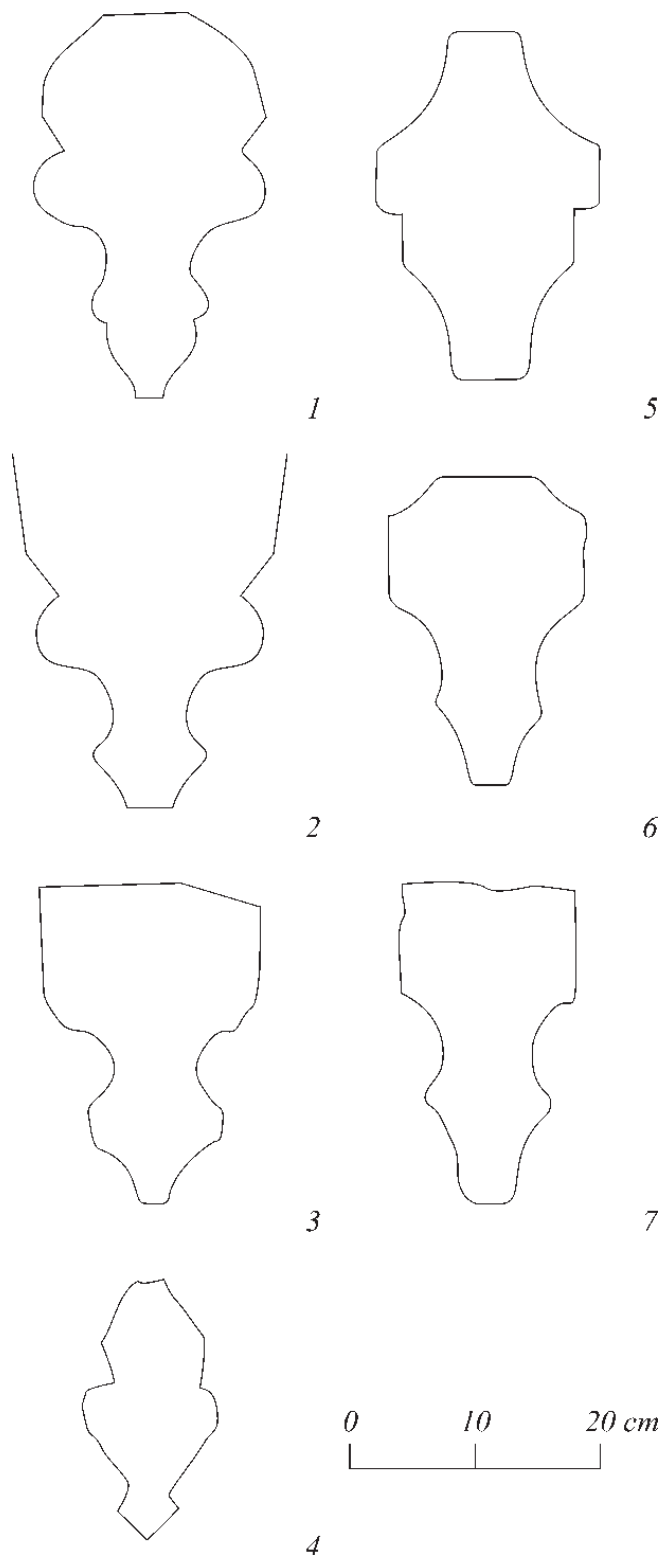
82) Johannus Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, § 8, s. 154, (srov. text. příl. č. 7); Samuel Grosser, 1714, o. c. v pozn. 74, kap. 3, s. 13, (srov. text. příl. č. 6).

83) Bohuslav Balbín, 1681, o. c. v pozn. 2, kap. 8, § 5, s. 114, (srov. text. příl. č. 5).

84) Christian August Peschek, Der Oybin bey Zittau, Zittau und Leipzig 1804², s. 87, zpravuje o požáru, jenž způsobili „neopatrnou střelbou“ švédští důstojníci 1. července 1707, v důsledku čehož byly poškozeny zbylé části ojvínské zástavby. Srov. Christian Adolph Peschek, Handbuch der Geschichte von Zittau II, Zittau 1837, s. 605.

85) Srov. složku Ludwicha Scholze vyhotovenou k opravě kostelní ruiny v roce 1966 i materiály k poslední sanaci probíhající od roku 1991 (Archiv Gemeindeverwaltung Oybin). O postupu sanačních opatření průběžně informovali Bernd Hauser-Werner Prelop, Burg- und Klosteranlage Oybin, in: Burgen und Schlösser 37, 1996/II, s. 65n.; srov. Udo Frenschkovský, Oybin, in: Denkmalpflege in Sachsen 1894–1994, Weimar 1997, s. 566.

86) Publ. např. in: Günther Fritz, Die Klosterkirche Oybin, Das christliche

Obr. 24: Tabulka profilů (vyhotovil J. Krechler dle podkladů autora, 2004):

1 – řez klenebním žebrem v chóru;

2 – řez klenebním žebrem v lodi;

3 – řez klenebním žebrem v tzv. křížové chodbě na severní straně kostela;

4 – řez prutem lípané paneláže vnějších opěráků;

5 – 7 – řez tvarovými cihlami západní empory.

Ojvín se především v 19. století stal lákavým motivem nejen pro řadu historiků ale i pro umělce. Mezi nimi nebyl nikdo menší než Caspar David Friedrich, který Ojvín navštívil 4. 7. 1810, jak vyplývá z datace kresby uchovávané v hamburské Kunsthalle.⁸⁷⁾ Friedrich v marginálii své kresby poprvé zachytil i architektonické detaily dveřního ostění. Jiná kresba s názvem „*Ruine Oybin*“ připisovaná taktéž Casparu D. Friedrichovi a kladená k roku 1812, ukazuje pohled do gotického prostoru s oltářem, patrně ojvínské sakristie se čtyřmi okny a zbytky kružeb, s křížem a mariánskou sochou.⁸⁸⁾ Kresba, společně s hamburskou, posloužila jako předloha k pozdější Friedrichově olejomalbě s názvem „*Huttens Grab*“, na které je situovaná bezhlavá socha fides stojící na konzole pravé strany ruiny gotické kaple.⁸⁹⁾ Caspar D. Friedrich ojvínskou scénérii využil i při koncepci v předmluvě již zmíněného obrazu „*Snílka*“, jehož hlavní aktér, muž v modrém „*městském*“ obleku, sedí na ojvínském okně a zasněně hledí na západ slunce.⁹⁰⁾ Tuto olejomalbu datoval Börsch-Supan na základě „*fleckige Malweise*“ do pozdního Friedrichova období po roce 1835.⁹¹⁾ Další vyobrazení připisované Friedrichovi, resp. zpochybněné Börsch-Supanem a nově přesvědčivě připsané Birgit Verwieb Ernstu F. Oehmesovi, je sepií kolorovaný akvarel s názvem „*Ruine Oybin bei Mondschein*“, (kolem roku 1810–1814) uchovávaný ve státní galerii Moritzburg v Halle.⁹²⁾ Akvarel ukazuje detailně zpracovaný interiérový pohled směrem do chóru a poskytuje celou sumu informací. Viditelné jsou například schody vedoucí do severní kaple v lodi, poškození jižní strany lodi s vylomenou korunní zdí, či části dnes již nezachovaných chórových kružeb. Ojvínské motivy Caspara Davida Friedricha mohly inspirovat Carla Gustava Caruse k řadě olejomaleb, akvarelů a lavírovaných kreseb, pořízených mezi lety 1820 až 1828, zachycujících jak celky, tak i detaily oken či vítězného oblouku na Ojvíně (*Obbach*, sbírka Georga Schäfera; www.bildindex.de – Fotothek Dresden (dále jen FD) 61 70; FD 161 878).

Z řady dalších vyobrazení stojí za povšimnutí Güntherova rytina kladená k roku 1800 s pohledem na severovýchodní stranu Ojvína (FD 150 081) či mědirytina J. Ch. Reiholda zachycující Ojvín, značně zarostlý křovinami, z po-

Denkmal 8, Berlin 1954, s. 29.

87) Kupferstichkabinett Kunsthalle, Hamburg, Format A, Inv. Nr. 41101. K tomu naposledy Petra Roettig, Caspar David Friedrich, in: Von Runge bis Menzel. 100 Meisterzeichnungen aus dem Kupferstichkabinett der Hamburger Kunsthalle, Hamburg 2003, s. 30–31.

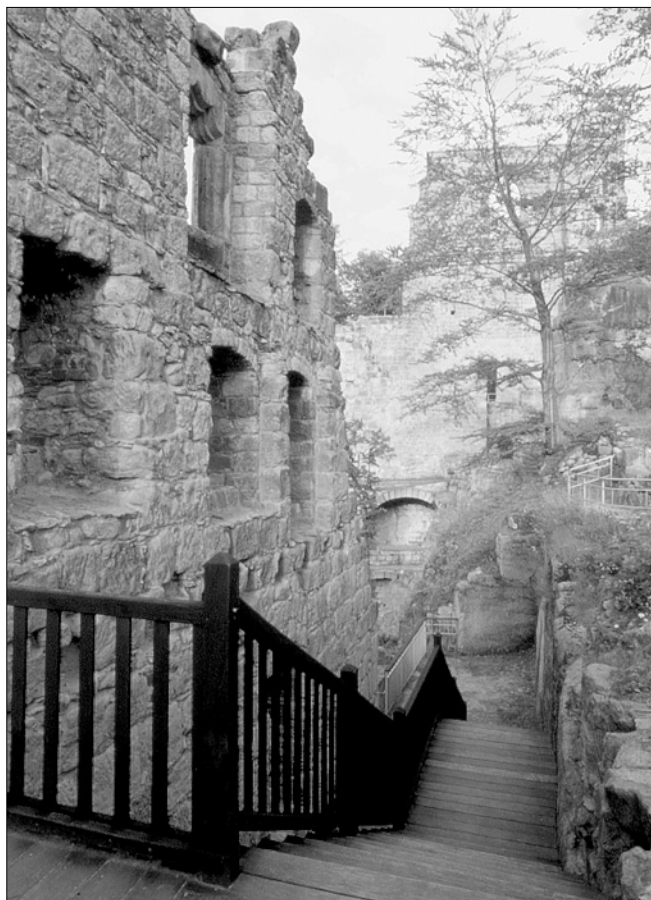
88) K tomu Helmut Börsch-Supan–Karl Wilhelm Jähnig, 1973, o. c. v pozn. 3, s. 325, kat. č. 203; Helmut Börsch-Supan, Caspar David Friedrich, München 1987, s. 38, č. 34; Werner Hofmann, Caspar David Friedrich, München 2000, s. 96.

89) Tento názor zastával Günter Grundmann, Schlesien und Caspar David Friedrich, in: Schlesische Monatshefte 7, 10, 1930, s. 421n; naposledy Werner Hofmann, 2000, o. c. v pozn. 87, s. 96n.

90) K tomu Helmut Börsch-Supan, L'opera completa di Friedrich, Milano 1976, s. 111, č. 233.

91) Helmut Börsch-Supan–Karl Wilhelm Jähnig, 1973, o. c. v pozn. 3, kat. č. 451; dále Werner Hofmann, 2000, o. c. v pozn. 88, s. 96.

92) Pochybnosti o Friedrichově autorství vyslovil Helmut Börsch-Supan–Karl Wilhelm Jähnig, Caspar David Friedrich, München 1974–75, s. 185, č. 14. Die Birgit Verwiebe, Transparente Bilder-Kunst und Geselligkeit im 18. im 19. Jahrhundert, in: Staatliche Museen zu Berlin. (Forschung und Berichte 31), Berlin 1991, s. 237, kat. č. 7; Táz, Lichtspiele. Vom Mondscheintransparent zum Diorama, Stuttgart 1997, s. 64, pochází akvarel z dílny Friedrichova žáka Ernsta Ferdinanda Oehmese. K tomu Karin Volland, Die Klosterruine Oybin, in: Malerei des 19. Jahrhunderts. Staatliche Galerie Moritzburg Halle, Halle 1996, s. 84n., kat. č. 35.

Obr. 25: Ojvín, pohled od císařského paláce na západní fasádu klášterního kostela a nově odhalené konventní budovy (foto R. Němec, 2004).

hledu od Žitavy.⁹³⁾ Také Adrian Zingg kreslil vrch několikrát v tuši a sepii (FD 609, FD 97 498, FD 148 770). Informativní je i olejomalba v monochromních barvách od Karla Blechena, na níž je vidět zastřešení tzv. křížové chodby, resp. dům s kouřícím komínem připojený k opěrnému systému. Malba v detailu ukazuje dnes již neexistující liliový vlys na chórové straně (Berlin, Gemäldesammlung).⁹⁴⁾ Adrian Ludwig Richter „sejmul“ ruinu kostela od hradu v přísně lineárním perspektivním pohledu a dokumentoval stav bran a západní fasády kostela s oknem. Na vyobrazení jsou viditelné zbytky kružeb i probíhající liliový vlys pod římsou (FD 250 608). Nedatovaná olejomalba Woldemara Herrmanna (1807–1878), který chtěl Ojvín rekonstruovat do ideální podoby z roku 1500, ukazuje detail spojení samostatně stojící stavby s lodí kostela pomocí jakéhosi mostku, a naznačuje tak přítomnost další věže (FD 1909).⁹⁵⁾ Také Ernst Rietschel navštívil Ojvín v roce 1826 a vyhotovil několik kreseb, zachycujících v minuciózním provedení jednotlivé části kostela. Autor rozkresloval i takové detaily, jako jsou kružby v chóru.⁹⁶⁾ Pozornosti zasluhuje i dosud nezpraco-

93) Srov. Reinhold Müller–Wolfgang Rother, Die kurfürstlich-sächsische Armee um 1791. 200 Kupferstiche, entworfen, gezeichnet und koloriert von Friedrich Johann Christian Reinhold in den Jahren 1791 bis 1806 zu Dresden, Berlin 1990, s. 202, tab. 165.

94) Publ. in: Nationalgalerie Berlin, Das XIX. Jahrhundert, Katalog der ausgestellten Werke, Berlin 2001, s. 48, kat. č. 34, Klosterruine Oybin.

95) Srov. rekonstrukci stavu klášterního kostela před požárem roku 1577, in: Fritz Rauda, Die Baukunst der Benediktiner und Zisterzienser in Sachsen und das Nonnenkloster zum Heiligen Kreuz bei Meißen, Meißen 1917, s. 193.

96) Saská zemská knihovna (Fotothek Dresden), složka z pozůstalosti

Obr. 26: Ojvín, pohled na vnitřní stranu císařského paláce s mladším závěsovým oknem (foto R. Němec, 2004).

vaná sbírka „Bienert“, uchovávaná v Zemském památkovém ústavu v Drážďanech. Složka obsahuje téměř na dvě stě tiskových listů, akvarelů a kreseb s ojvínskou tematikou. Kvalitou vynikají především rytiny Th. Busche (obr. 2, 3).⁹⁷

Samostatnou kapitolu představují doprovodná knižní vyobrazení. Mezi ranější patří kolorované kresby Moritze Gabriela, ilustrující zmiňovaný Morávkův text.⁹⁸ O dvou zmiňovaných rytinách E. Kirchnera a C. Sprosse, jež zařadil Ludwig Puttrich do své práce z 1850, jen doplním, že šlo o první exaktní vyobrazení vnitřního prostoru s vítězným obloukem a oltářními fundamenty (viz pozn. 18). Na této rytině je zachycena dnes již neexistující kružba v chóru, která je patrná, avšak v zachovalejším stavu, i na již zmiňovaném Oehmesově akvarelu uchovávaném v Halle. Laurencova rytina na frontispisu knihy Christiana Augusta Pescheka z roku 1879 ukazuje Ojvín ze severovýchodního pohledu jako ruinu se zbytky dnes již neexistujících kružeb a poměrně zachovaným opěrným systémem. O podobě i proměně zástavby ojvínského vrchu vypovídá také řada pohlednic⁹⁹ a fotografií pořizovaných průběžně od počátku 20. století (srov. *Bildindex*, *Archiv správy hradu Ojvín*).

SITUACE A STAVEBNÍ ROZBOR¹⁰⁰

Vedle Paula L. Cygnaei¹⁰¹ podal první obsáhlejší popis základní dispozice a charakteru ojvínského vrchu Bohu-

Ernsta Rietschela, Nr. 483 280 – 483 285; srov. Monika Schulte-Arndt, Ernst Rietschel als Zeichner. Mit einem Werkkatalog, Mainz 1995, s. 31, kat. č. 182; Táz, Ernst Rietschel. Jugenderinnerungen, Leipzig 1994, s. 84, publikovala kresbu č. 483 284.

97) Sammlung BIENERT, (Landesamt für Denkmalpflege Sachsen-Dresden), Mappe Nr. 65. Za pomoc při vyhledání děkuji knihovníkovi Gerdu Kleberovi.

98) Carl Gottlob Morávek, o. c. v pozn. 22, 1848, s. 64–74.

99) V archivu hradu Ojvín je uchováváno několik kartonů s pohlednicemi. Za jejich zpřístupnění ke studiu děkuji E. Manke.

100) Některé údaje technického rázu byly čerpány i z dokumentace zhotovované průběžně od roku 1991 k probíhající sanaci areálu, ucho-

slav Balbín: „Soudím, že jsem ve svém životě ještě nikdy neviděl přírodou takto opevněné místo [...]: sestává z takové kamenné masy, že nemůže být přemoženo ani podmínováním a jinými prostředky dnešního vojenského umění, ani rourami a píšťalami naplněnými střelným prachem [...]“.¹⁰² Právě ona masa pískovcové skály, vzniklá v období křídý a dosahující nadmořské výšky 513 m,¹⁰³ se stala základní přírodní limitou, které se podstatně podřizovalo vzevření jednotlivých objektů hradního a klášterního areálu (obr. 4, 6).

Předpokládaná cesta na vrch Ojvín od Žitavy se stáčela ze severu po vrstevnicích ke dvěma branám na jihozápadní straně svahu. Z bran se zachovala druhá přístupová. Cesta vedla dále ke stavbě na obdélném půdorysu (Gesindehaus?), v zákrutě se

otáčela západním směrem a přes „jezdecké schody“ a poslední bránu ústila do dvora zastavěného areálu (obr. 5).

Vrch Ojvín sestává ze dvou částí: ze severního plató o rozměrech cca 150 × 180 m a jižního plató, jež je cca 225 m dlouhé a 65 m široké. V západní části jižního plató se nachází zbytky hradní zástavby, správní dům, bašta, zhotovená jako protihusitská fortifikace, obytná věž a ze severu přiléhající císařský palác. Celou severovýchodní část jižního plató zaujímá klášter s orientovaným kostelem (obr. 4, 25–29).

„Štíhlá stavba“, jak ojvínský kostel charakterizoval D. Líbal,¹⁰⁴ se skládá z jednolodí, ke kterému se připíná hluboký chór ukončený pěti stranami osmiúhelníka. Vnitřní poměry výšky k šířce stavby jsou cca 1 : 3. K lodi přiléhá na jihozápadní straně věž, severní stranu tvoří mohutný opěr-

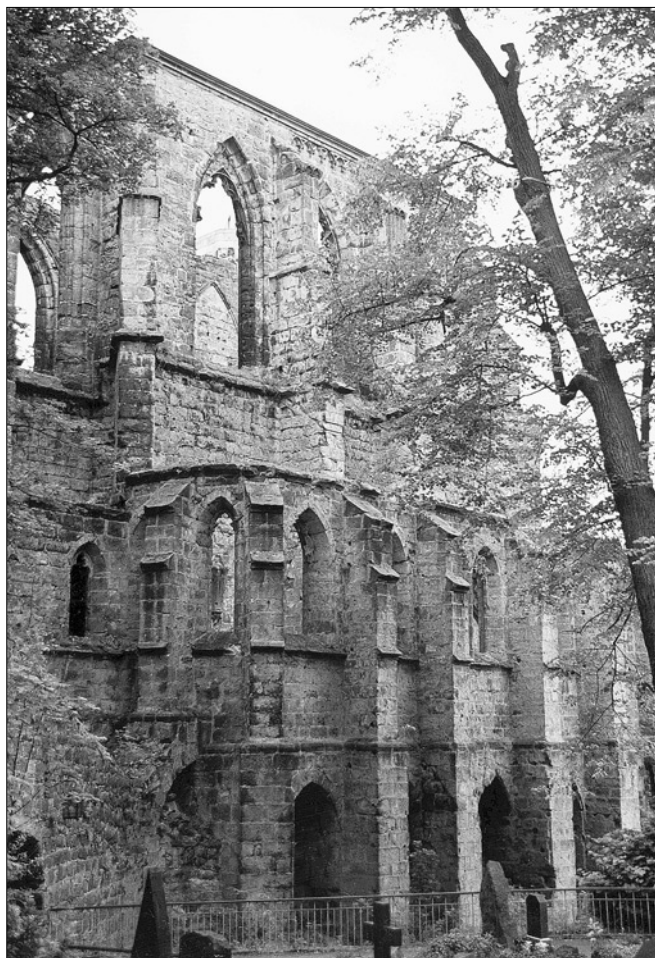
vávané v archivu Gemeindeverwaltung Oybin (Freiligrathstr. 8). Děkuji tímto Wernerovi Prelopovi za možnost studia těchto materiálů. K počátkům sanace blíže Bernd Hauser, Zum aktuellen Geschehen auf der Burg- und Klosteranlage Oybin, in: Burgenforschung aus Sachsen 3/4, 1994, s. 228–229 (srov. pozn. 85).

101) Paulus Langius Cygnaei, 1731, o. c. v pozn. 41, s. 1220, (srov. text. příl. č. 3).

102) Bohuslav Balbín, 1681, o. c. v pozn. 2, kap. 8, § 5, s. 113: „Nihil in vita natura loci munitius vidisse me puto [...]: Saxea tota moles est, neque cuniculis, aliisque hodiernis ignium artificijs, aut pyro pulvere fartis siphonibus, & syringis obnoxia [...]“, (srov. text. příl. č. 5).

103) Kurt Pietzsch, Abriss der Geologie von Sachsen, Berlin 1956², s. 127, 137.

104) Dobroslav Líbal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 151; také Heinrich Magirius, Die Architektur in Sachsen und der Lausitz, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 552, hovoří o „eine[r] einschiffige[n] Kirche von steilen Proportionen.“ K tématu „nejaristokratičtější[ho] prostor[ui] [...]“, jak o něm pateticky hovořil Dobroslav Líbal, jeho pojetí, vymezení a uvedení do umělecko-historické nomenklatury obecně Rostislav Svácha, The Architects Have Overslept: Space as a Construct of Art Historians, 1888–1914, Umění 49, 2001, s. 487–500; (Týž, Architekti zaspali. Prostor jako konstrukt historiků umění, 1888–1914, Stavba 6/2002, s. 30–38); dále Jindřich Vybíral, The Architects Have Overslept? On the Concept of Space in 19th Century Architectural Theory, Umění 52, 2004, s. 110–122.

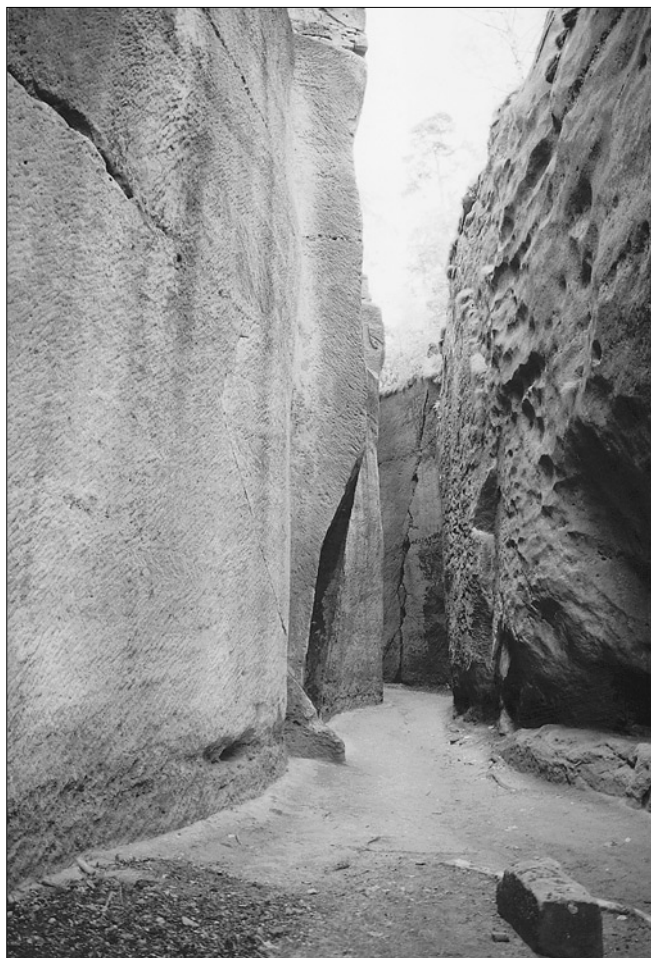

Obr. 27: Ojvín, kostelní ruína. Pohled na opěrný systém severní strany kostela (foto R. Němec, 2002).

ný systém. Mezi jednotlivými opěráky severní strany vznikly v prolukách prostory, označované v přízemí jako křížová chodba (viz. pozn. 108), v patře pak oddělené kdysi podlahou pak jako kaple (obr. 11–15).

Výjimečná dispozice klášterního kostela si vyžádala i výjimečné technické řešení. Ze skalního masivu byly vysekány základy podstatné části stavby.¹⁰⁵⁾ Šlo o zaklenutý prostor, zvaný spodní kostel, situovaný pod úrovní kostelní podlahy, jižní stěnu lodi i chóru a části závěru zdvihající se do výše cca 10 m. Ze skály byly opracovány i spodní části opěrného systému jižní strany a plošina, z níž vyrůstá věž (obr. 15, 16). Teprve na tento kamenný „fundament“ nasedá samotné kvádrové zdivo kostelní stavby, sesazené na podřezané, pravidelně po obvodu stavby probíhající spáry, jež jsou vyklínované kousky břidlice. Kvádry jsou z lužického pískovce (*Inoceramus lamarckii*), tvrzeného horninovými příměsmi křemene, žnělce a čediče.¹⁰⁶⁾

Jak bylo ukázáno, severní strana vrchu Ojvína byla koncipována jako hlavní – pohledová, a bude proto oprávněné pokračovat v jejím popisu. Severní strana kostela je definována výrazným opěrným systémem, jenž se odlišuje od prostě zpracované jižní strany, skládající se z jednoduchých

Obr. 28: Ojvín, kostelní ruína. Pohled na vnější ochoz jižní strany vysekaný do skály kolem roku 1515 (?) (foto R. Němec, 2000).

opěráků, částečně vysekaných ze skály. Opěrný systém severní strany sestává ze dvou řad opěráků, kotvených do skály, tvořících složitou substrukтуру a zajišťujících kostelní stavbě potřebnou stabilitu. Vnější řada do skály zahloubených a z kvádrů vystavených sedmi opěráků vytváří substrukтуру čtyřem vnitřním, poměrně nahuštěným a nepravidelně odstupněným opěrákům lodi, procházejícím od podlahy tzv. křížové chodby až pod hlavní římsu kostela. V chórové části pak substrukтуру tvoří kaple se sakristií. Opěráky jsou ukončeny pod hlavní římsou stříškou a jsou zdobeny lípaným vlysem s liliiemi, v několika případech i na bočních stranách opěráků. Součástí opěrného systému kláštera jsou další tři samostatně stojící opěráky na západní straně, z toho dva budované kolmo k podélné ose kostela a jeden šikmý. Opěráky jsou stavebně odlišné a patřily pravděpodobně k mladší zástavbě, jak bude ještě rozvedeno. Výraznější sanace opěrného systému proběhla v roce 1842, jak dokládají zprávy Adolpha Ch. Peschecka i letopočet vysekaný na jednom ze severních opěráků (obr. 6, 12, 13, 16, 27, 28).¹⁰⁷⁾

V prolukách mezi opěrnými pilíři severní strany se v přízemí nacházejí již zmiňované tři samostatné prostory označované od dob Grossera jako „křížová chodba“ (*Creutzgang*, obr. 51).¹⁰⁸⁾ Patrně jde o další části přilehlého, dále se na západ rozprostírajícího konventu (obr. 29). Tuto domněnku podporuje i nález kamenné výlevky na styku „křížové chod-

105) Na tuto skutečnost upozornil i mnich Pirnensius in: *Excerpta Saxonia, Misnica et Thuringiaca ex Monachi Pirnensis, Scriptores rerum Germanicarum* (dále SRG) praecipue Saxoniarum II, Lipsiae 1728, s. 1585: „[...] eine absette der Kirchen ist selbwachsender Stein.“

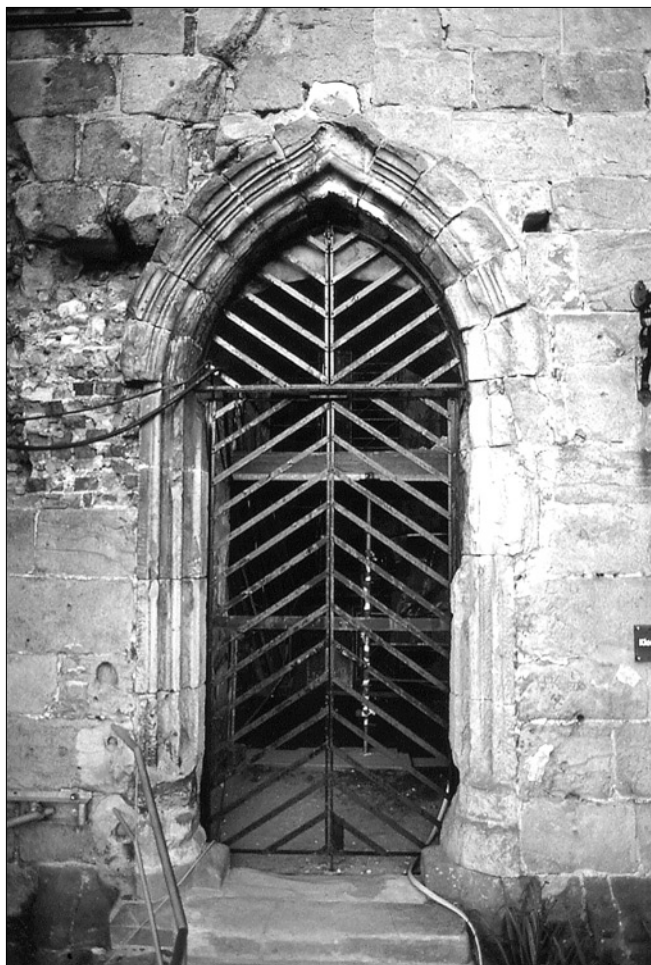
106) Kurt Pietzsch, *Geologie von Sachsen*, Berlin 1963, s. 418n.

107) Adolph Christian Pescheck, 1854³, o. c. v pozn. 36, s. 51.

108) Samuel Grosser, 1714, o. c. v pozn. 74, s. 83.

Obr. 29: Ojvíň, kostelní ruína. Celkový pohled na západní fasádu kostela a odkryté konventní budovy mezi kostelem a hradem (foto R. Němec, 2002).

Obr. 30: Ojvíň, kostelní ruína. Detail západního portálu s ostěním (foto R. Němec, 2002).

by“ s pravým ostěním záclonového okna. Mohlo jít o lavabo z místnosti situované na ideálním schématu kláštera vedle hovorny mnichů a zvané podle prvních slov zpívaných mnichy při očiště „mandatum“.¹⁰⁹⁾ Vyloučená není ani možnost, že šlo o prostou výlevku, či o součást vodovodního systému, sloužícího k odvodu či sběru dešťové vody. Na Ojvíně se totiž nikde nenacházela hlubinná studna. Voda byla zachycována z přirozeně vlhkých stěn do dvou cisteren vyhloubených do skály či sváděna povrchově ze střech, patrně pomocí nějakých rour (*canalibus*), jak naznačuje Balbínův zápis (srov. text. příl. č. 5). Jedna cisterna (*crater*) se nacházela na severním plató za dnešním hřbitovem, druhá pak pravděpodobně na jižním plató před poslední branou, kde byla při posledních archeologických průzkumech odkryta jímka kruhovitěho půdorysu.

Další „ojvíňskou hádanku“ představuje diagonálně vystavěný severní pilíř kostela, čtvrtý od západní strany. V něm se nachází průduch vycházející z „křížové chodby“ a procházející pravděpodobně po celé výšce opěráku.¹¹⁰⁾ O této šachtě se tradovalo, že sloužila jako komín při celefactoriu mnichů. K rozšíření tohoto názoru přispěla pravděpodobně i olejomalba Karla Blechena, jež ukazuje ojvíňskou ruinu se zastřešeným domem, který přiléhá mezi opěráky severní strany kostela a ze kterého se kouří. Při poslední sanaci v roce 2002 se naskytla možnost šachtu otevřít v úrov-

ni nad polygonální kaplí a v horní části pilíře a detailně ji prozkoumat. V žádné části šachty však nebyly zjištěny zbytky mastných sazí (uhlíku). V případě, že by šachta sloužila jako komín, musely by být přítomny alespoň nepatrné zbytky sazí či stopy po opálení. Šlo patrně o větrací šachtu, odvětrávající poměrně vlhké prostory tzv. křížových chodeb.

V prvním poli západní části tzv. křížové chodby byl v roce 1999 odhalen základ osmistenného pilíře.¹¹¹⁾ Nález, společně se zachovanými zbytky silně zvětřalých náběhů kleneb, dovoluje přehodnotit dosavadní navrhované rekonstrukce klenebního schématu této části „křížové chodby“. Můžeme předpokládat šesti a pětidílné klenby svedené na středovou podporu (obr. 7). Stejná situace se mohla opakovat v dispozičně obdobném prostoru na východní straně křížové chodby; zde však nosný pilíř nalezen nebyl, a proto se přidržují starší Gurlittovy rekonstrukce. Prostřední čtvercová prostora byla zaklenuta křížovou klenbou svázanou svorníkem, dnes uchovávaným v depozitáři Zemského ústavu pro archeologii Sasko (Dráždany), jak naznačuje jeho totožná profilace s profily zbytků žeber čtyř náběhů kleneb.

Východní prostor, založený na nepravidelném půdoryse o pěti stranách osmiúhelníka, s dnes nezachovanou klenbou, svedenou kdysi na kružbovitě konzoly, se dá

109) Jan 13, 34: „Mandatum novum do vobis: ut diligatis invicem“.

110) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 196, obr. 182.

111) Jana Esther Fries, 2002, o. c. v pozn. 34, s. 187.

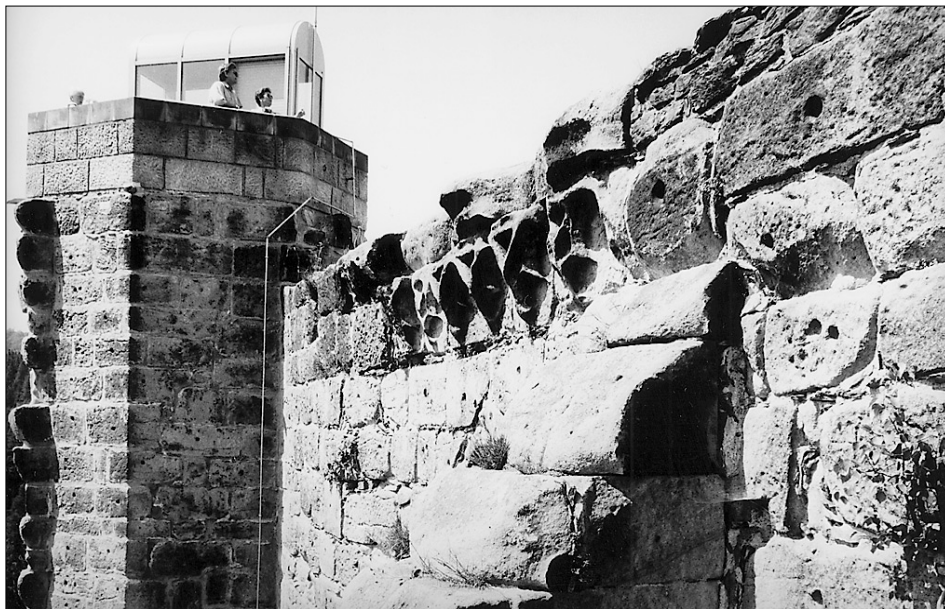
ztotožnit s kaplí přiléhající na levé straně ke kostelu (*sacello, quod basilicae sinistro lateri est continuum*), jak o něm hovořil Ch. Manlius (viz text. příl. 4). Na základě listiny, ve které je zmiňováno „*privatum oratorium*“, byl tento prostor v literatuře považován za soukromou kapli Karla IV.¹¹²⁾ Vzhledem k tomu, že se ve východní části nachází zbytky menzy, vyobrazené i na kresbě C. D. Friedricha kolem roku 1812, je možné uvažovat o tom, že tato část sloužila jako sakrální prostor. Západní část, s odlišnou úrovní podlah, mohla být využívána jako sakristie, nezbytná k liturgickým potřebám kostela. Šlo tedy patrně o dvoufunkční prostor (obr. 3, 8, 48).

Prostory v patře, přiléhající na severní straně ke kostelu, jsou tradičně označovány jako kaple. Dle Carpova v nich byly umístěny oltáře.¹¹³⁾ Na bohoslužebný účel těchto prostor poukazují i niky zapuštěné do stěn, jež mohly sloužit jako sanktuária. Nelze též vyloučit, jak naznačuje Oehmesův akvarel z Halle (viz. kap. *Imagines pictae*), že minimálně jedna prostora sloužila jako vchod a že se z těchto prostor sestupovalo po schodech z kostela do přízemní tzv. křížové chodby. Na akvarelu je totiž zachyceno lomené ostění (dnes pravouhlé) jedné z kaplí se schodišťovým zábradlím vedoucím do přízemí. Vyloučit však nemůžeme ani pozdější vestavbu schodiště, když již neexistovaly klenby v těchto prostorách, či jistou malířovu „reinterpretaci“.

Ostění dveří mezi jednotlivými kaplemi je modelováno plynule se prolínající konvexněkonkávní profilací, ve které Gurlitt s Rahtgenssem hledali „měkký charakter pražské školy“.¹¹⁴⁾ Mezi jednotlivými kaplemi tento profil zabíhá do ne-

Obr. 31: Ojvír, kostelní ruína. Detail lípaného liliového vlysu západní fasády s věží. Betonová římsa odlita v rámci rekonstrukce v roce 1966 (foto R. Němec, 2002).

Obr. 32: Ojvír, kostelní ruína. Vnější pohled na jižní stranu kostela s lípaným liliovým vlysem a věž (foto R. Němec, 2002).

stejně vysokých soklů dveřního ostění, a vytváří tak v šikmém nasazení se stříškou plynule modelovanou esovitou křivku (obr. 51, 52; tab. profilů č. 54). V kaplích se nachází množství zvětralých konzol s florálními motivy, které tvoří jedinou sochařskou výzdobu kostela, společně se zmiňovaným fragmentem tympanonu s českým lvem a částí mužského poprsí zdobeného gombíky a vousem, jenž byl nalezen v sutiňách před kostelem.¹¹⁵⁾ Určení fragmentu sochy není vzhle-

112) Christian Adolph Pescheck, 1840, o. c. v pozn. 11, s. 18, pozn. č. 3: „Iste princeps christianissimus et imperator devotissimus in hoc monte et in ista capella construere habitaculum seu privatum oratorium voluit, ubi segregatus a populari frequentia posset aliquando liberius quieti et contemplationi vacare, atque ex cantu fratrum ad devotionis fervorem accendi.“; Jana Esther Fries, 2000, o. c. v pozn. 34, s. 116; Táž, 2002, o. c. v pozn. 34, s. 179–190, v tomto prostoru viděla císařovu „Privatkapelle“; k tomu Richard Němec, Die Burg- und Klosteranlage Oybin, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 246n.

113) Johannes Benedictus Carpov, 1719, o. c. v pozn. 74, kap. 16, § 5, s. 289: „[...] samt dreyen Altären, und eben so vielen, in der zur lincken Seiten der Kirche angelegten Capellen [...]“, (srov. text. příl. č. 7).

114) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 191: „die den weichen Charakter der Prager Schule tragen“; dále Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 45; srov. Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 135.

115) Publ. in: Joanna Wojnicz, 2002, o. c. v pozn. 34, s. 21. Společně s dalšími nalezenými fragmenty uchovávan v depozitáři Zemského ústavu pro archeologii Sasko (Dráždany). Za možnost jejich studia děkuji Joanne Wojnicz, stejně jako Stefanu Krabathovi.

Obr. 33: Ojvín, kostelní ruína. Vnější pohled na chóř z východní strany jižního plató (Landesamt für Archäologie Sachsen, foto J. Liptak, 2001).

dem k její torzovitosti možné, je však pravděpodobné, že se socha nacházela v nice západní fasády či v kaplích.

Stejně jako byla ze severního pohledu určující celková urbanistická situace vrchu Ojvína, z perspektivy příchozího do hradního a klášterního areálu hrála zásadní roli západní fasáda kostelní stavby. Fasáda se vyznačuje výraznou stupňovitostí; je dělena do několika horizontálních rovin, přičemž spodní část byla zakryta konventními budovami, jak ukazují stopy po čelech klenebních oblouků. Z jihu je fasáda flankována věží a ze severu opěrným systémem. V její spodní části je situován vchod do již zmiňovaných klenutých prostor zvaných spodní kostel, jež se nacházejí pod úrovní podlahy kostela přibližně ve stejné výšce s „křížovými chodbami“. Valená klenba spodního kostela, dělená na dvě části, je mírně vyosena směrem k severu. Ve vrcholu je 4 m vysoká a je provedena technikou kvádrového zdiva, tedy stejnou technikou jako konvent a kostel (obr. 11, 15). Kvádry jsou minimálně zvětřelé, a proto se dá rozeznat velké množství kamenických značek

o průměrné velikosti přesahující 10 cm.

Nad spodními klenbami je umístěn vstup do kostela s portálem s několikrát vyžlabenou archivoltou vystupující mírně ze zdi, ukončenou kdysi pravděpodobně kytkou. Ostění oslího hřbetu vykazuje ve spojení se zdí četné spáry a druhotné dozdivky. Dle klasifikace Kláry Fischerové portál nese znaky typu tzv. Rokycanské skupiny (obr. 30).¹¹⁶⁾ Na severní straně je ve stejné horizontální úrovni situován vstup do tzv. křížové chodby a nad ním kamenné ostění dveří vedoucí do kaplí (obr. 15).

V prostřední části průčelí se nachází lancetové okno s šikmým ostěním bez kružby. Ukončení fasády neznáme, štitová část chybí. Pod korunní římsou, jež byla za Scholzovy sanace v 60 letech stejně jako další část římsy na severní straně odlita z betonu, jsou osazeny vodorovně probíhající kvádry s průběžným rytmem s liliemi s pravidelným rytmem střídání, tj. 1 kvádr – 2 lilie – 1 kvádr – 1 lilie (obr. 31). Jak již bylo uvedeno, obdobným vlysem jsou zdobena i čela stříšek odstupňovaných opěráků (obr. 34). Z olejomalby Karla Blechena (kol. 1823) a rytiny Adriana Ludwiga Richtera se zdá, že liliový vlys ještě v polovině 19. století obíhal po obvodu stavby a nebyl natolik porušen jako dnes (FD 250 608).

K fasádě přiléhá z jižní strany torzo cca 25 m vysoké věže, ze které byla již za času Puttricha zachována pouze spodní část.¹¹⁷⁾ Dnešní přístup do věže vede vchodem z lodi kostela. Na spodní části věže je na východní vnější straně viditelný otvor, patrně vchod do věže, kdysi snad vedoucí z horního plató (obr. 22). Původní středověké vřetené schodiště ve věži se až na zbytky nezachovalo a do prostoru bylo osazeno nové schodiště. Věž byla založena na skále, na pravoúhlé, mírně obdélné základně, přičemž ve spodní části je věž svázaná s jedním opěrákem jižní strany kostela. Ve výšce druhého patra přechází čtyřstranná věž v osmistěnou. Věž byla opatřena řadou dveřních i okenních otvorů, a to jak z vnějšku, tak i z vnitřku kostela. Na západní vnější straně je umístěn otvor, pravdě-

116) Klára Fischerová (Benešová), Francouzští mistři a architektura první poloviny 14. století v českých zemích, DP, FFUK, Praha 1974, s. 106n.; srov. Mencl Václav, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, in: ZPP 20, 1960, s. 112–153.

117) Ludwig Puttrich, 1850, o. c. v pozn. 18, s. 18: „An der Südwestseite der Kirche steht noch der Unterbau des ehemaligen Thurmes.“

podobně další vchod, s vysazenými dvěma krakorci. Četné vazné kameny, „šmorcy“, zachované po celé výšce věže jižní strany věže, svědčí o dalších dnes nezachovaných či plánovaných stavebních strukturách, patrně po hradební zdi či opěráku, na což poukazují vystupující kameny a vazáky probíhající v tloušťce do jednoho metru (obr. 15, 16, 22, 32, dále FD 417 846).

V souvislosti s otázkou zřícení věže zůstává nejasné, zda Carpov minil dnešní kostelní věž, když uvedl, že byla mimo jiné stržena „také věž hradu“ (viz text, příl. č. 7). Možnost, že autor minil obranou věž proti husitům, či starou „lipskou“ věž na východní straně od kostela, můžeme vyloučit, neboť jsou značně vzdáleny od zavaleného, přesto dodnes patrného místa. Citované pasáže se však mohly vztahovat i na další menší věž umístěnou na skále, která se v roce 1681 zřítla, jak se domnívala i archeoložka Jana E. Fries.¹¹⁸⁾ Tato stavba mohla být s kostelní věží spojena na západní straně se nacházejícími dveřmi, nad kterými ještě dnes ze zdi vystupují krakorce. Na zmiňované olejomalbě Woldemara Herrmanna, je vyobrazena tato menší věž, spojená s kostelní věží mostkem na výrazných konzolách. Nutno ovšem vzít v potaz, že se nejedná o dobové vyobrazení, ale o rekonstrukci stavu Ojvína kolem roku 1500 provedenou Herrmannem v polovině 19. století.

Další možnost umístění původní věže nabídl Grosser, když po popisu „*docela vysoké věže*“ umístěné dle něho na severní straně (*gegen Mitternacht* [sic!]) přidal informaci o točitém schodišti této věže, z něhož „*zbylo pouze několik schodů*“.¹¹⁹⁾ Nepravidelnosti ve zdivu vyplněné druhotným materiálem se však nacházejí na jižní straně západní fasády kostela. Zdá se, že snad právě zde byla situována Grosserem zmiňovaná další věž či vchod. V rohu mezi skálou a západní zdi byly totiž při archeologických vykopávkách odhaleny zbytky točitého schodiště. Osa této struktury odpovídá ose vchodu do věže z vnitřního prostoru lodi. Je pravděpodobné, že právě toto byl původní vstup do věže (obr. 15). Vezmeme-li v úvahu umístění, resp. zastřešení původních klauzurních budov na západní straně kostela, ze kterých by věž případně vyrůstala, pak se Grosserův termín „*uvnitř*“ (*innerhalb*) stává srozumitelnější. Jak bylo již poznamenáno, právě v těchto místech jsou dnes zachovány zbytky klenbových oblouků, které výškou a tvarem naznačující, že šlo o klenby klauzurních budov. Skutečnost, že malé střílnové okno na věži je porušené šikmou drážkou osazení střechy, ukazuje na druhotné zaklenutí těchto prostor, datovatelné ante quem před sekularizací kostela, neboť poté zájem o Ojvín poklesl.

Kostel se skládá z jednolodi a chóru, výrazně zúženého vítězným obloukem. Odhlédneme-li od drobných nepřesností vzniklých v důsledku opracovávání skalního masívu, je kostel vystavěn celkem pravidelně (obr. 7 – 9). Půdorysné vnitřní rozměry lodi činní 15,45 × 10,75 m, chóru pak 14,2 krát 7,25 m. Výška zachovaného zdiva, tedy výška nad čelo kleneb nepřesahuje 22,5 m. Stěny lodi, vyjma ostění dveří do kaplí a do věže, nejsou až do výše okenních bankálů

Obr. 34: Ojvín, kostelní ruína. Detail lípané paneláže na čele a bocích vnějšího chórového opěráku (foto R. Němec, 2002).

a obličných přístěnných přípor přerušovány žádným architektonickým členěním. Vnitřní obraz kostela tak byl definován převážně hladkou stěnou (obr. 35).

Jak zaznamenává Pescheck, v roce 1829 byla „*Tempelruine*“ vyklizena a bylo odkryto několik schodů.¹²⁰⁾ Jak vypadal chór ojvínského kláštera kolem roku 1850, se dovídáme i z akvarelu uchovávaném v Halle, stejně jako z Puttrichova popisu: „*chór je vyvýšen o několik schodů nad podlahu lodi, stejně jako je o dva schody v chóru vyvýšeno i místo pro oltář*“.¹²¹⁾ Tento stav prakticky odpovídá dnešní situaci (obr. 18, 19). Jana E. Fries odhalila v lodi vyvýšené základové desky pro oltáře, jež jsou doložené i na několika historických vyobrazeních a jež jsou původní, resp. musely být osazeny před rozpuštěním mnišského konventu v roce 1546.¹²²⁾

Na jižní straně chóru bylo do skály vysekáno jednoduché sedile a dva výklenky, které sloužily pravděpodobně jako sanktuaria. Zde v ose prvního západního klenebního pole odkryla Jana E. Fries pod úrovní podlahy přirozenou, uměle zvětšenou trhlinu, zasypanou druhotnou výplní. K prohlubni byl od jižní stěny kostela sveden pravoúhlý vy-

118) Jana Esther Fries, 2000, o. c. v pozn. 34, s. 119.

119) Samuel Grosser, 1714, o. c. v pozn. 74, kap. 3, s. 13: „*Gegen Mitternacht ist ehemals ein ziemlich hoher Thurm gewesen der aber nach der Zeit herunter gestürzt, und nur innerhalb der Kirche noch etliche wenige Stufen von der gewesenen Wendel-Treppe übrig hat*“ (srov. text, příl. č. 6).

120) Adolph Christian Pescheck, 1854, o. c. v pozn. 36, s. 47: „*an mehreren Stufen kommen der Cölestiner Fußstritte zum Vorschein*“.

121) Ludwig Puttrich, 1850, o. c. v pozn. 18, s. 18: „*Der Chor ist um mehrere Stufen über dem Fussboden des Schiffes, der Altarplatz ebenfalls um zwei Stufen über dem Fussboden des Chores erhöht*“.

122) Srov. snímky pořízené v průběhu archeologických prací, uchovávané v archivu správy hradu Ojvín (Film Inv. Nr. 33132, Bild 1A, 2A, 10A).

Obr. 35: Ojvín, kostelní ruína. Pohled do vnitřku kostela směrem do chóru (Landesamt für Archäologie Sachsen, foto J. Liptak, 2001).

hloubený kanál (d. 380 cm, š. cca 85 cm, h. 75 cm). Jana E. Fries předpokládala, že prohlubeň sloužila nějakému zdvihacímu zařízení.¹²³⁾

V západní části lodi kostela je zachován zbytek kamenné polygonální střední podpory dnes neexistující empory. Empora byla cihlová, jak dokazují zbytky tohoto materiálu v náběžích kleneb ve stěnách kostela. Velké množství tvarových cihel bylo nalezeno během odkryvu sutin a je uloženo provizorně v prostorách hradu (tab. profilů č. 24, profily 5 – 7).

Konstrukční schéma klenby kostela vzniklo v návaznosti na vnější opěrný systém. Jednotlivá klenební pole, potažmo klenební náběhy byly rozděleny a založeny tak, aby byl tlak klenby stejnoměrně rozveden na vnější opěráky. Loď kostela byla zaklenuta třemi stejně širokými příčně položenými obdélnými poli křížové klenby, jak ukazují zbytky klenebních výběhů žebířů. Hluboký presbytář byl klenut jedním příčně situovaným polem a ukončen $\frac{5}{8}$ papskovitým závěrem. Délka chóru vyvýšeného o několik

123) Jana Esther Fries, 2000, o. c. v pozn. 34, s. 116; Táž, 2002, o. c. v pozn. 34, s. 188–189.

schodů nad úroveň lodi je jen nepatrně kratší nežli délka lodi (14 : 15,5 m). Klenbu poprvé zrekonstruoval Ludwig Puttrich¹²⁴⁾ (obr. 10, zde publikována rekonstrukce Viktora Kotrby).

Jak bylo upozorněno, v době, kdy jezuita Balbín na Ojvíně pobýval, tedy před rokem 1681, byl kostel ještě zachovaný (*integram*)¹²⁵⁾, tedy zaklenutý a nebyl po požáru roku 1577 tak dalece poškozen, jak uvedl Carpzov.¹²⁶⁾ Ke zřícení klenby tedy patrně došlo v roce 1681 v důsledku sesuvu skalního masivu (srov. výše pozn. 82). Je pravděpodobné, že také trhlinka prostupující celou hloubkou skály jižní strany kostela vznikla k tomuto datu (obr. 19). Další podrobnosti k problematice provedení klenby se nám dostalo též od Samuela Grossera: „die Bogen am Gewölbe sind nur mit Ziegel-Steinen vollends ausgemauert gewesen [...]“.¹²⁷⁾ Použitím perfekta a adjektiva „oblouky klenby byly vyzděné“ informuje o použité stavební technice a stavebním materiálu a o tom jak byla klenba provedena. Z jeho popisu však není explicitně jasné, zda termínem „Bogen“ mínil pasy či žebra klenby ani zda byla klenba za jeho časů poškozena. Patrně však ano, neboť na jiném místě užívá termínu „Ruderibus der Kirche“ (srov. text. příl. č. 6). K roku 1826 již není pochyb o tom, že byl kostel ruinou, ne-

boť byl v „sutinách kostela“ nalezen zmiňovaný svorník s českým lvem.¹²⁸⁾

Co se přístěnných oblých přípor týká, setkáváme se v lodi i v chóru s obdobnou situací. Přípory sestávají ze dvou částí, z jednodušší spodní a tvarově bohatší horní, které jsou odlišné jak profilací, tak i použitým materiálem (obr. 35 až 37, 60). Spodní části přípor byly opracovány z hrubozrnného pískovce do tvaru tříčtvrtinových válců, v rámci kostela nejstejně dlouhých a kolinkovitě ukončených. Teprve na ně nasedají abaky s náběžními štítky a s dnes již pouhými zbytky svazků tří klenebních filigránních, vyžlabených žebířů z jemnozrnného pískovce. Výška jižní stěny vysekaná ze skály tedy určila i délku oblých krácených přípor, stejně ja-

124) Ludwig Puttrich, 1850, o. c. v pozn. 18, s. 18n.

125) Bohuslav Balbín, 1681, o. c. v pozn. 2, kap. 8, § 5, s. 114, (srov. text. příl. č. 5).

126) Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, §. 8, s. 154; srov. Christian Adolph Pescheck, 1840, o. c. v pozn. 11, s. 16, (srov. text. příl. č. 7).

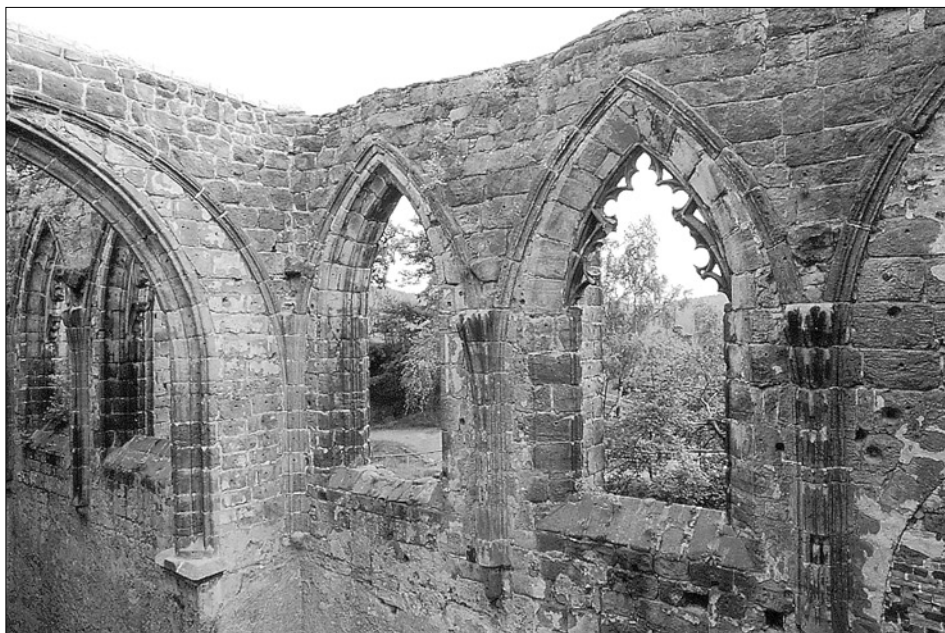
127) Samuel Grosser, 1714, o. c. v pozn. 74, s. 83.

128) Christian Adolph Pescheck, 1854³, o. c. v pozn. 36, s. 47.

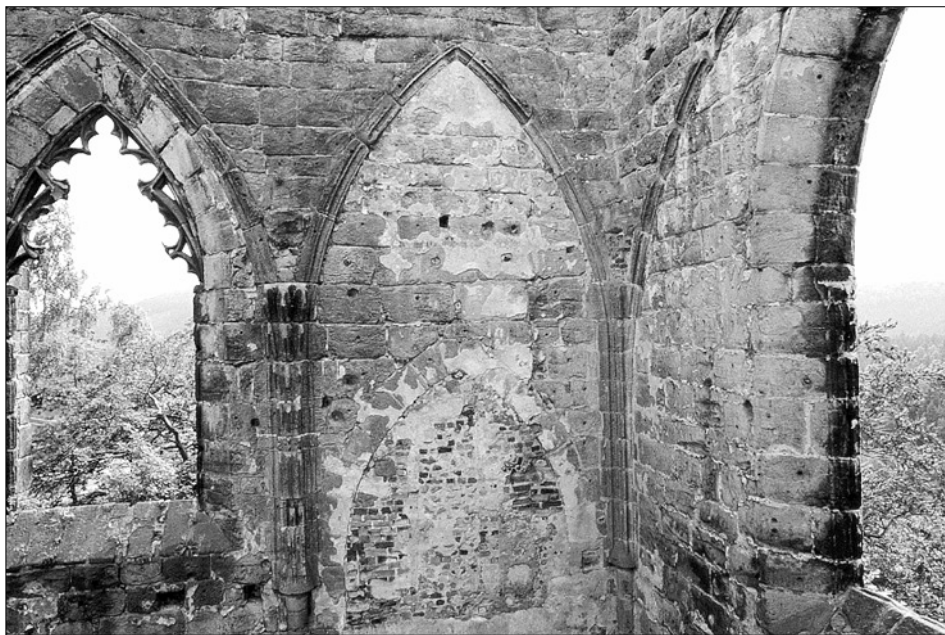
ko nasazení oken, jež musely reflektovat nepravidelnost skalního masívu, nad kterým byly umístěny. Tak například západní přípora jižní strany je zhruba třikrát delší než východní přípora téže strany, přičemž obě jsou osazeny na styčné hraně skály a kvádrového zdiva. Obdobná situace je i v chóru. Snad tímto můžeme částečně vysvětlit, proč se veškeré zdobné prvky začínají uplatňovat až ve $\frac{3}{4}$ výšky stavby, tedy nad úrovní skály jižní strany. Severní strana mohla být sice zdobena již od podlahy, avšak v rámci zachování jisté symetrie bylo žádoucí severní stranu vystavět jako pandán. Pro políra nebylo důležité, v jaké výšce budou přípory nasazeny, pragmaticky je osadil, resp. je musel osadit na jižní straně na hranu skály. V popředí stálo nivelizování klenebních patek, potažmo zaklenutí kostela (obr. 18–20, 35, 60).

Na kostelní stavbě je použito několik odlišných profilací žebér. Zatímco klenební žebro v chóru je zakončeno hruškou, v lodi je ukončeno vyžlabením. Přistěnná položebra, určující rádius kápí klenby, jsou svedena do svazků žebér a jsou jak v lodi, tak v chóru v řezu přesnou polovinou klenebního žebra s hruškou použitého v chóru (tab. prof. č. 24, profily 1, 2). Kvádry pohledových původně omítnutých stěn chóru a lodi byly pečlivě opracovány, mezi jednotlivými klenebními oblouky nad plochami někdejších kleneb byl použit strukturou a opracováním hrubší výplňový materiál, jenž byl ponechán neopracovaný (obr. 35 až 39).

Světlost vítězného oblouku od paty až k vrcholku oblouku činní cca 20 m výšky a 7 m šířky, přičemž ustoupení od jižní stěny je 170 cm, od severní pak pouze 150 cm.¹²⁹⁾ Vítězný oblouk, který výrazně odděluje prostor lodi od kněžiště, je dělen do tří horizontálních zón. První zóna je v půdorysu souhlasná se stěnami chóru. Druhou část vítězného oblouku tvoří nasazení s prostě okosenými hranami, jakýsi polygon, začínající ve výšce cca 4 m a probíhající až k patkám lomeného oblouku do výše cca 12 m. Teprve zde je nasazena profilace lomeného oblouku (obr. 21, 35).

Obr. 36: Ojvíň, kostelní ruína. Pohled na jižní stěnu k vítěznému oblouku (foto R. Němec, 2002).

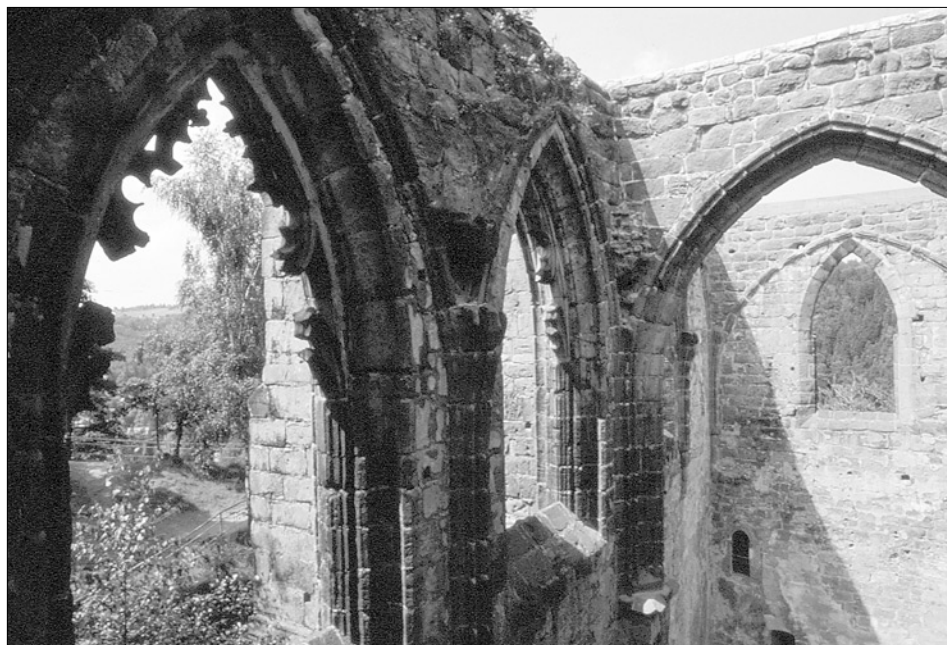

Obr. 37: Ojvíň, kostelní ruína. Jižní stěna s druhotně zazděným oknem a částí západní vnitřní stěny (foto R. Němec, 2002).

Skutečnost, že vítězný oblouk začíná ve výšce cca 4 m, mohla být zapříčiněna nejen výtvarnými, ale také čistě utilitárními důvody. Mohl zde být například umístěn letner, jenž by tak vyplňoval celou spodní část prostoru pod vítězným obloukem hlubokého chóru kostela. Oddělení liturgického prostoru pro řádové bratry od části určeného pro laiky nebylo u řádu ovlivněného hnutím františkánských spirituálů ničím výjimečným. Jde však o pouhou spekulaci, neboť v rámci archeologického průzkumu zde nebyly odhaleny žádné základy. Jako další možné vysvětlení se nabízí umístění kazatelny, pro což svědčí pod severním ramenem vítězného oblouku se nacházející zbytky po nějaké struktuře (obr. 18).

Odlišné zpracování obou spodních stran vítězného oblouku s okosenými hranami bylo patrně zapříčiněno odlišným stavebním materiálem i použitou stavební technologií.

129) Tuto skutečnost zaznamenal již Ludwig Puttrich, 1850, o. c. v pozn. 18, s. 18n. Všechny následně publikované půdorysy již tento rozdíl opomíjely. Nedostatek odstranila teprve důkladná fotogrammetrická zaměření Josefa Linsingera.

Obr. 38: Ojvín, kostelní ruína. Pohled z chóru přes vítězný oblouk směrem k západní vnitřní stěně (foto R. Němec, 2002).

Zatímco na straně jižní je spodní část vítězného oblouku vysekána ze skály, na straně severní je vyzděna z kvádrů, pouze západní roh je dozděn cihlovou výplní. Viditelné spáry z obou stran severního polygonu, probíhající jak na stěně obrácené do lodi, tak i do chóru, vznikly pravděpodobně během stavby při napojování na vazné kameny zdi či později při zřízení klenby (obr. 18, 19).

Přibližně po 8 m profilace polygonu vítězného oblouku jsou cca ve výšce 12 m od podlahy nasazeny různě zpracované patky vítězného oblouku. Rozdíly ve ztvárnění vítězného oblouku, jež zachytil již Carl G. Carus (FD 150 182) mohly být sice podmíněny limitou stavebního materiálu, tedy možností opracovat skálu do žádaného tvaru, pravděpodobnější je však změna architektonického názoru (viz kap. relativní chronologie). Na jižní, z kamene vysekané straně, je profil hlavice jednodušší, ve tvaru 1 m vysokého pravoúhlého obdélníku, ukončeného pravoúhlou římsou. Profil římsy je jednoduchá výžlabková sima, která přechází do profilace vítězného oblouku mírně zkosenou stříškou. Na straně severní se setkáváme s bohatším kamenickým ztvárněním. Podobně jako v kaplích, byl i zde použit profil široké „ondulované“ hrušky s 24 cm širokou čelní ploškou, tvořený měkkými konvexními a konkávními křivkami. Profil však vybíhá pouze do výšky 1 m, poté je ukončen a je nasazena odlišně zpracovaná profilace stlačené hrušky vítězného oblouku (obr. 40–42, 55).

Vítězný oblouk vždy přitahoval pozornost historiků umění. Již v roce 1850 neopomenul L. Puttrich zdůraznit „ušlechtilé formy lomeného oblouku, který je z vnitřní strany ozdoben několikanásobným členěním“.¹³⁰⁾ Také C. Gurlitt a H. Rahtgens se vyjádřili k profilu vítězného oblouku a vy-
zdvihli „živé a bohatě kontrastní členění pražské katedrální

školy“.¹³¹⁾ D. Líbal hovořil o hruškovité profilaci, „která stoupá vzhůru jakoby bez konce“, a připsal stavbu, jak bylo v přehledu bádání uvedeno, členům bývalé huti Matyáše z Arrasu.¹³²⁾ Klára Benešová se domnívala, že na sloh Matyáše z Arrasu sice upomíná profil triumfálního oblouku se stlačenou hruškou, ale ten že je zde „použit ve zcela jiném kontextu“.¹³³⁾

V čem spočívá charakteristika stlačeného hruškovce? Základní rozdíl oproti „klasické“ hrušce se projevuje v úpravě poměrů profilace. Zatímco klasická hruška je komponována v poměru cca 1 : 1, případně je poměr upraven tak, aby hloubka hrušky byla větší než její šířka, poměr u stlačeného hruškovce je cca 1 : 2 ve prospěch šířky profilace. Profil ojvínské hrušky je po

16–17 cm široké fasetě a po jednom konkávně-konvexním prolnutí stlačen na 20–22 cm hloubky a 40 cm šířky. Profilace přechází přes rovnou, 4 cm širokou stezku k prutu o průměru 5 cm. Jde dále přes hluboký, 20 cm široký výžlabek k hrušce opatřené na jedné straně drobným prutem, a šesticentimetrovým výžlabkem je přes sešíkmení ukončen ve zdi.¹³⁴⁾ Samotná profilace je půdorysně projektována do dvou ploch, nikoli adicí jednotlivých prvků, nýbrž jakoby ubíráním materiálu z hmoty základu. Vítězný oblouk je dynamizován výrazným kontrastem, až zhrubými formami, docíleným markantním konkávně-konvexním prolnutím široké střední hrušky s ploškou (fasetou) a hlubokým výžlabkem (obr. 38–42, 55).

Čtyřdílná okna v lodi jsou na severní straně umístěna do výše cca 13 m od podlahy, na jižní pak do výše cca 15 m. Zde nasedají na vrcholovou hranu skály, stejně jako tři chórová okna na jižní straně chóru s nejmenší světlostí. Jejich bankálové římsy jsou téměř na styku skály s kvádrovým zdívkem. Okna lodi vyplňují prakticky celou plochu klebních čel. Jejich výška, počítáno k vrcholu klenby, je cca čtvrtinou celkové výšky stěny (cca 2 × 5 m). První západní okno na jižní straně lodi je zazděné. Také zdívo nad tímto oknem je druhotně vyzděné, jak ukazuje odlišný materiál a spára v napojení se stěnou kostela, probíhající až ke korunní římsě. Zřetelné porušení kostelní zdi v těchto místech ukazuje již zmiňovaný akvarel z Halle, stejně jako v tomto místě chybějící vnější liliový vlys (obr. 16, 19, 32, 37). Dvě okna závěru chóru s největší světlostí, středové a první severní, zaujímají téměř dvě třetiny celkové výšky. Okna na sever-

130) Ludwig Puttrich, 1850, o. c. v pozn. 18, s. 18: „Auf der inneren Ansicht der Kirche gewahrt man den noch stehenden hohen Scheidbogen, als Eingang vom Schiff ins Chor; er bildet oben einen Spitzbogen von edler Form und ist an seiner inneren Fläche mit mehrfachen Gliederung verziert.“

131) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 185: „Das Profil des Triumphbogens zeigt die lebhaft und kontrastreiche Gliederung der Schale des Prager Doms.“ Doslovně Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 37.

132) Dobroslav Líbal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 151; Tjž, 1978, o. c. v pozn. 26, s. 627.

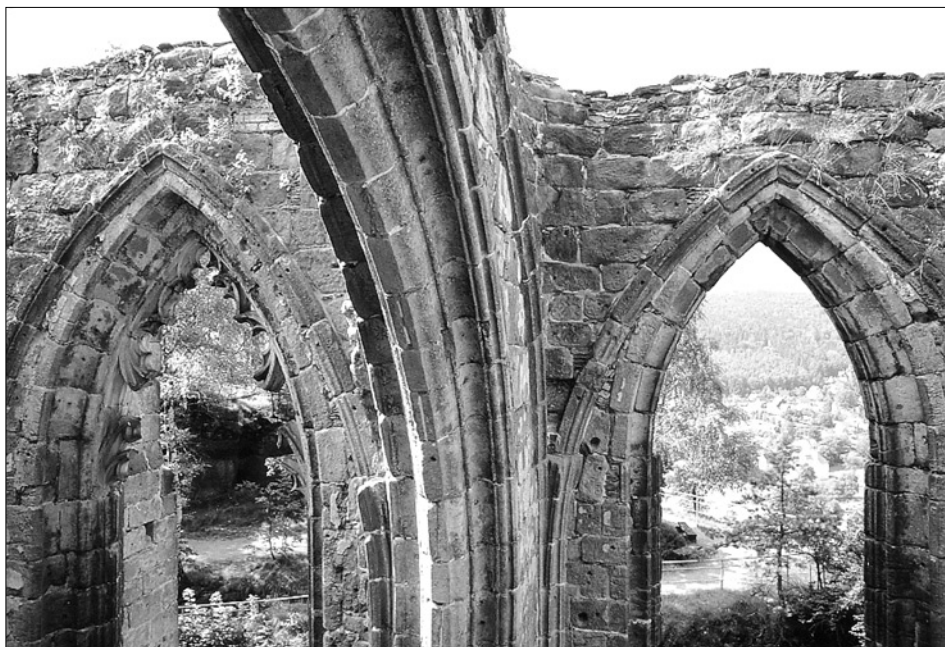
133) Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 137, s. 135.

134) Zde používám rozměry zaokrouhlené, vzhledem k rozdílnému zpracování i zvětřlosti kamenů nehraje ±0,5 cm významnější roli.

ní straně chóru jsou vystavěna s ohledem k vnějšímu opěrnému systému a zastřešení kaple se sakristií, cca v horní třetině výšky chóru. Je pravděpodobné, že v chóru byly umístěny chórové lavice – stally (obr. 18, 35).

Všech 13 oken kostela bylo konstruováno obdobným způsobem, uplatňovaným již na cisterciáckých stavbách na území Čech. Nejprve byly vztyčeny lancetové oblouky s ostěním, přičemž vzniklý „meziprostor“ mezi jednotlivými lancetami oken byl nahrubo dozděn opracovanými kvádry. Do těchto připravených skeletů byly osazeny kružby. Původnost osazených kružeb prokazuje jejich profilace, jež je souhlasná s profilací okenního ostění, včetně drážky pro rám s vitraji a mírného vyhloubení vnitřní strany špalety (ztracené bednění). Kružby jednotlivých oken byly sestaveny z několika dílců, jakýchsi typizovaných prefabrikátů, které byly navzájem spojeny na čep (obr. 23, 38, 39). V rámci sanačních opatření prováděných v roce 2002 bylo možno srovnat profilaci všech oken. Osazení (polodrážka) jednotlivých kružbových dílců všech oken, určených pro rámy s vitraji, směřuje k jižní straně, a poukazuje tak na technologický postup osazování, proběhnoucí z přístupnější, jižní strany (obr. 45). Rámy byly jištěny vodorovně osazenými železnými pruty. Zbytky kružeb dovolují rekonstruovat modifikované vzory sférických obrazců s dvakrát do sebe vkládanými nosy nasedajícími na čtyřlísty a čtyři jeptišky.¹³⁵⁾ V závěru chóru je situace odlišná, zde byly kružby vymezeny lancetovým ostěním, které dovolilo do vrcholu umístit pouze trojlíst, který nasedá na sférické útvary, v jednom případě neobvyklé dvojice měchýřků a dvou jeptišek (obr. 23, 46, 47).

Ostění oken je v rámci kostela dvojího typu. V několika případech je tvořeno hlubokým výžlabkem a oblouny, u chórových závěrových oken a čtyřech v lodi je zkosené (obr. 9). V souvislosti s relativní chronologií stavby (viz dále), si zaslouží pozornost okna severní strany chóru, jejichž zkosené ostění bylo ve výši cca 120 cm nad okením parapetem nahrazeno ostěním profilovaným (obr. 43). Tvar lancetového ostění v několika případech nekoresponduje s osazenou kružbou. U třech závěrových oken musely být proto vzniklé „nesrovnalosti“ dodatečně vyzděny výplňovým materiálem. Četné nepřesnosti ve spojení s ostěním vykazují i kružba severní strany lodi, k níž Gurlitt poznamenal: „auf-fallend schlecht paßt das Maßwerk in den Leibungsbogen.“¹³⁶⁾ Vyvodil z toho, že muselo dojít ke změně stavebního vedení (obr. 23, 35). Nesrovnalosti v osazení okenních kružeb však mohly vzniknout i při sanaci kostelní budovy v roce 1841, kdy byly dle Peschecka: „in der Tempelruine die got-hischen Fenster-Verzierungen neu befestigt“.¹³⁷⁾ Části kružeb,

Obr. 39: Ojvín, kostelní ruína. Pohled přes vítězný oblouk s profilací stlačeného hruškovce na jižní stěnu chóru a lodi kostela (foto R. Němec, 2000).

mezi nimi zatím neurčená středová část kružby, se nachází i s dalšími spolií v depozitáři Zemského ústavu pro archeologii Sasko (Dráždany).

Konvent

Na severní hraně jižního plató ojvínského vrchu mezi strážním hradem, císařským palácem a kostelem byly při nedávno dokončeném archeologickém průzkumu odhaleny četné stavební struktury, mezi nimi i několik valených kleneb. Již C. Gurlitt, H. Rahtgens i L. Scholz se domnívali, že se v těchto místech nacházely nějaké blíže nespecifikované objekty, které byly pravděpodobně již od roku 1681 zavalené a jim blíže neznámé (obr. 4–6, 29).¹³⁸⁾ S velkou pravděpodobností šlo o konventní křídlo, situované vedle dalších provozních staveb, o nichž se dozvídáme ze zakládací listiny Karla IV.: „Ustanovujeme, aby prostranství na právě řečeném hradě, na kterém má být vystavěn klášter, bezprostředně sloužilo jeho stavbě, budovám všeho druhu a nezbytným potřebám jmenovaného kláštera.“¹³⁹⁾

Stejně jako kostel byl i konvent budován technikou, jež je pro Ojvín typická. Základ konventních budov byl do jisté výše vysekán ze skály a teprve poté byly zdi dostavovány kvádřovým zdivem a prostory klenuty poměrně masivními valenými klenbami. Samotný konvent byl jistě několika-patrový, o čemž svědčí jak několik zachovaných zbytků pa-

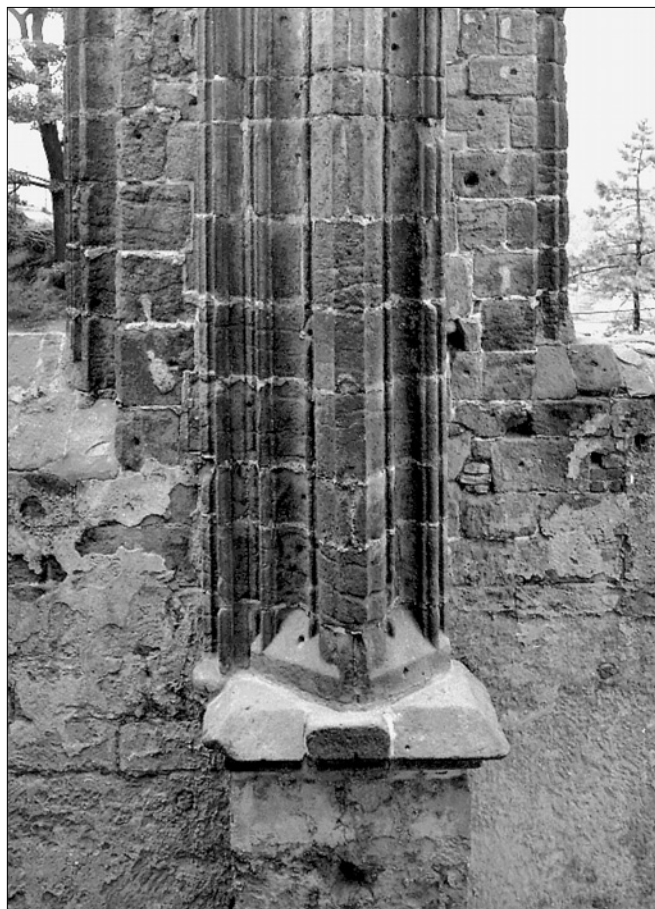
137) Adolph Christian Pescheck, 1854³, o. c. v pozn. 36, s. 51.

138) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 174; Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 22; srov. originální zaměření zhotovené H. Rahtgensem pro Gurlittův soupis uchovávané in: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen-Dresden, Plansammlung, složka Oybin, Fig. 132; dále složku pracovních plánů Joachima Scholze z roku 1964 (zejména půdorys č. 2, 3 v archivu Gemeindeverwaltung Oybin), vyhotovenou jako podklad pro sanaci klášterního objektu. Dokončení oprav na kostele je datováno vyrytým nápisem na betonovém věnci na severní straně kostela ze dne 17. 5. 1966.

139) In: Johannes Benedictus Carpzov, 1716, o. c. v pozn. 38, kap. 22, § 3, příloha B, s. 164: „Decernentes, quod area in castro modo praedicto, in quo monasterium praedictum erigitur, fundo, usibus, officinis & necessitatibus Monasterii praedicti immediate subserviat“ (srov. text. příl. č. 1).

135) Srov. Václav Mencl, Vývoj okna v architektuře českého středověku, ZPP 20, 1966, s. 216–222.

136) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 181.

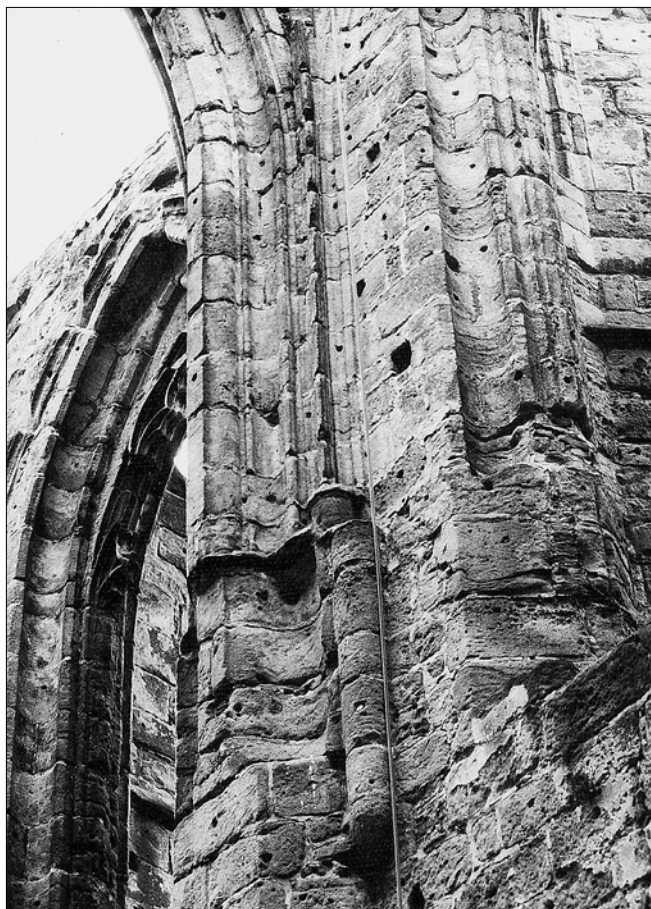

Obr. 40: Ojvín, kostelní ruína. Jižní strana vítězného oblouku s profilací stlačeného hruškovce (foto R. Němec, 2002).

ter valených kleneb v novém archeologickém odkryvu, tak již zmiňovaná druhotně provedená čela klenebních oblouků klauzurních budov, viditelná dodnes v místech tzv. křížové chodby na západní fasádě kostela, i na přilehlé skále. Stopy po nějaké pultové střeše jsou také patrné na západní straně přilehlé budovy zvané „*Bahrhaus*“ (obr. 15, 25, 29). Je zřejmé, že i masivnější poslední severozápadní opěrný pilíř byl konstruován na větší zatížení, resp. pro rozsáhlejší stavební struktury, jejichž zbytky byly odhaleny v prostoru před kostelem, jak bude ještě rozvedeno (obr. 6).

Vzhledem ke skutečnosti, že nebylo kvůli neobvyklé dispozici dodrženo „tradiční“ schéma benediktinského kláštera, jehož reformovanou větví byl právě řád celestinů, je dnes obtížné určit přesnou funkci nově odhalených prostor před západní fasádou. V této souvislosti stojí za upozornění především valená klenba se spodní částí ze skalního masivu, do jejíž stěn byly vysekány tři kříže. Rozměry jižního kříže jsou 44 (v) × 25 (š) cm, severního 39 (v) × 21 (š) cm a západního 82 (v) × 35 (š) cm. Vpravo od západního kříže byl do stěny vyhlouben pravoúhlý výklenek s osazením (71 (v) × 68 (š) cm). Na straně východní je pak vysekán útvar ve tvaru kalicha s křížem, jenž je 23 cm vysoký a 14 cm široký.¹⁴⁰⁾ Patrně nešlo o provizorní liturgický prostor, neboť stavebně precizně provedená klenba předpokládá delší dobu výstavby. Navíc bylo na hradě dostatečné množství prostor (části věže či

140) Výběrově publ. in. *Richard Němec*, *Mons Paracleti*, 2003, o. c. v pozn. 1, s. 244–245. Srov. archiv Landesamt für Archäologie Sachsen, složka Spolien Oybin.

Obr. 41: Ojvín, kostelní ruína. Severní strana vítězného oblouku s ondulovanou profilací, profilací stlačeného hruškovce a „utnutou“ koutovou přípoju. Změna profilace okenního ostění severního chórového okna, pohled z chóru (foto R. Němec, 2000).

místnost na trojúhelné dispoziice mezi hradem a císařským palácem), jež mohly bezprostředně sloužit bohoslužebnému účelu. Vzhledem k tomu, že šlo o kontemplativní řád, u kterého se východní anachoretismus slučoval se západním benediktinským mnišstvím,¹⁴¹⁾ je možné předpokládat poustevnickou celu či modlitebnu se sanktuáriem upomínající na poustevnický život zakladatele řádu Petra z Morone, který velkou část svého života strávil v cele sv. Onufrina, jež „*erat enim cella illa in montis altitudine posita* [...]“.¹⁴²⁾ Právě zde také zastihla poustevníka Petra dne 5. července 1294 zpráva o jeho volbě na papežský stolec.

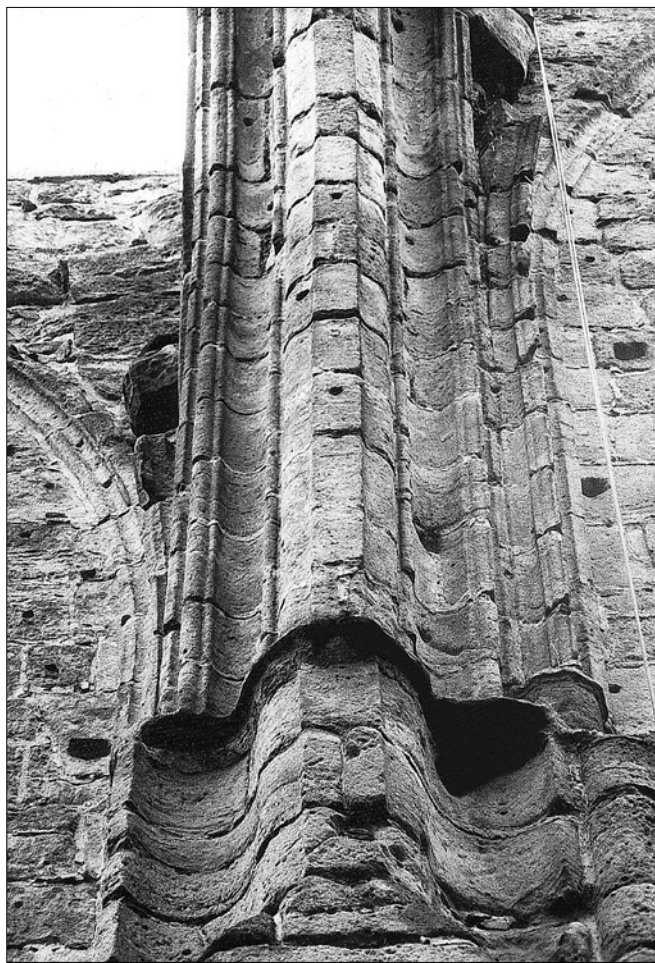
STAVEBNÍ TYP A ARCHITEKTONICKÉ FORMY

Ojvinský klášter představuje v typologických řadách na-prosté unikum. Dáno je to již samotným výběrem lokace, navazujícím pravděpodobně na podobu mateřského kláštera S. Spirito di Sulmona.¹⁴³⁾ Italský klášter byl dobudován s velkou pravděpodobností před rokem 1393, jak vyplývá ze zápisu spisovatele *Vita C*, zařazeném v chronologii do *Vita*

141) Srov. *Max Heimbucher*, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche I*, Paderborn – München – Wien 1980, s. 213n.; srov. *Joa-chim Göbbels*, *Coelestiner*, in: *Lexikon des Mittelalters III*, München und Zürich 1984, s. 10.

142) *Vie et Miracles de S. Pierre Célestin par deux de ses disciples*, *Ana-lecta Bollandiana* 16, Bruxelles 1897, s. 413.

143) Srov. *Richard Němec*, DP, 2004, o. c. v pozn. 1, (kap. *Congregatio Coelestinorum*), s. 92–96.

Obr. 42: Ojvín, kostelní ruína. Detail vítězného oblouku severní strany s ondulovanou profilací a profilací stlačeného hruškovce (foto R. Němec, 2000).

Obr. 43: Ojvín, kostelní ruína. Detail změny profilace okenního ostění severního chórového okna, pohled z lodi (R. Němec, 2002).

před Petrovou volbou na papežský trůn: „*sed a monasterio Sancti Spiritus, quod de novo construi fecerat [...]*“.¹⁴⁴⁾ Z monastického prostředí jsou sice známy obdobné příklady klášterních komplexů, jež byly situovány, ať už z obranného hlediska či z jiných důvodů na stísněné dispozice či na obtížně dostupná místa.¹⁴⁵⁾ Jednotlivé zástavby jsou však natolik odlišné, a to jak v historickém kontextu, tak z formálního hlediska, že je obtížné vytvořit souvislou typologii, či je použít jako adekvátních srovnávacích příkladů. Kostelům kontemplativního řádu snad právě proto, že byly po-

važovány vždy za výjimečný zjev, uměnověda nevěnovala soustředěnou pozornost a nebyly zahrnuty ani do standardní práce Wolfganga Braunfelse o středověkých klášteřích.¹⁴⁶⁾

Celkové uspořádání hradního a klášterního areálu do třech prostorových úrovní, jež Franz Säuberlich označil jako „*Dreihheit*“,¹⁴⁷⁾ upomíná na schéma, které císař stavebník uplatnil i na svých dalších realizacích. První, nejstarší a nejnižší stavební celek tvoří hrad, druhý císařský palác a konečně poslední je klášter s kostelem. Stavba je horizontálně dynamizována a akcentována třemi rovinami; obdobně jako další rezidenční sídlo Karla IV. na Karlštejně.¹⁴⁸⁾

144) Vie et Miracles de S. Pierre Célestin par deux de ses disciples, in: *Analecta Bollandiana* 16, Bruxelles 1897, s. 413; tamtéž s. 418: „*ad monasterium Sancti Spiritus, quod ipse construi de novo faciebat.*“, srov. *Peter Herde*, Cölestin V. 1294, Pápeste und Papsttum 16, Stuttgart 1981, s. 29, pozn. 153.

145) Obdobná dispoziční situace je známá z původně poustevnického kláštera Montmajour (Mons Maior) v Provence, který byl již roku 949 založen na skalním ostrohu a k jehož rozkvětu došlo ve 14. století díky přítomnosti papežské kurie v nedalekém Avignonu. Srov. *Ferdinand Benoît*, L'Abbaye de Montmajour, Paris 1929; *Paul Pontus*, L'Abbaye de Montmajour, in: *Caise Nationale des Monuments Historiques et des Sites*, 1967, s. 5n.; *Louis Stouff*, Montmajour, in: *Lexikon des Mittelalters* IV, München–Zürich 1993, s. 810; *Ursula Vones-Liebenstein*, Montmajour, in: *Lexikon für Theologie und Kirche* 7, Freiburg–Basel–Rom–Wien 1998, s. 446. V Čechách jeví jisté formální analogie johanitská komenda ve Strakonici, která je z prostorových důvodů situována směrem VZ na jižní straně skalní ostrožiny v prostorách bývalého hradu a tvořila tak „unikátní konglomerát světského a řádového světa“, srov. *Pavel Vlček–Petr Sommer–Dušan Foltýn*, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 644n.

146) *Wolfgang Braunfels*, *Abendländische Klosterbaukunst*, Köln 1969.

147) *Franz Säuberlich*, *Geschichtszeuge Oybin*, Monatsschrift Natur und Heimat 5, Reichenbach 1954, s. 140: „[...] *die Dreihheit Burg, Kaiserhaus und Kloster in ihrer zeitbegrenzten einheitlichen Funktion gab dem Oybin sein einzigartiges Gepräge.*“

148) Srov. řadu studií zejména *Dobroslavy Menclové*, Hrad Karlštejn, Praha 1946; *Táž*, Karlštejn a jeho ideový obsah, in: *Umění* 1957, s. 277–301; *Táž*, České hrady II, Praha 1972. Výběrovou bibliografii sestavili *Tomáš Durdík–Libor Gottfried–Milada Horynová–Jiří Úlovec*, Výběrová bibliografie hradu Karlštejna, in: *Castellologica Bohemica* 5, 1996, s. 363–370; *Tomáš Durdík*, Několik poznámek ke stavební podobě Karlštejna, in: *Magister Theodoricus*, Dvorní malíř císaře Karla IV., *Jiří Fajt* (red.), Praha 1997, s. 51–58; k tomu recenze *Klára Benešová*, *Umění* 49, 1998, s. 262–267. Problematika stavební podoby Karlštejna byla řešena i na konferenci pořádané ÚDU AV ČR v květnu 2004, věnovaná výmalbě schodištních cyklů Velké věže na Karlštejně (plánovaná publikace).

Obr. 44: Ojvín, kostelní ruína. Pohled na okna závěra chóru se zbytky kružeb [foto R. Němec, 2002].

Obr. 45: Ojvín, kostelní ruína. Detail části chórové okenní kružby s nosem a polodrážkou po osazení vitraje [foto R. Němec, 2002].

V ojvínském bádání byla diskutována též otázka celestinského kláštera Vaucluse (Vallis clausa), „*který neměl být Karlovi IV. cizí*“ a sice prostřednictvím korespondence s italským humanistou Francescem Petrarcou.¹⁴⁹⁾ Petrarca pobýval v Avignonu (Vaucluse) v roce 1353.¹⁵⁰⁾ Zpráva o tom, že by Karel IV. osobně poznal nějaký celestinský klášter, se v pramenech, až na zápis Jana z Gubenu, nezachovala.¹⁵¹⁾ Žitavský kronikář zmiňuje klášter celestinů v Avignonu (*ein clostir*) do kterého Karel IV. „*často chodil na mše*“.¹⁵²⁾ Jak však správně upozornili někteří badatelé,¹⁵³⁾ Gubenovy informace nelze i přes nespornou hodnotu soudobého narativního pramene přijímat nekriticky, neboť právě záznam o avignonských celestinech, povolanych na Ojvín, je smyšlen. V oblasti Vaucluse se žádný celestinský klášter, vystavěný před rokem 1365, nenachází. Avignonští celestiní klášter, na jehož výstavbě je zmiňována účast sochaře a archi-

tekta Pierra Morela, založili a vystavěli teprve v letech 1392–1402. Fundace se uskutečnila na popud protipapeže Clementa VII.¹⁵⁴⁾ Zdá se, že si celestiní s sebou z jihofrancouzské oblasti vlastní architekturu přinést nemohli.¹⁵⁵⁾

Naopak jisté paralely, a to jak ve vztahu panovníka k řádu, tak i v užitém stavebním typu, je oprávněné hledat v Paříži. K tamějšímu celestinskému klášteru položil král Karel V. z Valois, synovec Karla IV., základní kámen dne 26. 5. 1365. Na výstavbu kostela věnoval 1 000 zlatých franků a dalších 5 000 na zřízení konventu. Osobně se zúčastnil svěcení dne 15. 9. 1370. Pařížský kostel byl, podobně jako ojvínský, jednoduchá sálová stavba, která navazovala na linii stříd- mých, jednodlných kostelů mendikantských řádů (*obr. 53*).¹⁵⁶⁾ Jak poukázal Günther Bandmann, právě při výbě-

149) Otto Eduard Schmidt, *Kursächsische Streifzüge II, Wanderungen in der Ober- und Niederlausitz*, Dresden 1922, s. 131; Fritz Günther, *Die Klosterkirche Oybin*, Berlin 1954, s. 2.

150) Jacques Demougin, *Dictionnaire des Littératures française et étrangères*, Paris 1985, s. 1200.

151) Avignonský pobyt je kladen mezi 23. květen až 9. červen; 23 srpna 1365 dorazil Karel IV. do Prahy. K tomu František Kavka, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378) II*, Praha 1993, s. 18–27.

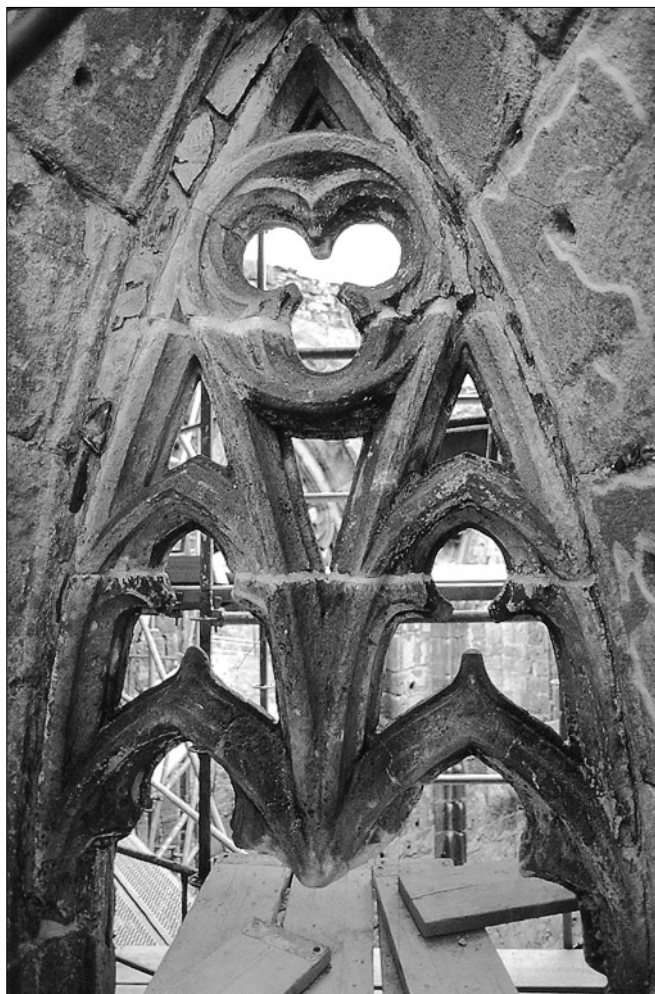
152) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 18–19, (srov. text. příl. č. 2).

153) Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 133; Miloslav Sovadina, Ronovci a Žitava ve 13. a v 1. čtvrtině 14. století, in: *Bezděz – Vlastivědný sborník Českolipska* 6, 1997, s. 13.

154) Srov. Anne McGee Morganstern, Pierre Morel, Master of Works in Avignon, *The Art Bulletin*, 58/3 1976, s. 323–349; Dorothy Gillerman, heslo Pierre Morel, *The Dictionary of Art* 22, New York 1996, s. 95n.; dále Paula Hutton, heslo Avignon History and urban development, *The Dictionary of Art* 2, New York 1996, s. 860.

155) Srov. příslušné stavby in: *Inventaire général des monuments et des richesses artistiques de la France*. Vaucluse 12, Paris 1981; Robert Lafont, *Dictionnaire des Églises de France II, centre et Sud – Est, Le* 1964.

156) Dany Sandron, *Le roi et les églises*, in: Paris et Charles V, Béatrice de Andia (red.), Paris 2001, s. 96n. Kláre Benešová tímto děkuje za upozornění na tuto publikaci a její poskytnutí. Srov. dále Renate Prochno, *Die Kartouse von Champmol. Grablege der burgundischen Herzöge 1364–1474*, Berlin 2002, 25n.; Alain Erlande-Brandenburg, Jean de Thoiry sculpteur de Charles V. in: *Journal des savants* 1972, s. 218n.;

Obr. 46: Ojvíň, kostelní ruína. Detail kružby závěrového chórového okna (foto R. Němec, 2002).

Obr. 47: Ojvíň, kostelní ruína. Detail kružby závěrového chórového okna s doplněným segmentem (foto R. Němec, 2003).

ru základního stavebního typu hrály zásadní roli osobní i politické vazby.¹⁵⁷⁾ Nabízí se otázka, zda se Karel IV. neinspiroval fundační praxí francouzského krále, či zda nešlo o vzájemné ovlivnění, projevující se v protěžování tehdy módního exkluzivního řádu, včetně prostého typu kostelní stavby, jenž se přibližoval ideálům poustevnického řádu.¹⁵⁸⁾

Co se dotýká stavebního typu, zdá se, že zásadní roli, mimo již naznačených vlivů z Francie, hrála i domácí tradice vycházející z dvorské přemyslovské architektury. Jako první naznačil možnost, že se v ojvíňské stavbě odrážela stavební činnost první poloviny 14. století na území Čech Heinrich Magirius.¹⁵⁹⁾ Jednoduchá stavba s přiloženým hlubokým chórem se ve středoevropském prostoru vyskytuje jako jeden z typu mendikantských kostelů již od druhé

polovinou 13. století a rozšíření doznal také u farních kostelů. Příkladem plně vyvinuté stavby tohoto typu je kostel klarisek kláštera v Praze započatý před polovinou 13. století, který pro první abatyši Anežku (1211–82), dceru z královského rodu, založil její bratr Václav I.¹⁶⁰⁾ Skutečnost, že šlo v případě Anežského kláštera o reprezentativní královskou fundaci, mohla podnítit rozhodnutí Karla IV. tento typ uplatnit i na Ojvíni jako vědomé „navázání“ na přemyslovskou tradici.¹⁶¹⁾ Jak ukázal Wolfgang Schenkluhn, pražský chór kostela sv. Františka představoval pravděpodobně první $\frac{5}{8}$ chórový závěr uplatněný u žebravých řádů, jenž byl i později stále živým stavebním typem.¹⁶²⁾

Paul & Marie-Louise Biver, *Abbayes, Monastères et Couvents de Paris*, Paris 1970, s. 50n.; Philippe Chapu, *Architectur*, in: *Les fastes du Gothique le siècle de Charles V.*, Bruno Donzet–Christian Sirel (red.), Paris 1981, s. 50. Zakládací kámen celestinského kláštera se nachází dnes v Musée de Cluny.

157) Günther Bandmann, *Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger*, Berlin 1994¹⁰, s. 7.

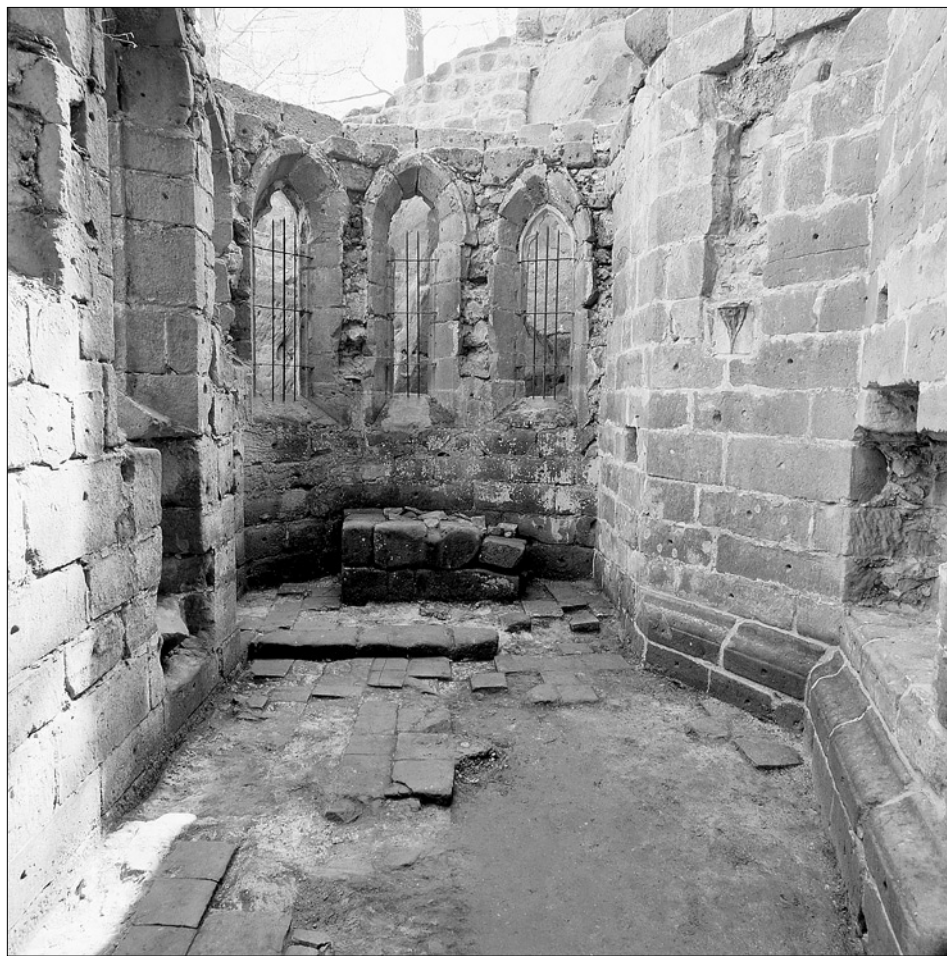
158) Srov. Klein Wolfgang, *Kaiser Karls IV. Jugendaufenthalt in Frankreich und dessen Einfluss auf seine Entwicklung*, Diss. Berlin 1926, s. 7–48.

159) Heinrich Magirius, *Die Architektur in Sachsen und der Lausitz, Kirche des Cölestiner Klosters*, in: *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II*, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 552: „Die strenge monastische Architektur mit ihren lanzettförmigen Fenstern erinnert an die Klosterbaukunst der Zisterzienser der ersten Jahrhunderthälfte.“

160) Helena Soukupová, *Anežský klášter v Praze*, Praha 1989, s. 46n; (Táž, *The Convent of St. Agnes of Bohemia*, Prag 1993, s. 9n.); Jiří Kuthan, *Přemysl Ottokar II., König Bauherr und Mäzen. Höfische Kunst im 13. Jahrhundert*, Wien–Köln–Weimar 1996, s. 285n. K historickým souvislostem Jaroslav Polc, *Světice Anežka Přemyslovna*, Praha 1988.

161) Srov. Jaromír Homolka, *Zu den ikonographischen Programmen Karls IV.*, in: *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400 II*, Anton Legner, Köln 1978, s. 617n.; Týž, *Ikonografie katedrály sv. Víta v Praze*, Umění 26, 1978, s. 564n.

162) Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der Bettelorden*, Darmstadt 2000, s. 90n. Autor uvádí řadu analogických staveb z dominikánského prostředí rozvíjející tento stavební typ, s. 88 (Budín, Řezno, Wiener Neustadt, Colmar-Unterlinden, Basilej, Stetten, Lambrecht). Srov. Andrzej Grzybowski, *Das Problem der Langchöre in Bettelordens-Kirchen im östlichen Mitteleuropa des 13. Jahrhunderts*, in: *Architectura. Zeitschrift für Geschichte der Baukunst 13*, 1983, s. 152–168; dále Günt-

Obr. 48: Ojvín, kostelní ruína. Pohled do vnitřku východní polygonální kaple (foto S. Krabath, 2003).

Ve 14. století představoval podélný jednolodní kostel s předloženým hlubokým chórem, obohacený na jižní straně věží, běžně užívaný stavební typus vycházející svojí redukovanou formou z architektury reformních řádů, jak ukazuje i příklad kostela sv. Apolináře v Praze. Kostel situovaný na vrcholku Větrova byl založen Karlem IV. v roce 1362 a vykazuje podobnosti s Ojvínem v základní dispozici, ve vazbě lodi k chóru a v umístění věže, na což upozornil poprvé C. Gurlitt.¹⁶³ Mladší bádání se shodlo v konstatování, že jde o proporčně jinou stavbu.¹⁶⁴ Kostel na Větrově byl však farní, a tudíž pochopitelně rozdílně dimenzovaný (loď: 25,5 m × 10,1 m; chór: 12 m × 6,5 m). Opomenuta zůstala též otázka interiéru kostela a jeho vnitřního obrazu, v němž hraje zásadní roli hladká stěna. Podstatu tohoto slohového proudu, jenž, jak se zdá, doznal značného rozšíření i v karlovské době, definoval ve svém à la Gallovském popisu Václav Mencl: „všude vládne jen beztvará nahá stěna, rozprostírající se do široka bez vlastní modelace a kresby; okna v její amorfní ploše jen jaksi plavou [...]“.¹⁶⁵ Zdá se,

her Binding – Matthias Untermann, *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland*, Darmstadt 2001³, kap. Bettelorden, s. 329n.

163) Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 185; Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 40: „demnach schloß sich auf der Westseite ein Giebel an den Turm an, ebenso wie bei der Apollinariskirche in Prag.“

164) Dobroslav Libal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 151; Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 134.

165) Václav Mencl, *Česká architektura doby Lucemburské*, Praha 1948, s. 86, (zde vyobrazení); (Týž, *Czech architecture of the Luxemburg period*, Praha 1955); srov. Ernst Gall, *Niederrheinische und normän-*

jako by byla tato slova určena kostelu na Ojvíně. Právě ona prázdná, nahá a hladká stěna je pro obě stavby charakteristická a činí je tolik obdobnými. Připomínám jen, že v případě kostela na Větrově nejde o žádnou svěvolnou analogii, založení obou staveb bylo iniciováno stejným stavebníkem, výstavba obou staveb spadá do stejného časového horizontu a vykazuje i některé spojitosti v detailu, například v uplatnění oblych, tříčtvrtinových přístěnných přípor, či tvaru klenebních žebířů a portálů vedoucích do věží obou staveb. Na význam větrovského kostela, ležícího na pomyslných osách mezi významnými kostely Karlem IV. nově založeného Nového Města, upozornil Vilém Lorenc.¹⁶⁶ Jak jsem ukázal, obdobný model „osové ikonografie“ byl císařem uplatněn i ve vztahu hradního a klášterního areálu na Ojvíně a nedaleké Žitavy.¹⁶⁷

Jako podstatné se jeví, jak byl na Ojvíně využit typus jednolodního podélně budovaného kostela s věží, jakým způsobem bylo modifikováno schéma kostela s třemi poli v lodi a dvěma

poli v chóru ukončeného $\frac{5}{8}$ závěrem a upraveny poměry jednotlivých stavebních částí. Je obtížné předpokládat, že by bylo přáním stavebníka nechat si vystavět dvě absolutně stejné stavby – například kopii větrovského kostela – spíše byl na Ojvíně rozveden obecně rozšířený typ, uzpůsobený dané urbanistické situaci i potřebám řádu. Zdá se, že poměry ojvínské stavby byly přesto upraveny ve prospěch akcentování výšky a půdorys byl záměrně stlačen do centrály, a to i přes dané přírodní determinace vyžadující výstavbu kompaktní stavby. Evidentní snaha o zdůraznění ploché stěny tak, jak ji známe zejména ze sedleckého karneru u Kutné Hory,¹⁶⁸ či z mladší stavby ve Vetlí, byla jistě před-

nische Architektur im Zeitalter der Frühgotik I, Berlin 1915, s. 30n.; Týž, *Die gotische Baukunst in Frankreich und Deutschland*, Leipzig 1925, zejména s. 23n.; Týž, *Dome und Klosterkirchen am Rhein*, München 1956; srov. Frankl Paul, *Gothic Architecture*, Harmondsworth 1962, (Rev. Ed. by Paul Crossley, New Haven, 2000).

166) Vilém Lorenc, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 41n; (Týž, *Das Prag Karls IV. Die Prager Neustadt*, Stuttgart 1982); Ellen Widder, *Mons imperialis, Baldenau, Karlstein*, in: *Studia Luxemburgensia*, Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag, Friedrich Bernhard Fahlbusch – Peter Johaneck (redd.), Warndorf 1989, s. 266n.

167) Srov. Richard Němec, (v tisku), o. c. v pozn. 45.

168) Datace sedleckého Karneru v literatuře značně kolísá. Zatímco Dobroslav Libal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 177; Václav Mencl, 1948, o. c. v pozn. 165, s. 139–141, kladli karner do období kolem roku 1400 a řadili jej do skupiny staveb krásného slohu, hledal např. Erich Bachmann, *Vorstufen Parlerischer Wölbeformen im Sudetenraum*, in: *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 1941, s. 99–101, počátky výstavby kolem roku 1300. Jan Muk, *Problematika kleneb doby Karlovy*, in: *Mezinárodní konference. Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR*, Praha 1982, s. 112; dále Pavel Kroupa, *K architektuře doby Václava II. a první poloviny 14.*

Obr. 49: Ojvíň, kostelní ruína. Východní polygonální kaple, druhotně vložený klenební výběh do severní zdi chóru (foto R. Němec 2004).

mětem architektony koncepce a je výrazem jeho osobitého uměleckého slohu. Spojitost je oprávněně hledat také ve stavbě jednolodního, původně kapitulního kostela v Sadské (1370), ze kterého byla kapitula přesunuta na Větrov, a to nejen ve výrazné centralizující dispozici, ale i v detailu, v obdobných přístěnných oblých chórových příporách či plastické profilaci vítězného oblouku.

Ojvíňský kostel vykazuje řadu specifických architektonických prvků, k nimž lze nalézt srovnatelné příklady jak na území Koruny české, tak i v evropském horizontu. To se dotýká zejména oblých krácených přípor, na které nasadají svazky žeber. Anachronické motivy redukováných přípor byly pravděpodobně projevem chtěného historismu a záměrné citace starších vzorů. Obdobné příklady, stejně jako již zmiňované „nahé stěny“ (nudos parietes), které ještě poválečná uměnověda považovala za jeden z výlučných projevů nového umění „české gotiky“,¹⁶⁹⁾ byly s oblibou uplatňovány cisterciáky již ve 12. století. Ve 13. století byly užívány i v Alsasku, např. v románské části kostela v Rufachu, Murbachu, u staveb františkánského řádu, např. v koste-

století, in: ZPP 7, 1998, s. 208, kladli výstavbu do doby Karlovy. Vzhledem k úzkému konstrukčnímu i stylovému vztahu se závěrečnou fází výstavby konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele v Sedlci se přikláním k názoru Aleše Pospíšila, Kutná Hora a umění, in: Kutná Hora, Helena Štroblová-Blanka Altová (red.), Praha 2000, s. 304, který se domníval, že založení a výstavba karneru proběhla na počátku 14. století.

169) Václav Mencl, 1948, o. c. v pozn. 165.

Obr. 50: Ojvíň, kostelní ruína. Východní polygonální kaple, detail odsekuté hrany opěráku v úrovni klenebních kápí (foto R. Němec, 2004).

la sv. Petra a Pavla v Žitavě, v křížové chodbě kláštera cisterciáček v Tišnově ad.¹⁷⁰⁾ Na tyto fenomény poukázal nově v souvislosti s (re)interpretací cisterciácké architektury Matthias Untermann a Jan Campbell.¹⁷¹⁾ Ve druhé polovině 14. století se tyto stylově starší prvky, jako oblé krácené přípory, v Čechách běžně vyskytovaly v kostele sv. Apolináře na Větrově, v Sadské, v kostele Panny Marie na Karlově, Panny Marie na Trávníčku a v kostele Věch Svatých v Plzni i na řadě mladších staveb.

Originální je konvexně-konkávní profilace spodní části vítězného oblouku severní strany a dveřního ostění v severních kaplich, vycházející z tradice „pilier ondulé“ (tab. profilů 54, 55). Uspokojivou charakteristiku i genezi tohoto tvaroslovného prvku podal Christian Freigang: „Der pilier on-

170) Příslušná hesla in: Inventaire général des monuments et des richesses artistiques de la France. Commission régionale d'Alsace, Haut-Rhin, canton de Guebwiller, Paris 1972; Rudolf Kautsch, Der romanische Kirchenbau im Elsaß, Freiburg i. Br. 1944; Philippe Legin, Die Abteikirche Murbach im Oberelsaß, Ingersheim 1980; Jiří Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Praha 1994, s. 339n, 523n.

171) Matthias Untermann, Forma Ordinis. Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser, München-Berlin 2001, s. 634 hovoří o vědomém přejímání motivů „in Sinne einer Architekturkopie“, srov. s. 547, 681n.; Jan Campbell, A Romanesque Revival and the Early Renaissance in Scotland, ca 1380-1513, in: Journal of the Society of Architectural Historians 54, 1995, s. 302-325, prokázal, že fenomén těchto citací překročil i hranice evropského kontinentu. Srov. Wolfgang Shenkluhn, Ikonographie und Ikonologie mittelalterlicher Architektur, Halle-Wittenberg 1999.

Obr. 51: Ojvín, kostelní ruína. „Casparovský“ laděný pohled do tzv. křížové chodby a severních kaplí v patře (Landesamt für Archäologie Sachsen, foto J. Liptak, 2001).

*dulé ist im Grunde ein weiterentwickelter kantonierte Pfeiler, allerdings mit dem Unterschied, daß die zwei bzw. vier Dienste mit dem Pfeilerkern verschliffen sind.*¹⁷²⁾ Oblibu „ondulované“ profilace ve francouzském prostředí dokládá její kontinuální užívání od poloviny 13. století až do počátku 16. století.¹⁷³⁾ Amorfní tvary několika se plynule vlnících křivek byly uplatněny i na cisterciáckých stavbách v Čechách, pro něž Václav Mencl razil označení „*contre-courbe*“.¹⁷⁴⁾ Oproti příkladům ve Francii však rozdíl jihočeských profilací spočívá v uplatnění čelní plošky. Takto modifikovaný ondulovaný profil nese vítězný oblouk zlatokorunské kaple Andělů Strážných (obdobně i okenní ostění), ve kterém Jiří Kuthan hledal jednu z „*antiklasických transformací*“.¹⁷⁵⁾ Jednolodní stavbu o třech polích křížové klenby v lodi, jednom chórovém poli a závěru, dle D. Líbala vystavěla ve Zlaté Koruně v osmdesátých letech 13. století stavební huť, podílející se na počáteční fázi kostela vyšebrodského.¹⁷⁶⁾ Ve Vyšším Brodě se ondulovaná profilace nachází na portálech východního křídla klášterního ambitu a kaplí přiléhajících k východní straně transeptu, kladených k roku 1290¹⁷⁷⁾ (*tab. profilů 54*). Zdá se, že se na Ojvíně setkáváme s recepcemi těchto archaických forem.

V případě profilace samotného vítězného oblouku již nejde o žádné amorfní ondulované tvary, nýbrž o jasný kontrast vypouklých a vyhloubených částí, akcentovaných stlačenou střední hruškou. Ojvínský kameník pracoval ve velkorysém měřítku, které umožňuje profilaci rozeznat i v poměrně velké výšce (srov. např. samotnou šířku stlačené hrušky téměř 40 cm a hloubku výžlabku o průměru 20 cm) (*obr. 55*). Profil vítězného oblouku ojvínského kostela jeví příbuznost s profilací několika staveb dvorského okruhu Karla IV., které stylově vycházely z katedrály sv. Víta.¹⁷⁸⁾ Ve sva-

Obr. 52: Ojvín, kostelní ruína. Detail dveřního ostění severních kaplí s ondulovanou profilací (foto R. Němec, 2002).

172) Christian Freigang, Die Kathedralen von Narbonne, Toulouse und Rodez. IMITARE ECCLESIAS NOBILES und die nordfranzösische Rayonnantgotik im Languedoc, Worms am Rhein 1992, s. 177.

173) Týká se to katedrál v Nevers (kol. 1220–30), St-Martina v Clamecy (kol. 1240), St-Julien v Tours (kol. 1243–1259), chóru sv. Benigna v Dijonu (kol. 1290), obou kostelů v Auxerre, St. Germain v chórové části a i v lodi a profilace ochozových profilových přípor v pařížské katedrále Notre Dame ad. Na konci 14. století se s touto profilací setkáváme i na západním pilíři hlavní lodi kostela St-Paul v Narbonne. „Pilíř ondulé“ byl uplatněn i v generaci mladších katedrál například na pilířích křížení v katedrále Beauvais, tamtéž na pilířích hlavní lodi kostela St-Etienne, či na pilířích věže katedrály v Troyes ad. Srov. Christian Freigang, 1992, o. c. v pozn. 172, s. 177; Frankl Paul, Gothic Architecture, Harmondsworth 1962 s. 19n. (Rev. Ed. by Paul Crossley, New Haven, 2000); Andreas Curtius, Die Kathedrale von Lodève und die Entstehung der languedokischen Gotik, Hildesheim–Zürich–New York 2002, s. 222n.; Florian Meunier, Les cathédrales flamboyantes de Martin et Pierre Chambiges, Revue de L'art 138, 2002, s. 36n.

174) Václav Mencl, Podunajská reforma gotické katedrály, Umění 17, 1969, s. 316; srov. Klára Fišerová (Benešová), o. c. v pozn. 116, 1974, s. 25n. Ondulovaná profilace se nachází i na řadě portálů poloviny 14. století, srov. Mencl Václav, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, in: ZPP 20, 1960, s. 112–153.

175) Jiří Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Praha 1994, s. 474, dále 487.

176) Dobroslav Líbal, Rád cisterciáků v Českých zemích ve středověku, sborník k 850 výročí založení kláštera v Plasech, Praha 1994, s. 84; Pavel Vlček–Petr Sommer–Dušan Foltýn, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, s. 700, kladli výstavbu kaple na přelom 70. a 80. let 13. století.

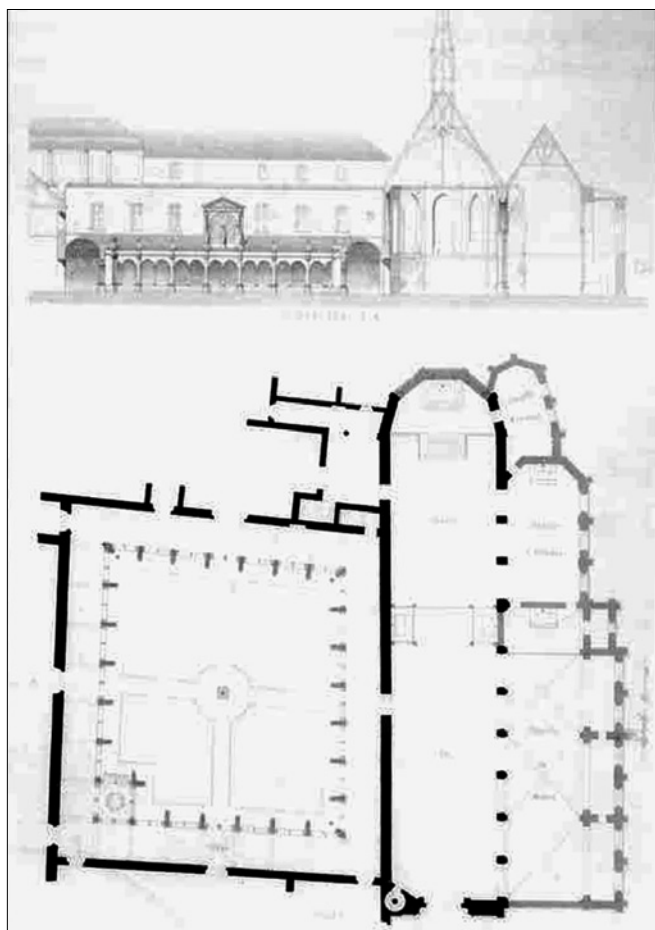
177) Dobroslav Líbal, o. c. v pozn. 176, 1994, s. 73.

178) Ojvínská stavba sice vykazuje tvaroslovné prvky nacházející se na několika dalších stavbách dvorského okruhu (Karlovo, Klášterní Skalce, Sázava, Panna Marie pod Retězem, Větlá, Litomyšl, Šternberk na Moravě ad.). Tyto stavby však nejsou v architektonickém stylu jednotné. Na základě „křížové“ podobnosti mezi jednotlivými stavbami, zároveň

tovínském dómu se profilace nachází v částech vnitřních arkád devíti pilířů chórového ochozu, a to i včetně přechodového pilíře. Zhotovení plánů se připisuje prvnímu svatovítskému architektu Matyáši z Arrasu, který vedl huť do roku 1352.¹⁷⁹⁾ I přes některé rozdíly jednotlivých prvků, na-

však i zřetelnými odlišnostmi, je možné předpokládat existenci více polířů a nikoli jen činnost jednoho anonymního, putujícího mistra. Jeví se, že se v této skupině staveb dvorského okruhu setkáváme s několika „verkmistry“, kteří si osvojili snad pod vedením Matyáše z Arrasu jeho tvarosloví, obohatili je o podněty z domácí produkce a dále je šířili po zemích království českého prostřednictvím dvorských staveb, mezi něž je možné nově zařadit i Karlem IV. přestavěný hrad Lauf a. d. Pegnitz v Horní Falci, srov. Richard Němec, Die Residenzburg Lauf in Beziehung zum Prager Veitsdom. Beobachtungen zu den gewölbten Räumen und zur Frage der Burgkapelle, in: Lauf und die Burg Karls IV., Daniel Burger (red.), (v tisku). Pod pojmem dvorská huť Karla IV. tedy není nutně rozumět pouze svatovítskou huť, představovanou dvěma osobnostmi, Matyášem z Arrasu a Petrem Parléřem, ale i další dvorské stavební huť, podílející se na významných královských nadacích v zemích Koruny české (k tomu Richard Němec, DP, 2004, o. c. v pozn. 1, (kap. Vliv katedrály Sv. Víta na stavby dvorského okruhu), s. 55–58). Naznačená problematika podstatně překračuje rámec této studie, bude však rozpracována v autorově připravované disertační práci.

179) Joseph Neuwirth, Peter Parler von Gmünd, Dombaumeister in Prag und seine Familie, Prag 1891, s. 6; Týž, Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen vom Tode Wenzels III. bis zu den Husitenkriegen, Prag 1893, s. 419; Antonín Podlaha–Kamil Hilbert, Metropolitní chrám sv. Víta, in: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, Praha 1906, s. 6, 28–32; Klára Benešová, Gotická katedrála, in: Katedrála sv. Víta v Praze, k 650 vř. zal., Praha 1994, s. 29; Týž,

Obr. 53: Paříž, nárys a půdorys celestinského kláštera založeného Karlem V. z Valois v roce 1365 (in: Sandron, 2001).

př. fasety, hruškovce, prutů a výžlabků, i skutečnost, že je ojvínská profilace zhrubější, je oprávněné konstatovat propoční shodu. Uplatnění těchto tvaroslovných prvků předpokládá stavitele důvěrně seznámeného s katedrálou sv. Víta (obr. 55–57).

Silnou podobnost se svatovítskou katedrálou vykazují také variované kružebné obrazce, o nichž se D. Líbal domníval, že „jsou již zcela na konci geometrického vývoje.“¹⁸⁰⁾ Jak namítla Klára Benešová, rayonantní motivy se v architektuře na území Čech běžně vyskytovaly dávno před příchodem Matyáše z Arrasu, a proto původ ojvínských kružeb neodvozovala od Prahy.¹⁸¹⁾ Jak ukázal V. Mencl, obdobná kružbová schémata nacházíme ve třetí čtvrtině 14. století například v presbyteriu augustiníanského kláštera v Třeboni či v sakristii kostela sv. Ducha v Hradci Králové.¹⁸²⁾ Schéma ojvínských kružebných obrazců není však jen „citací“ rayonantních vzorů oken kaplí svatovítského ochozu (obr. 60, 61). Na jižní straně chóru se nachází kružba, jež se dá rekonstruovat jako plamének, jak naznačil již H. Rathgens¹⁸³⁾ (obr. 23). Setkáváme se zde tedy nikoli pouze s vyhraněných rayonantním stylem, formálně shodným

s arrasovkou částí sv. Víta, nýbrž i s vlivy flamboyantní gotiky, jejíž první projevy jsou zaznamenány v pražském prostředí na kružbách Martinické kaple, kladené na přelom padesátých a šedesátých let 14. století.¹⁸⁴⁾ Uplatnění nového plaménkového stylu dokládá i znalost parlérovské části katedrály sv. Víta.¹⁸⁵⁾

Pozornost si zaslouží i průběžný vlys s liliemi, jenž se na Ojvíně zachoval na několika místech pod korunní římsou a na několika stříškách opěráků. Obloučkový vlys s liliemi se vyvinul z heraldické figury lilie, která se uplatnila již ve starověku a své nenahraditelné místo si našla i ve středověké symbolice.¹⁸⁶⁾ Zatímco však přirozenou heraldickou figuru tvoří lilie s třemi nahoře delšími a dole kratšími listy, dekorativní motiv trojlístého květu se rozvinul nahoře do obloučkového vlysu s třemi kratšími listy v dolní části. Multiplikací této figury bylo dosaženo nepřetržitého pásu. V rozvinuté formě byl obloučkový vlys uplatněn v kapli sv. Václava katedrály sv. Víta, hotové v roce 1366 a o rok později svěcené (FRB IV, s. 534). Pro tento motiv hledal Roland Recht adekvátní předstupně ve Štrasburku.¹⁸⁷⁾ Pražský obloučkový vlys s liliemi tvoří k ojvínskému vlysu časově i formálně nejbližší analogii. Shodná je i konstrukce obou vlysů. Dle střídavého rytmu ABAB byly osazeny kvádry vždy s jedním obloučkovým a poté se dvěma obloučkovými motivy s liliemi. Na vlys byla v obou případech nasazena římsa (obr. 58, 59).

RELATIVNÍ CHRONOLOGIE

Jan z Gubenu si k roku 1366 posteskl, že se stavbou „mělo město Žitava velikou práci“ (viz text. příl. č. 2, edice s. 18–19). Právě tento zápis by mohl odpovídat přípravné etapě, resp. počátku náročné výstavby, při které musely být základové části konventních budov a kostela vysekávány do kamenného masívu vrchu Ojvín. Patrně se postupovalo směrem od vrchní hrany skály k podlaze kostela, případně od severní strany k jižní stěně. V této „přípravné fázi“ se dá předpokládat vyzdívání valené klenby pod kostelem a nivelizování podlahy kostela. Pravděpodobně také probíhaly stavební práce na konventních budovách a terénní úpravy povrchu skály na severní straně, kde bylo nutné řešit po-

184) Klára Benešová, Peter Parléř, Svatovítská katedrála 1356–1399, Praha 1999, s. 36. Otázkou kaple Sv. Urbana a Zikmunda a jejich v 19. století zrekonstruovaných plaménkovými kružbovými motivy se zabýval Dobroslav Líbal–Pavel Zahradník, Katedrála sv. Víta na Pražském hradě, Praha 1999, s. 73; k tomu Marc Carel Schurr, Die Baukunst Peter Parlers. Der Prager Veitsdom, das Heiligkreuzmünster in Schwäbisch Gmünd und die Bartholomäuskirche zu Kolin im Spannungsfeld von Kunst und Geschichte, Ostfildern 2003, s. 147n.

185) Srov. Günther Binding, Masswerk, Darmstadt 1989, s. 317n; Norbert Nußbaum, Deutsche Kirchenbaukunst der Gotik, Köln 1985, s. 176; Lotlisa Behling, Gestalt und Geschichte des Maßwerks, Halle-Saale 1944; Alojz Struhár, Prinzipien des geometrischen Systems und der Konstruktion gotischer Maßwerke, in: ARS 9–10, 1975–76, s. 259n.; Suckale Robert, Stil und Funktion: ausgewählte Schriften zur Kunst des Mittelalters, Peter Schmidt–Gregor Wedekind (redd.), München 2003 (kap. Thesen zum Bedeutungswandel der gotischen Fensterrose (1981), s. 327–360.

186) Srov. Milan Buben, Encyklopedie heraldiky. Světská a církevní titulatura a reálie, Praha 1999, s. 239n.

187) Roland Recht, Strasbourg et Prague, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 IV, Anton Legner (red.), Köln 1980, s. 106–107, Klára Benešová, Gotická katedrála, in: Katedrála sv. Víta v Praze, k 650. výročí zal., Anežka Merhautová (red.), Praha 1994, s. 44.

Das Frühwerk Peters Parlers am Prager Veitsdom, Umění 57, 1999, s. 352; Táz, Petr Parléř, Svatovítská katedrála 1356–1399, Praha 1999, s. 17, 32.

180) Dobroslav Líbal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 151.

181) Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 134.

182) K tomu Václav Mencl, Vývoj okna v architektuře českého středověku, in: ZPP 5–6, r. 10, 1960, s. 200n, obr. č. 212.

183) Hugo Rathgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 37.

měrně složitě navázání skalního ostrohu s kvádry a připravit fundamenty pro výstavbu vnějšího opěrného systému.

V prvních stavebních sezónách byla stavební parcela pravděpodobně upravena do té míry, aby mohl být položen základní kámen, k čemuž se vztahovalo vystavení zakládací listiny (viz text. příl. č. 1). Günther Binding a Susane Linscheid-Burdich dokumentovali na řadě písemných záznamů, že k běžné středověké praxi patřilo pokládání základních kamenů do již připravených, tedy vyhloubených základů (*primarium lapidem in fundamento*), a s tím spojené sestupování (*descensio*).¹⁸⁸⁾ Výjimečné byly naopak projekty, k nimž byl položen základní kámen ještě před započítím stavebních prací. Akt pokládání základního kamene popisuje jako jeden z prvních již opat Suger ze Saint-Denis ve spisu *Libellus de consecratione* z let 1144/45–1151.¹⁸⁹⁾ Obdobnou situaci zaznamenal i kronikář Beneš z Weitmle při zakládání svatovítské katedrály, známá je i z benediktinského kláštera na Sázavě, kde se však pokládání základního kamene odehrálo bez přítomnosti krále.¹⁹⁰⁾ V souvislosti s Ojvínem jsou pozoruhodné zejména ceremonie, spojené se zakládáním kostelů na skále, jejichž význam měl především své teologické zdůvodnění.¹⁹¹⁾ Fenomén „pokládání základního kamene“ vyzdvihl v souvislosti s Karlovými projekty Ferdinand Seibt a je možné očekávat uplatňování těchto principů i při zakládání ojvínského kostela.¹⁹²⁾

K roku 1369 se pojí i zmiňovaný záznam Jana z Gubenu o Karlově první inspekci na Ojvíně a jednání s radou města Žitavy, mimo jiné ve věcech ojvínských celestínů a jejich stížností. Výstavba patrně neprobíhala dle představ mnichů, neboť ti nebyli se službami města spokojeni. Jak vyplývá z trpké zprávy žitavského kronikáře, císař z toho vyvodil patřičné důsledky. Gubenův zápis zároveň podává i svědectví o tom, do jaké míry císař svoji fundaci protěžoval. Žitavští poté museli převzít veškeré závazky související s výstavbou celestinského kláštera, měli povinnost garantovat služby spojené se stavbou, odpovídat za řemeslníky, jmenovitě za zedníky a ostatní pomocníky. Jak naznačují hořké řádky Jana z Gubenu, celestínští mniši těchto privilegií plně využili: „titiž mniši utiskovali město a chudou radu, [...] jež musela

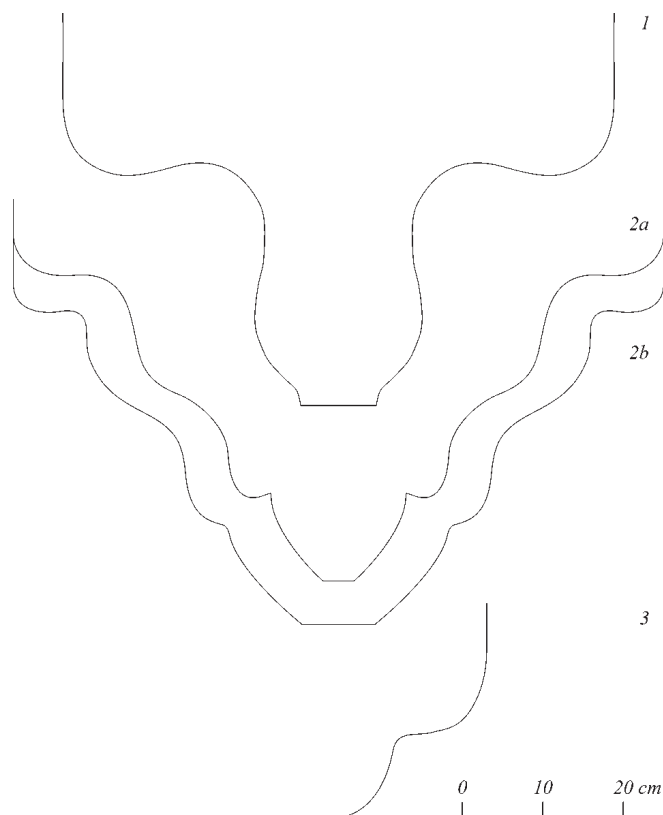
188) Günther Binding–Susane Linscheid-Burdich, *Planen und Bauen im frühen und hohen Mittelalter nach den Schriftquellen bis 1250*, Darmstadt 2002, s. 169n.

189) *Abt Suger von Sant-Denis. De consecratione*, Günther Binding–Andreas Speer (edd.), Veröffentlichung der Abteilung Architekturgeschichte des Kunsthistorischen Instituts der Universität zu Köln, Köln 1995, s. 186 (54): „Ipse enim serenissimus rex intus descendens propriis manibus suum imposuit [...]“.

190) *Chronicon Benessii de Weitmil*, FRB IV, s. 511: „[...] In eadem solempnitate Iohannes, rex Boemie, Karolus, marchio Morauie, et Arnestus, primus archiepiscopus Pragensis, et Iohannes, filius Iohannis regis, nuper expulsus de Tirolis, posuerunt fundamentum et primarium lapidem nove ecclesie Pragensis [...]“; k sázavskému klášteru Pavel Vlček–Petr Sommer–Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 634n.

191) „Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est quod est Christus Jesus“ (1 Cor. 3, 11); „Hic est illa petra super quam fundatur Ecclesia“ (Mt. 16, 18); „Superaedificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum“ (Eph. 2, 20). Srov. Petr Sommer, *Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec*, in: *Das Leben in der Archäologie des Mittelalters (Život v archeologie středověku)*, Praha 1997, s. 586n.

192) Srov. Ferdinand Seibt, *Karlstein*, in: *Burg- und Schloßkapellen*, Barbara Schock-Werner (red.), Stuttgart 1995 (Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung 3), s. 7; srov. Karl Möseneder, *Lapides vivi. Über die Kreuzkapelle der Burg Karlstein*, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 34, 1981, s. 50n.

Obr. 54: Srovnávací tabulka profilů (vyhotovil J. Krechler dle podkladů autora, 2004):

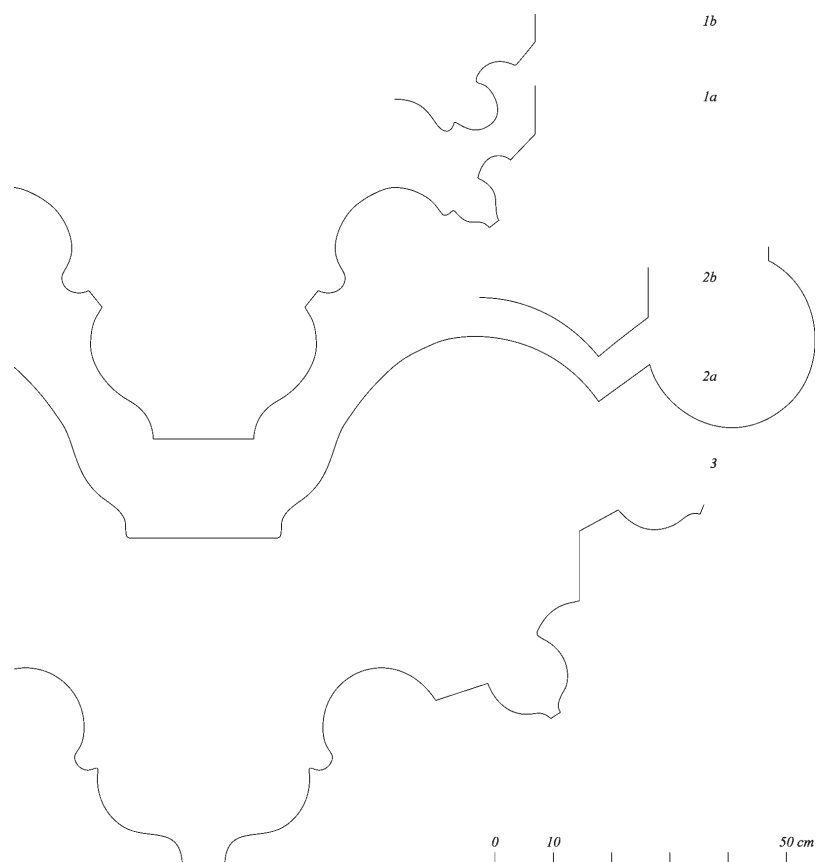
1 – Ojvín, kostelní ruína. Ondulovaná profilace dveřního ostění severních kaplí; 2 – Zlatá Koruna, kaple Andělů Strážných. Ondulovaná profilace vítězného oblouku (2a) a soklu kaple Andělů Strážných (2b); 3 – Vyšší Brod, klášter cisterciáků. Ondulovaná profilace dveřního ostění východního ambitu kláštera.

snášet a vydržet tak velké zlo, jakého se jí nedostalo do dnešního dne ještě od žádného pána.¹⁹³⁾ Poté se zřejmě naplno rozběhla nadzemní stavba kostela.

Nadzemní část stavby má některé výrazné jmenovatele. Zejména celková architektonická strídmost kostelní stavby, protěžování přísně holých plochých zdí, členěných v horní části jen oblymi krácenými příporami, jsou pro tento architektonický styl specifické. Charakteristické jsou také některé detaily, jako masivní žebra v tzv. křížové chodbě, jednoduché kružby v kaplích na severní straně s troj- či čtyřlísty nasedající na jeptišky a zejména zvlněný „ondulovaný“ profil ostění mezi kaplemi a na části severní strany vítězného oblouku.

V prvním stavebním úseku nad úrovní podlahy výstavba pokročila do výše klenebních nasazení, kde se začaly uplatňovat jiné architektonické formy. Právě tato stavebně mladší část je definována nejen změnou stavebního materiálu, ale i proměnou profilací všech architektonických článků směrem k jejich zjemňování. Výše vyjmenované „archaické“ prvky, tj. jednodušší tříčtvrtinové krácené přípory byly nahrazeny patkami s filigránními hruškovcovými žebry, ondulovaný profil vítězného oblouku byl přetransformován do podoby subtilnější, přesto výrazné stlačené hrušky. Do velkých okenních ploch byly namísto jednoduchých kružeb, které vyplňovaly okna kaplí, osazeny rayo-

193) *Johannes von Guben*, o. c. v pozn. 6, s. 48–49, (srov. text. příl. č. 2).

Obr. 55: Srovnávací tabulka profilů (vyhotovil J. Krechler dle podkladů autora, 2004):

1a – Ojvín, kostelní ruína. Profilace stlačeného hruškovce vítězného oblouku. Ukončení profilace směrem do chóru. 1b – Ojvín, kostelní ruína. Profilace stlačeného hruškovce vítězného oblouku. Ukončení profilace směrem do lodi. 2a – Ojvín, kostelní ruína. Ondulovaná profilace severní spodní strany vítězného oblouku. Ukončení profilace směrem do chóru. 2b – Ojvín, kostelní ruína. Ondulovaná profilace severní spodní strany vítězného oblouku. Ukončení profilace směrem do lodi. 3 – Praha, katedrála sv. Víta. Profilace stlačeného hruškovce ochozových pilířů.

nantní kružby s dvakrát vkládanými nosy. Tyto dva tvaroslovně odlišné stavební úseky jsou děleny horizontálně po obvodu stavby probíhající spárou, jež je viditelná zejména na severní stěně lodi. Spára přetíná i již zmíněná okenní ostění v chóru, která jsou do výše cca 1 m zkosená, poté se mění na vyžlabená. Zdá se, že v této první etapě bylo částečně realizováno jednoduché zkosené ostění, naplánované snad pro všechna okna. Tím že došlo ke změně uměleckého názoru, se vysvětlují i ony dva druhy použitého ostění oken. Spára tak vymezuje další stavební úsek, ve kterém byl kostel zaklenut a dostavěn (obr. 13, 18, 41–44).

Je zřejmé, že stavba celestinského kostela není stylově jednotná, jak se do dnešní doby implicitně přijímalo, nýbrž sestává ze dvou markantně odlišných uměleckých názorů, jakýchsi slohových registrů, projevujících se v proměně architektonického tvarosloví. Otázkou zůstává, zda se zde setkáváme s činností dvou architektů, potažmo dvou hutí, na což poukazují veškeré ad hoc změně tvaroslovné prvky, dále kdy a proč k tomu došlo. Stalo se tak proto, že zadavatel nebyl spokojen s dosavadním výkonem stavební hutě? Byla snad stavba na nějakou dobu přerušena? Prováděla zakázku v počáteční fázi nějaká místní huť a teprve s příchodem jiného vedoucího políra, který mezitím realizoval císařovy další stavební projekty, došlo ke změně slohového názoru?

Jak upozornili na jiných příkladech D. z Winterfeldu, D. Kimpel a R. Suckale, ne každá změna tvarosloví jednotlivých

funkčních částí stavby ukazuje na činnost jiného mistra.¹⁹⁴⁾ Na Ojvíně však došlo k proměně tvarosloví v rámci jedné stěny či okenního ostění, což jednoznačně vypovídá o změně vedení stavby.¹⁹⁵⁾ Na poměrně radikální proměnu plánu, zároveň však i ledabylý stavební dohled, poukazuje nejen odlišné tvarosloví přípor, profilace okenního ostění a vítězného oblouku, ale i některé stavební „prohřešky“ jako například „utnutá“ koutová přípora v chóru na severní straně vítězného oblouku, jež postrádá v kontextu realizované stavby opodstatnění (obr. 41). Co se časového horizontu týká, je možné tyto změny vztáhnout post quem k druhé císařově inspekci Ojvína, kterou Lenka Bobková kladla na základě rekonstrukce císařových itinerářů a pobytů mimo Čechy mezi lety 1371 až 1373.¹⁹⁶⁾

Karel Otavský v souvislosti se změnou výzdoby kaple sv. Kateřiny na Karlštejně upozornil na podstatný rys Karla IV. Středověký zadavatel nepříkladal výzdobě kaple, hleděno prizmatem současné doby, význačnému uměleckému dílu, takovou vnitř-

ní hodnotu (*inhärenten Wert*), která by měla být uchována, ale posuzoval její vhodnost v poměru k její funkci.¹⁹⁷⁾ Císař proto zaměnil, byť z dnešního pohledu jakkoli zdařilou malířskou výzdobu této kaple za inkrustace drahými kameny,

194) Dethard von Winterfeld, Gedanken zu Suger Bau in St.-Denis, in: Martin Gosebruch zu Ehren. Festschrift anlässlich seiner 65. Geburtstages am 20. Juni 1984, Frank Neidhard Steigerwald (red.), München 1984, s. 92–107, přetisk in: Dethard von Winterfeld. Meisterwerke mittelalterlicher Architektur. Beiträge und Bibliografie eines Bauforschers, Ute Engel-Kai Kappel-Claudia Annette Meier (red.), Regensburg 2003, s. 303–318, jako první prokázal, že „románská“ krypta a „raně gotický“ chór kostela v Saint-Denis tvoří jednotnou stavební jednotku a upozornil na skutečnost, že tyto stylistické divergenze byly záměrné. Dieter Kimpel-Robert Suckale, Die gotische Architektur in Frankreich 1130–1270 (Einführung in das Studium der gotischen Architektur am Beispiel der Kathedrale von Amiens), München 1985, s. 59n., hovořili o záměrném odstupňování tvarosloví a používání různých „Modi“ odpovídající hodnoty stavby. K tomu Robert Suckale, Die Unbrauchbarkeit der gängigen Stilbegriffe und Entwicklungsvorstellungen. Am Beispiel der französischen gotischen Architektur des 12. und 13. Jahrhunderts, in: Stil und Epoche, Helga Scieurie (red.), Dresden 1989, s. 231–250, jmenovitě s. 232.

195) Kmenový stav kameníků však zůstal nezměněn, jak naznačuje výskyt stejných kamenických značek v obou stavebních úsecích. Srov. Cornelius Gurlitt, 1906, o. c. v pozn. 19, s. 169; Hugo Rahtgens, 1909, o. c. v pozn. 20, s. 54.

196) Lenka Bobková, Velké dějiny země Koruny české IV. a, Praha-Litomyšl 2003 s. 496; Táž, Cesty a cestování v životě společnosti, Acta universitatis Purkynianae philosophica et historica, Studia historica II, 1995, Ústí nad Labem, s. 68.

197) Karel Otavský, Die Sankt Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV., Bern-Frankfurt a. M.–New York-Paris-Wien 1992, s. 93.

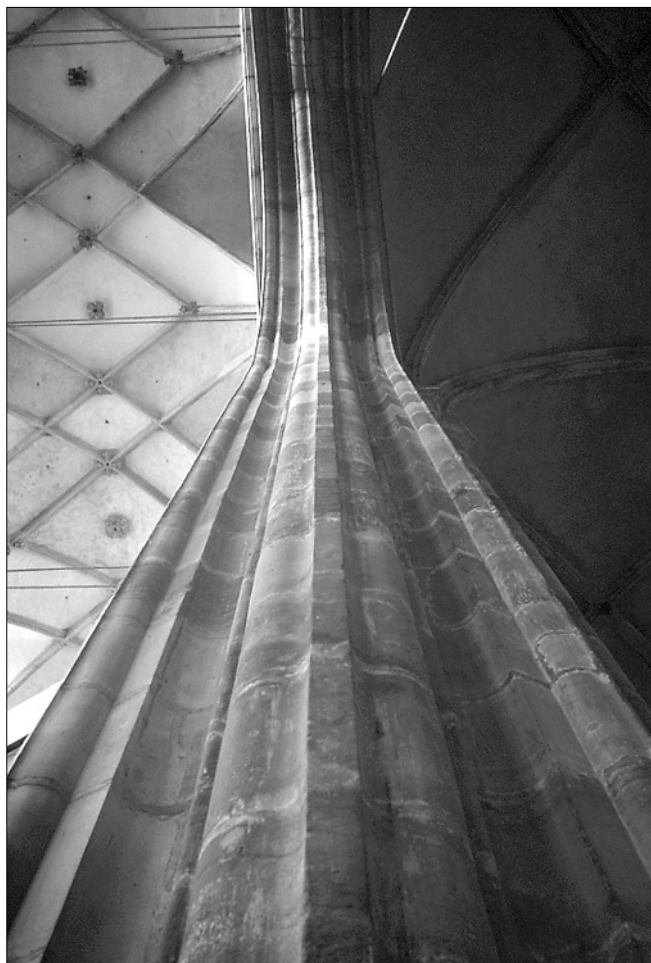

Obr. 56: Ojvín, kostelní ruína. Pohled shora na severní stranu vítězného oblouku s profilací stlačeného hruškovce (foto R. Němec, 2002).

neboť je shledal adekvátnější sakrálnímu prostoru, resp. její momentální funkci. Obdobná náhlá rozhodnutí, související se změnou uměleckého programu, jsou známa i z dalších karlovských projektů. V kapli sv. Václava dal císař zvednout bankál okna, v jehož ose měla být pravděpodobně umístěna socha sv. Václava, či zazdít okna nad Zlatou bránou z důvodu osazení mozaiky Posledního soudu.¹⁹⁸⁾ Z naznačené perspektivy je snad možné posuzovat i změněné tvarosloví ojvínské stavby, a to i přes námitku, že nejde o stavbu „prvního řádu“. Jak jsem výše upozornil, tato stavba beze sporu zaujímala podstatné místo v císařových územních plánech. Zadavateli nebylo zatěžko povolat stavitele, který započatou profilaci vítězného oblouku, přístěnné přípory a ostění oken včetně kružeb nahradil atraktivnějšími prvky provedenými v jiném „modu“, jenž odpovídal sledovanému záměru, snad citací pražské katedrály jako možné propagace určitého slohu. Podstatu problematiky postihl již Oldřich Stefan, když v sázavském klášterním kostele, tedy jiné stavbě dvorského okruhu, viděl „velký příklad katedrály svatovítské [...]“.¹⁹⁹⁾

198) Zuzana Vsetečková, Monumentální středověká malba, in: Katedrála sv. Víta v Praze, Anežka Merhautová (red.), Praha 1994, s. 96n.

199) Oldřich Stefan, Klášter Sázavský, Poklady národního umění 7, Praha 1940, s. 8. K otázce propagace imperiálního stylu srov. Robert Suckale, Die Hofkunst Kaiser Ludwigs des Bayern, München 1993, s. 168n.; Týž, Die „Löwenmadonna“, ein politischer Bildtyp aus der Frühzeit Kaiser Karls IV.? in: Iconographica. Mélanges offerts à Piotr Skubiszewski, Robert Favreau-Marie Helène Debbiès (redd.), Poitiers 1999, s. 221–229; Björn Lewalter, Kunst als politische Propaganda. Ei-

Obr. 57: Praha, sv. Vít. Pohled zdola na profilaci stlačeného hruškovce závěrového pilíře (foto R. Němec, 2003).

Další pozdější přístavba či úprava proběhla ve východní kapli se sakristií připínající se na severní straně k chóru kostela. Zdá se, že kaple se sakristií byla mezi opěráky vestavěna později, resp. došlo k úpravě původního plánu, neboť na vnější straně kostela, dnes obrácené směrem do kaple, se nachází sokl s venkovní profilací. Tomu by napovídala, i vzhledem k jinak symetricky budovanému kostelu, poměrně nepravidelná dispozice prostoru, stejně jako odseknutá hrana opěráku ve výši klenebních kápí či výběh klenby, vložený do severní venkovní zdi chóru. Zdivo kaple není ve spodní části ve spárořezu provázané s chórovým opěrákem, kaple se připíná na opěrák. Je tedy možné předpokládat založení kaple poté co byl započat chór, avšak v časově blízké mikrořadě, vzniklé v průběhu stavby snad špatnou koordinací stavebních postupů. Vzhledem k tomu, že tato kaple byla pravděpodobně vysvěcena sufragánem Václavem, jak o tom hovořil Manlius (viz text. příl. č. 4), můžeme předpokládat dokončení k roku 1384, tedy v časovém horizontu výstavby kostela (obr. 3, 8, 13, 48–50).

Jak bylo ukázáno, část konventních budov jmenovaných v zakládací listině bylo možné přesně lokalizovat díky nedávným archeologickým vykopávkám. Zároveň se však ukázaly zřetelné nejasnosti týkající se datace nově odkrytých částí konventu. Zdá se, že vznikaly postupně a zejmé-

ne Löwenmadonn aus Berlin, in: Herbert Beck-Hartmut Krohm (redd.), Das Bodemuseum Berlin, Frankfurt a M., 2002, s. 78–85.

Obr. 58: Ojvín, kostelní ruína. Detail liliového vlysu na severní straně kostela, betonová římsa z roku 1966 (foto R. Němec, 2002).

Obr. 59: Praha, kaple sv. Václava. Detail liliového vlysu (foto R. Němec, 2002).

na v rámci stavebních aktivit na přelomu 15. a 16. století. Tři severozápadní opěrné pilíře konventu byly postaveny jinou technikou než pilíře opěrného systému severní strany kostela, tj. nebyly cele stavěny z kvádrů, ale byly jimi pouze armovány. Také lůžka (sedla) pro trámy u severně situovaného, nově odkrytého prostoru byla vysekána při patě valené klenby, pod jejím vrcholem, a jsou tudíž starší, resp. valená klenba je mladší a musela být vystavěna až následně (obr. 29). Nápadné jsou i již zmiňované druhotně provedené záseky pro klenby klauzurních budov na západní fasádě kostela, tj. tři lomené oblouky a šikmé osazení přetínající střílnové okno, stejně jako již zmiňované stopy po osazení střechy na západní stěně budovy využívané a označované později jako márnice (Bahrhaus). Taktéž závěsové (drapériové) okno v „křížové chodbě“, portál s oslím hřbetem na západní straně kostela a cihelná empora v kostele neko-

pondují s architektonickým projevem druhé poloviny 14. století, jak bylo konstatováno již ve starší literatuře (např. Gurlitt, s. 170) (obr. 12, 14, 15, 26, 30).

Na začátku 16. století bylo snad také dokončeno vysekání vnějšího ochozu, jak naznačuje letopočet 1515 na vnější stěně kostela, publikovaný u Gurlitta (s. 197), jenž měl zřejmě zabránit zvlhčování kamenné stěny (obr. 28). Ke zvýšení účinnosti těchto opatření byl ochoz zastřešen, jak lze soudit ze zachovalých zbytků šikmého osazení střech, vysekaných ze stran do opěráků. Mladší je i jižní zeď severního plató, kterou Jana E. Fries na základě výsledků archeologického průzkumu kladla do 15. století, připustila však i dataci k roku 1520.²⁰⁰⁾

Hypotézu o mladší výstavbě některých částí kláštera podporují i pramenné zprávy, částečně otištěné Ch. A. Pescheckem. V roce 1494 převor Ondřej Swob sepsal závěť „in stubella nova siue refektorio coenobii montis paracleti“.²⁰¹⁾ Také skutečnost, že v roce 1520 ojvínská mniší urgovali radu města Zhořelce o vyplacení peněžního odkazu k uhrazení stavebních prací na Ojvíně i pro svoji novou fundaci v Königsteinu,²⁰²⁾ ukazuje na další výraznou stavební činnost, v rámci které byly vystavěny výše zmiňované části (*eynrichtung*). Poslední přestavby královského paláce i osazení závěsových oken byly připsány, jak bylo již zmíněno, Konrádu Pflügerovi. Připsání se však jeví jako

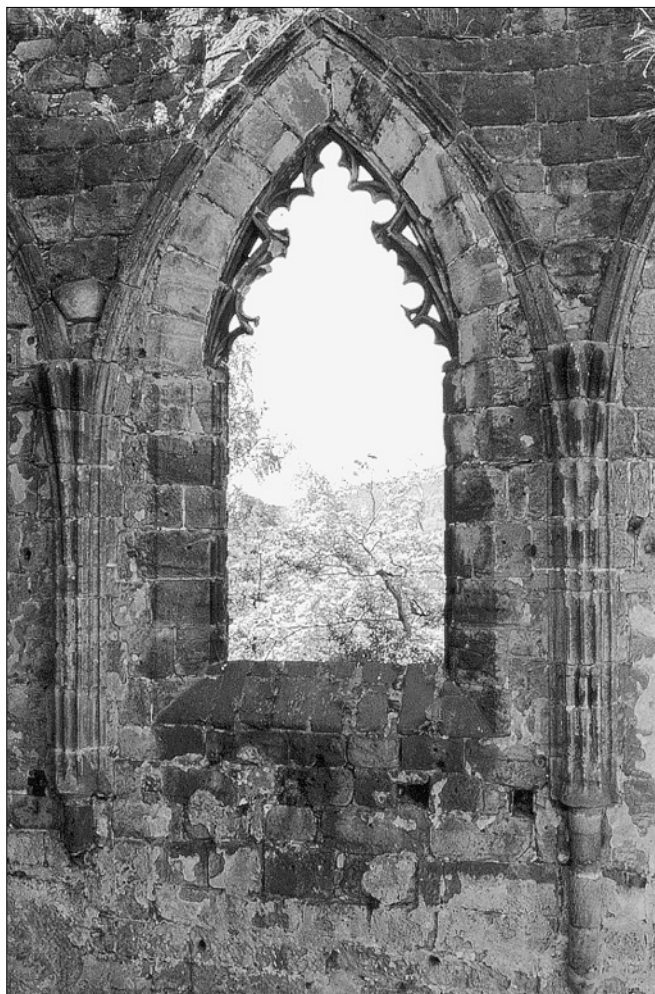
přínejmenším sporné, neboť stylové prvky použité na Ojvíně se v té době staly obecně používaným tvaroslovím. V každém případě však ukazují na saskou provenienci, vycházejí ze stylu míšeňského Albrechtsburgu.²⁰³⁾

200) Jana Esther Fries, 2002, o. c. v pozn. 34, s. 189.

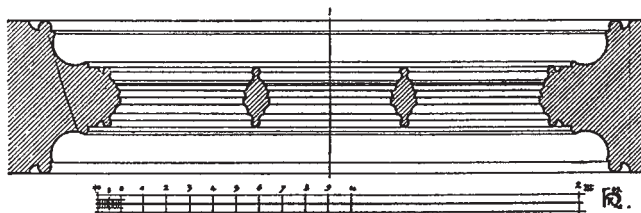
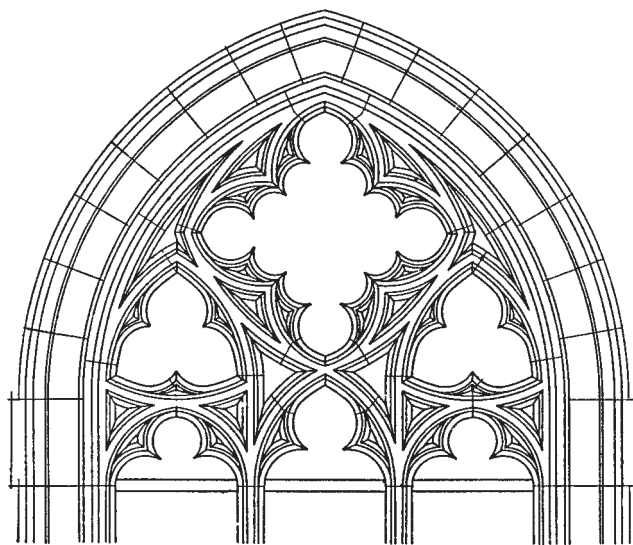
201) Christian Adolph Pescheck, 1846, o. c. v pozn. 13, s. 316.

202) Christian Adolph Pescheck, 1840, o. c. v pozn. 11, příl. č. 9, s. 98: „[...] und etzliche summe geldes unserem und dem newem Closter uffm königsteynn testamentlich willig zugeeuyget vnnnd uibergeben neben andern ired wille vorordennunge [...]“. Angesehen das unser Closter sommerzeit eczlicher bew halben sich vorzerit vnd förderlich das new Closter manchfeldiger irdlicher eynrichtunge nothem vnnnd beu sere bedorffen ist [...]“; Týž, 1846, o. c. v pozn. 13, s. 304.

203) Gunter Oettel, 1999, o. c. v pozn. 34, s. 14.; k osobnosti K. Pflügera Martin Petzoldt, St. Thomas zu Leipzig, Leipzig 2000, s. 20n.; Milada a Oldřich Radovi, Kniha o sklípkových klenbách, Praha 1998, (především kap. Rozšíření míšeňského slohu na území kurfürstského a věvodského Saska, s. 34–44); Hans-Joachim Krause, heslo Pflüger Con-

Obr. 60: Ojvín, kostelní ruína. Detail okna v lodi kostela se zbytky sférických kružebných obrazců (foto R. Němec, 2002)

Obr. 61: Praha, sv. Vít. Kružebné sférické obrazce oken závěrových kaplí (in: A. Podlaha – Hilbert, 1906).

SHRNUTÍ

Budování hradního a klášterního komplexu na hraničním území Čech s Horní Lužicí v Žitavsku, v oblasti, kde nikdy nesídlil panovnický rod, je možné nahlížet nejen jako výsledek péče o královskou doménu (srov. *MC VIII demanum nostrum*), s čímž souviselo i protěžování Žitavské cesty, ale také jako součást cílené územní politiky Karla IV., expandující směrem k Baltickému moři a vyžadující systém strategických opor. Na tento specifický rys císařovy fundační praxe upozornil v souvislosti s budováním „západní“ cesty k Frankfurtu n. Mohanem H. H. Hofmann. Právě za účelem posílení centrálního správního systému se císař rozhodl nechat si na Ojvíně vybudovat rezidenční sídlo a umístit sem i řád celestinů.²⁰⁴⁾ Nikoli tedy proto, jak soudil Jan z Gubenu, že by se celestinům v Praze nelíbilo a tepr-

rad, The Dictionary of Art 24, New York 1996, s. 586; dále Georg Dehio, Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Sachsen I, Regierungsbezirk Dresden, München – Berlin 1996, s. 574n.

204) Zdeňka Hledíková, Karlovy církevní fundace a koncepce jeho vlády, in: Mezinárodní vědecká konference doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR, sekce historická, Praha 1981, s. 147–148: „U naprosto všech Karlových založení církevních institucí je zřejmý jeho jasný přístup k fundační praxi. Nejde v ní o předem dané, neměnné schéma, ale o aktivní, dynamické uzpůsobení konkrétních fundačních záměrů měnící se situaci.“ Táž, Fundace českých králů ve 14. století, in: SH 28, 1982, s. 5 až 55. Srov. Jan Janák-Zdeňka Hledíková, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, s. 72.

ve ve snu císař přišel na spásnou myšlenku celestinům poskytnout nový domov v pustém lese (viz. text. příl. č. 2, edice s. 19). Uvedené skutečnosti společně s Karlovou „sběratelskou vášní“, projevující se uváděním nejrozumnějších zástupců duchovní sféry do země Koruny české, tak mohly podnítit povolání nového, do té doby neznámého exkluzivního řádu celestinů do Čech.²⁰⁵⁾ „Eodem tempore [1366] dominus Karolus imperator fundavit monasterium novum in castro suo Moywin versus Zitauiam et locavit in eo monachos, qui Celestini appellantur [...]“²⁰⁶⁾

Co se dotýká výběru lokality kláštera, je možné předpokládat ideovou návaznost na mateřský klášter S. Spirito v Sulmoně, situovaný v hornaté krajině Abruzzie na úpatí hory Morrone. Při koncipování ojvínské zástavby Karel IV. uplatnil jím samotným na několika stavbách protěžované ikonografické schéma uspořádání komplexu do navzájem sousedících, horizontálně odstupněných rovin, kde byl vedle hradu a císařského paláce situován i klášter s kostelem. V popředí zájmu stála především demonstrace císařské moci, jak naznačuje koncepce celku, směřovaného v pohledu-

205) Johannes von Guben, o. c. v pozn. 6, s. 18: „wenne czu dem male hatte zi keyn klostir in ganz Allmania.“ Srov. Jiří Spěváček, Bohemocentrismus a universalismus Karla IV., in: Mezinárodní vědecká konference doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR, sekce historická, Praha 1981, s. 101n.

206) Chronicon Benessii de Weitmil, FRB IV, s. 534.

vé ose divácky exponovanou stranou k městu Žitavě. Ohlas nacházíme již v dobových pramenech (Guben) i mladších kronikách 16. a 18. století (Manlius, Carpzov). Přítomnost českého krále jako zeměpána byla propagována i sochařskou výzdobou, jak naznačuje uplatnění heraldických figur českého dvouocasého lva ve svornících a na tympanonu.

Stavební typ užitý na Ojvině představoval dispoziční variantu běžně rozšířeného jednolodního kostela s věží, užívaného zejména u mendikantských řádů a později hojně u farních kostelů. Adekvátní analogií, a to jak ve smyslu fundátorské praxe, tak i v použití prosté dispozice, navazující na typ mendikantské stavby, byl pařížský celestinský klášter s jednolodním sálovým kostelem, založený císařovým synovcem Karlem V. z Valois ve stejném časovém horizontu jako Ojvín (1365). Stavební typ došel svého uplatnění v Čechách i na dalších karlovských stavbách třetí čtvrtiny 14. století, snad ve smyslu vědomého navázání na přemyslovskou tradici (sv. Apolinář – Praha, Sadská ad.). Mimo dispozice byly shodné i architektonické detaily, např. utváření „nahé“ stěny, jejíž význam, zejména u kostela na Větrově, vyzdvihl Václav Mencl. Podstatným rysem ojvinské stavby bylo navíc protěžování převyšovaných proporcí, jež se svojí „aristokratií“, jak o ní mluvil Dobroslav Líbal,²⁰⁷⁾ přibližovala sálovým stavbám s centralizující tendencí, neboť již uplatňovala princip staveb krásného slohu. Nemá být řečeno, že se jedná o kopii nějaké ze jmenovaných staveb, nýbrž o modifikaci obecně známých a užívaných architektonických schémat. K tomuto poznamenala trefně Klára Benešová: „jako by se tu [na Ojvině] střetávaly a zanechaly stopy všechny prvky, ovlivňující českou architekturu 14. století, přenesené sem [...] z nejrůznějších koutů země.“²⁰⁸⁾

Torzo kostela není z hlediska stylu, tvarosloví a zejména relativní chronologie tak jednotné, jak se v literatuře implicitně přijímalo. Stavební průzkum objektu a stylový rozbor umožnil rozlišit dva formálně se lišící stavební úseky, svědčící o zásadní změně uměleckého názoru. Markantní hranice mezi nimi probíhá v horní třetině kostela a projevuje se jak ve změně materiálu, tak i architektonického detailu, tj. ve zpracování a odlišné profilaci všech kamenických článků. Pro první stavební úsek jsou charakteristické nejen ony „nudos parietes“, které platily „za zvláštnost“ cisterciáckých staveb již ve 12. století, jak upozornil Matthias Untermann, ale i krácené tříčtvrtinové oblé přístěnné přípory, jednodušší geometrické obrazce kružeb, stejně jako zvlněný, ondulovaný profil ostění v kaplích a na jižní straně vítězného oblouku. Tato, slovy Jiřího Kuthana „atektonická“ modelace vycházela z tradice „pilier ondulé“, jehož genezi na příkladech ve Francii rozpracoval Christian Freigang.²⁰⁹⁾ Recepty těchto vlivů, jež se na území Čech objevují v cisterciáckém prostředí Vyššího Brodu a Zlaté Koruny a poprvé byly zhodnoceny Václavem Menclem, jsou zřetelné i na Ojvině. Uvedené analogie naznačují, že první stavební úsek nad úroveň podlahy navazoval na starší tradice staveb kolem roku 1300, jež doznaly jistého „revivalu“ i ve století čtrnáctém. Problematikou architektonických citátů, přítomných i na Ojvině, se zabýval v kontextu staveb střední

Evropy především Matthias Untermann a Wolfgang Schenkluhn.

Dokončení stavby proběhlo již v jiném architektonickém stylu. Jednodušší oblé přístěnné přípory byly nahrazeny výběhy se svazky žeber, šikmé okosení severního okeního ostění v chóru se proměnilo ve vyžlabení. Ondulovaný profil vítězného oblouku byl zaměněn za umělecky výraznou profilaci stlačené hrušky, ve které D. Líbal hledal arrasovské vlivy. Formální shody ukazující na architektonický citát sv. Víta, se přitom neomezují pouze na profilaci stlačeného hruškovce, který se na pražské katedrále nachází na devíti chórových arkádách Matyáše z Arrasu, patrně jsou i v dalších detailech. Především motiv liliového výslu, užitého v kapli sv. Václava se na Ojvině vyskytuje téměř ve shodné formální i konstrukční podobě pod hlavní římsou a pod stříškami opěráků. Na přímou znalost svatovítských předloh patrně ukazují i rayonantní obrazce sférických kružeb s vloženými dvojími nosy, stejně jako motiv plaménku, které také našel na Ojvině své uplatnění. Jako podstatné se jeví, že se na Ojvině neobjevuje pouze ojedinelý motiv ukazující ke stavbě svatovítské katedrály. V souladu s dosavadním bádáním a na základě formální analýzy je možné ojvinskou stavbu, jež se zásadně odlišuje od umělecké produkce v Lužici, začlenit do kontextu staveb dvorského okruhu Karla IV. Nikoli však jako stavbu „parlérovskou“ či „arrasovskou“ (viz výše, také přehled bádání), ale jako stavbu nesoucí prvky reprezentativního imperiálního slohu Karla IV.

S tím souvisí i otázka, proč bylo architektonické tvarosloví změněno prakticky ad hoc v rámci jedné stěny. Zdá se, že bylo důsledkem změny vedení huti po jedné z císařových inspekci, pod jejímž dozorem byla stavba dokončena, a sice v jiném stavebním modu navazujícím na prvky svatovítské katedrály. Stejně jako u jiných karlovských podniků (sv. Vít, Karlštejn), nešlo o žádnou výjimku, i zde docházelo k nenadálé proměně uměleckého názoru, jež lépe naplňovala nároky zadavatele. Mimo zjevnou demonstraci královské moci v celkovém uspořádání ojvinské zástavby, i sochařským programem, tak poukazuje i architektonický slovník na další ikonologickou rovinu této fundace, kterou postřehl již Oldřich Stefan, když v jiné stavbě dvorského okruhu, v benediktinském klášterním kostele na Sázavě, viděl aluzi na svatovítský chrám.²¹⁰⁾ Právě skutečnost, že se císařská fundace na Ojvině formálními prostředky odvolává na stavbu sv. Víta, poukazuje na význam stavby i hodnotu stavebníka. Zdá se, že založení kláštera na Ojvině a péče o něj bylo výsledkem politické koncepce, explicitně deklarující aktuální mocenskopolitickou situaci v Žitavsku, stejně jako „státoprávní nároky“ českého krále a císaře Karla IV.²¹¹⁾

207) Dobroslav Líbal, 1948, o. c. v pozn. 25, s. 151.

208) Klára Benešová, 1979, o. c. v pozn. 10, s. 139.

209) Jiří Kuthan, 1994, o. c. v pozn. 175, s. 487, Christian Freigang, 1992, o. c. v pozn. 172, s. 177.

210) Oldřich Stefan, 1940, o. c. v pozn. 199, s. 8.

211) K definici „středověkého státu“ srov. Percy Ernst Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik III. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert*, (Schriften der Monumenta Germaniae historica 13/III), Stuttgart 1956, (kap. Herrschaftszeichen und Statssymbolik), s. 1064-90, zde s. 1066n.

TEXTOVÉ PŘÍLOHY²¹²⁾

PŘÍLOHA Č. 1

CAROLI IV. IMPERATORIS ROMANI FUNDATIO, D. ANNO 1369²¹³⁾*In Nomine Sanctae et individuae Trinitatis feliciter Amen!*

Karolus quartus, divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & Bohemiae Rex, ad perpetuam rei memoriam. Etsi de innatae nobis benignitatis clementia, & attributae nobis divinitus Regiae dignitatis officio, curam omnium gerat nostra serenitas, ad hoc tamen diligentiore solertia rite dignatur intendere, qualiter ad laudem Dei & divini cultus augmentum eorum, qui spretis mudni blanditiis, & transitoria voluntate contempta, sub regulari observatia Deo jugiter serviunt, nostrae provisionis officio, status & virtus feliciter augeatur. Sane attendentes odorem famae laudabilis, & bonae conversationis studia, quibus ad honorem Dei ordo beati Benedicti, sub Statutis Sancti Petri confessoris, Papae Coelestini quinti claret ubique, & autore Domino, continuis devotionum proficit incrementis, ad ipsius ordinis dilatationem & incrementa felicia, tanto inclinamur attentius, quanto certiore spe & virtuosos operibus, devotionum studiis, quae aguntur in illo, nostrae & progenitorum nostrorum salutis confidibus compendia procurari. Igitur non improvide neque per errorem, sed animo deliberato, maturo Principum, Baronum, Nobilium & Procerum Regni nostri Bohemiae accedente consilio ad honorem & reverentiam omnipotentis Dei, Sancti Spiritus, beatae Mariae Virginis, Sancti Wenceslai Martyris, & Sancti Petri confessoris, Institutoris dictae Religionis postea Coelestini, autoritate Regia Boemiae in castro nostro Oybin, infra regni nostri Boemiae limites, & in Pragensi dioecesi situato, novum Monasterium ordinis praedicti fundavimus, fundamus, ereximus & erigimus, cum omni jure, honore, privilegio, libertate & decetia, sicut caetera monasteria dicti ordinis alibi erecta seu fundata noscuntur. Decernentes, quod area in castro modo praedicto, in quo monasterium praedictum erigitur, fundo, usibus, officinis & necessitatibus Monasterii praedicti immediate subserviat & subjecta sit omnimodo Ecclesiasticae libertati, & subsit etiam atque incorporatum existat idem Monasterium Venerabili Monasterio Sancti Spiritus de Sulmona, principali monasterio sancti ordinis, sicut caetera alia Monasteria dicti ordinis sunt, subjecta, incorporata ac unita eidem. Cast- rum vero praedictum nostri & ejusdem coronae Regni Possessionis, proprietati, titulo honoris & usibus in perpetuum reservamus, Area praefata per nos dicto ordini & Monasterio Sancti Spiritus de Sulmona, donata, concessa & incorporata eidem duntaxat excepta: quam sicut praemittitur, plena volumus & integra Ecclesiastica libertate gaudere, & idem castrum reservatum, ut praemittitur matura de liberatione prae- via fratribus ordinis supradicti, qui in provincia degunt ibidem, & eorum Successoribus, autoritate Regia Boemiae, ad nostrum & haereditum, ac Successorum nostrorum Regum Boemiae beneplacitum, de certa nostra scientia duximus committendum; Et ut fratres praedicti ejusdem ordinis degentes ibidem successivo tempore provisione congrua sustententur, animo dotandi, & dotis nomine monasterio praedicto in perpetuum bona infra scripta, videlicet villam Hervvigsdorff vulgariter nuncupatam, consistentem prope Zittaviam, & allodium Drozendorff, cum ipsorum villae & allodii juribus, redditibus, dominio, proventibus libertatibus, & pertinentiis universis, prout eadem hactenus habuisse & possedisse dignoscuntur, libera & exempta donavimus, concessimus, donamus, concedimus, appropriavimus, unimus, incorporamus & invisceramus. Et eadem bona cum omnibus suis pertinentiis praedictis & omnibus collectis, steuris, tributis, vectigalibus, angariis, par-angariis, oneribus realibus ab personalibus, quibuscunque nominibus appellari valeant, Berna Regio Boemiae duntaxat excepta, auctoritate praefata, & de certa nostra scientia in perpetuum quitamus, absolvimus, & per omnia liberamus. Judicia Sanguinis, & plexionis capitis, & membrorum ac superioritatis Dominium, in bonis eisdem nobis, haeredibus ac Successoribus nostris Boemiae Regibus, & ejusdem Regni Coronae no-

mine, & de certa scientia reservantes. Civilia vero judicia ad cognitionem Prioris loci, & officialium suorum, quibus haec committenda duxerit, volumus pertinere. Et ut juris forma praedicta omnia, & infra scripta valeant firmiora consistere, dicta omnia & singula ex causa & titulo donationis, concessionis, incorporationis & traditionis, Venerabili & religioso Johanni de Aquila, Abbati dicti principalis Monasterii Sancti Spiritus de Sulmona, & totius ordinis praedicti, praesenti coram Majestate nostra, & praefata omnia & singula & eorum quilibet nomine & vice praefati Monasterii Sancti Spiritus de Sulmona & totius ordinis praedicti, recipienti & acceptanti eadem, dedimus, concessimus, damus & concedimus cum effectu. Et volumus, quod illustres Boemiae Reges, haeredes & Successores nostri, qui pro tempore fuerint, nullo unquam tempore castrum praedictum vendere, obligare, permutare, donare, seu alio quovis titulo alienare debeant, quibuscunque Principibus, Baronibus, Nobilibus, seu personis aliis cujuscunque gradus, status, praeeminentiae seu dignitatis existant, sed potius idem castrum erga Coronam & Regnum Bohemiae reservabunt perpetuis temporibus affuturis. Item auctoritate Regia praefata decernimus edicto: quod illustres Reges Bohemiae, haeredes, & Successores nostri in perpetuum praedictos fratres, tanquam singulares & privilegiatos Capellanos suos, bona, praedia, homines & possessiones eorum quibus ad praesens gaudere noscuntur, seu quae Regum Bohemiae beneplacito assecuti fuerint in futurum, manuteneant, defendant, & a quibuscunque violentiis, atque injuriis magnifice tueantur. Decernentes etiam & hoc Regio Bohemiae perpetuo valituro sancientes edicto, ne quis, cujuscunque etiam status, gradus seu conditionis existat, Religiosos, Priorem & Fratres, qui pro tempore fuerint, Conventum, locum ipsum possessiones, bona, praedia, homines, ac subditos ipsorum adversus privilegia, libertates, immunitates, regulares observantias, religiosas & honorabiles consuetudines, Statuta, jura gratias ordinis ipsius ab antiquo tempore a Sacro-Sancta Sede Apostolica obtenta, seu obtentas, vel adversus praesentis nostrae ordinationis, liberationis & exemptionis seriem inquietare, impedire, turbare, seu molestare praesumat. Siquis autem attemptare praesumpserit, praeter indignationis nostrae aculeos poenam centum marcarum auri purissimi se noverit incursum, quam ab eodem toties quoties contra factum fuerit, irremissibiliter exigi volumus, & ejus medietatem nostri Regalis aerarii sive fisci, residuum vero parteno injuriam passorum usibus applicari. Signum Serenissimi Principis & Domini, Domini Karoli quarti, Romanorum Imperatoris invictissimi & gloriosissimi Boemiae Regis. Testes hujus rei sunt Reverendissimus in Christo pater, Dominus Gvido, Portuensis Episcopus, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis, pro Majestate nostra Caesaris in partibus Italiae Locum tenens: & Generalis Vicarius, Venerabilis Johannes Olomucensis Imperialis Aulae nostrae Cancellarius, Robertus Cameracensis, Lambertus Spirensis, Waltherus, Augustan. Agapitus de Columna, Esculan: Wilhemus, Lucanus & Johannes Spolitan: Ecclesiarum Episcopi, Illustres, Rupertus, Legnizensis, Heinrichus, Lithauniae, Duces, Johannes Montisferrati, & Johannes dictus Sobieslaus Moraviae Marchiones. Spectabiles Neapuleo de Ursinis Manupelli, Johannes de Asperg, Mattheus de Buberio & Franciscus de prato Comites Nobiles, Nicolaus Spinalli de Zavenocio, Regni Siciliae Cancellarius, Ludovicus de Turri, Ambasiotor Florentinorum. Egregii Legum Doctores, Pertus de Wartemberg, Imperial. Curiae nostrae Magister, Bozko de Wilhariz Imperialis Curiae nostrae Marescallus, Andreas de Duba, Imperialis Camerae nostrae Magister, Franciscus di Vico, Praefectus almae urbis, Bernhardus & Jaroslaus, Fratres Burggravi de Dony & alii quam plures nostri & Imperii Sacri Nobiles & fideles Provinciae, sub Imperiali nostrae Majestatis Sigillo Testimonio literarum. Datum in civitate nostra Lucana. Anno Domini Millesimo tricentesimo, Sexagesimo nono, Indictione Septima XVI. Kalend. Aprilis Regnorum nostrorum, anno vicessimo tertio, Imperii vero quarto Decimo.

C.R.ta.

per Dominum Johannem Olomucensem, Episcopum Cancellarium.

212) Vybrané pasáže z kronik či edic jsou ponechány v původním záznamu. K překladům německých textů byl použit výkladový slovník *Matthias Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I–III, 1872–1878.*

213) In: *Johannes Benedictus Carpov, Analecta Fastorum Zittaviensium I, Leipzig 1716, kap. 22, příloha B, s. 163–165; přetištěno in: Christian August Peschek, Der Oybin bey Zittau, Zittau–Leipzig 1804, s. 106–112; RI VIII, 1877, o. c. v pozn. 62, č. 4728.*

PŘÍLOHA Č. 2

JOHANNES VON GUBEN, JAHRBUECHER DES ZITTAU-
ISCHEN STADTSCHREIBERS UND EINIGER SEINER AMTS-
NACHFOLGER²¹⁴⁾

(edice s. 17) [...]. Anno domini M^oCCC^oLXiiij wart desin schepphin vnd rathe dy lantvöythy vnd di pflege desezy wybildes vnd dy huzere Karls-frede vnd ouch Owyn vnd dy czolle beyde in der stat vnd vf dem Gebler bevolen czu Budissin, vnd musten alle iare geben dor von vnd ouch von landgobe CCC schok vnd daz waz in der wochen vor phingsten. Donoch in dem selben jare bwte dese stat daz gemach vf dem Oyben kegin der stat noch geheyse dez keyserz. [...].

(edice s. 18–19) [...]. Hy ist geschrebyn wy dy monche Celestini komen sint vf den Owý. Do noch noch gotes burte M^oCCC^oLxvj iar waz keiser Karl geczogen gegin Auion czu dem bobst, Vrbano genant, vnd gewan do selbest gnade czu geyslichen lúyten, dy waren monche, dy hysen Celestini, vnd hatten ein clostir czú Avion, in dem der keyser hatte ofte messe gehort; vnd gewan solche gnade czu in, also daz er sy lut kegin Behem in daz land: wenne czu dem male hatte zi keyn klostir in gancz Allmania; vnd quomen dez czwene monche mit dem keiser gegin Behem vnd czogin dem keisir also lange noch, biz daz zy von im kein ende gehaben mochten: wen sy wolden nicht wonen zu Prage by den lúyten vnd mochte in der keiser decheyne wonunge vor gegeben, dy den selben monche fvglich were, vnd nomen dez vrlub von dem keiser vnd wurdin vs gericht mit czurunge vnd wolden wedir czihen gegin Auion. dez lak der keiser dez selben nachtes vnd mochte ny kein slofen getun von der monchin weyin vnd dochte hyn vnd her: wen di monche wolden jv wonen in eynem walde vnd in eyner wústenunge: vnd dochte der keiser an daz haus Owýn, vnd dez morgens sante der keiser noch den monchen vnd sprach ‚ich habe úch gedocht vf eyne wonunge, vnde czihet gegin der Syttaw vf ein haus, daz heist der Owýn,‘ vnd gab den selbin monchen briefe; dy quomen her in dese stat in dem vorgeantanten jaren vm pfingsten vnd waren von desin burgerin gewýst vf das haus vnd huden an zu bwíhen, daz dese stat kost me wen CC schok daz zy musten bwíhen von dez keisers geheysse, vnd móhe vnd erbeit hatte dese stat, vs vnd in czu ríten, vnd wart gemúgt stat vnd daz ganze land mit fure vnd mit erberyte vnzelich, daz dy stat vnd daz land bei manchen jare ny vorwant. alzo sint dy monche Celestini komen in daz lant. [...].

(edice s. 32–34) [...]. Do noch in dem selben jare M^oCCC^oLXviij^o czu aller heyligen tage muste dese stat [Žitava] geben czu Prage von der rechten rente vnd von den czollen vnd von der burg Owyn iiijc^o schok vnd xvij schok vnd verloz dese stat an dem czollen des selben jares mee wen czwey hundirt schok, dy dese stat muste czubusen, daz das selb geld nicht gevallen waz von den czollyn; wen dese stat muste dy czolle vnd dy lantwoytey besten vnd myten ober iren dank wedir keyser Karl, do von zy grossen schaden nam; wen von den czollen gevyle nicht als vyl geldes als dy stat gab: vnd dyz hatte gewert vir jar vnd dy mytunge luyte also noch desim brife, den keyser Karl gab deser stat dor ober. Wir Karl, von gotes gnaden, romischer keiser, czu allen czeiten merer des reichs vnd kunig czu Behem, bekennen vnd tun kunt offentlich an disem brieue allen den, die yn sehen oder horen lesen, das wir mit dem richter, mit dem rate vnd mit den burgern gemeinlich der stat czu der Syttaw, vnsern leben getrewen, vbreyen komen sein, als hernach geschriben stet. czum ersten sullen die egenantyn, der richter, der rat vnd die burger czu der Syttow, czwey gencze jar, von der czeit als diser brieff geben ist anheben czu czelen, den czol in der stat czu der Syttow vnd ouch den czol vnder dem newen huse, gelegen vff dem Gebler, [...] vnd dorumb sullen sie vns als eynem kunige czu Behem geben vnd gelten icliches jares drehundert vnd czechen schok groser prager muncze, also das sie vns czu stunt bezzalen sullen hundere schok, vnd dornach uff sant Gallen tag, der nehest kumpt, cwey hundere vnd czechen schok, vnd uff den nehesten sant Gallen tag, der aber dor noch kumpt, drehundert vnd czechen schok der egenanten pfenninge. ouch sullen sie die egenenten czwey jar czu vnser hant, als eynes kuniges czu Behem, halden vnd bekostigen die drey vesten, eyne die by der stat Syttow liget, dy ander ist daz egenante newe hus uff dem Gebeler, vnd daz dritte daz man nennet Moyben; vnd binnen den egenanten czweyn jaren mugen wir iclicher der egenanten vesten widir in vnser hant nemen, wenne wir wollen; vnd czu wel-

cher czeit wir binnen der egenanten czeit Moyben in unser hant nemen vnd halden wollen, so sullen sie vns jerlich binnen den czweyn jaren ouch uff sant Gallen tag dorczu geben czwenzig der egenanten schokke auch sullen sie die selben czei jar innehaben das dorff Herwygesdorff vnd waz dorczu gehoret vnd sullen die schuczzen vnd schirmen von vnser wegen vnd sullen vns da von jerlich auch uff sant Gallen tag icliches jares geben vier vnd czwenzig der egenanten schok. [...] geben czu Prage noch Crists geburte drehczenhundert jar, dor noch in dem sechs vnd sechzigstín jare, an dem nehesten frytage nach vnser herren vffarttage, vnser reiche in dem czwenzigstín vnd des keisertums in dem czwelften jare. [...].

(edice s. 47–48) [...]. Wir Karl, von gotes gnaden, romischer keiser, czu allen czeiten merers des richs, vnd kunig czu Behem, bekennen vnd tun kunt offentlich an desim brife allen den, di en sehen adir horen lesen [...] czu der Syttaw, [...] so sullen ouch sie vns vnd vnsern erben, kunigen czu Behem, czu jerlicher rente geben vnd gelden drey vnd nunczig schok vnd czwenzig grozse der selben, vnd von allem dem vorgeantant gelde sullen sie von vnsern vnd vnserre erben wegen alle jar gelden vnd geben dem prior vnd der sammenunge des closters czum Oywen czwey vnd nunczig schok grozzen vnd daz uberige vorgeantante gelt sullen sie in vnserre camer alle jar als vor beschriben stet genczlichen antwortet; [...].

(edice s. 48–49) [...]. Do noch in der selbin czeit [1369] quam keiser Karl her in dese stat vnde czoch vff den Oywyn vnd lag vff dem haucze eyne nacht vnd quam er in dese stat [Žitava] wedir vnd waz czornyg vff dy schepfen vnd handelte dy schepfen obil vnd sprach, er hette gekoren czwene vormunder der monche, dy torste sich nyndirt vff gericht vor dem rate vnd vor den schepfen vnd bestiz dy schefen zere, wenn lichte hatte man dem keiser geclayt ober den rath in der wyle als er waz gewest vff dem Oywyn: vnd wurden dornoch dy monche vnd alle ir pfleger so halsstark vnd alle ir murer, ir knechte vnd erbeter, daz in nymand torste czu sprechen vm keyne sache odir sy ymmer gestroffen, vnd drocten dy selbin monche do noch dese stat vnd den armen rath, daz er nicht wste waz er tun solde, wenn als, daz der arme rath in gute geigin den monche tatt, daz wart im von in vorkart in obele, vnd muste dese stat grosse sache von en lyden, daz zy von keyme vmbesessene herren hetten geleden, bys an den huttegin tag. daz vorker got schyre vnd laz dese stat gnysin ir gerechtekeyt. Ouch muste dese stat von heyse vnd von gebot dez keisers eynen so getanen briff gebin vndir der stat ingesigel, als hy noch beschrebin stet, den sy noch by en haben, dy selbin monche. [...].

PŘÍLOHA Č. 3

PAULUS LANGUS CYGNAEI, CHRONICON CITIZENSE²¹⁵⁾

[...]. Anno Domini MCCCCLXXIX, imperator Carolus quartus defunctus est. Is etiam inter alia pietatis opera, quae exercebat, monachos ordinis Celestinensis ex Gallia in Germaniam primus duxit, posuitque eos in altissimo monte, in confinibus Slesiae & Bohemiae, non procul a Zittavia, mutans castrum, quod ibidem erat munitissimum, in coenobium, regaliter & magnifice eis providens de vitae necessariis. Est autem ipse mons totus saxeus, undique prominentes habens rupes & scopulos, & est semotus & liber, in medio aliorum situs montium nemoris Hercinae, sive Bohemicae. Vivunt denique sub regula sancti patris Benedicti in magna charitate, rigidam & artissimam vitam ducentes: quemadmodum exepertus sum, dum eos visitavi, ob dicti monasterii fundationem investigandam (uti & aliorum) per Trittenium missus, anno Domini MDXVI. Et est solum & unicum per Germaniam, ex quo assumptis monachis, Georgius illustris dux Saxoniae, hoc dicto tempore, secundum aequae in monte sublimi, qui Regalis lapis dicitur, a Pyrneo oppido ad miliare unum remoto, fundare & erigere coepit. Consustissimae autem fratribus, aliunde in Alemannia monasterium non habentibus, locum firmissime munitum in extremis finibus Bohemiae providit, ut superventura Hussitarum rabies non haberet facultatem eos devastandi, sicut (pro dolor) de monasteriis non munitis, in umbilico aut corpore regni Bohemiae positis, actum est. Conservant denique illud castrense monasterium fratres etiam pro tutela totius Alemanniae, praesertim Slesiae & Misnae. Potest quippe ex eodem monasterio pugnari contra Hussitas, & alios hostes patriae, si postulaverit necessitas. Inditum est au-

214) *Johannes von Guben, Jahrbuecher des zittauischen Stadtschreibers und einiger seiner Amtsnachfolger*, SRL, Neuer Folge I, Joachim Leopold Haupt (ed.), Goerlitz 1839, s. 1–164.

215) *Paulus Langus Cygnaei, Chronicon Citizense 1516*, SRG III, B. Mencke (ed.), Leipzig 1731, s. 1220.

tem nomen loco, ob altitudinem, ut dicatur Owin, id est sublime sive superius; & fundatum est anno Donimi MCCCLXVIII-1368 per Carolum Quartum: quod in praecedentibus per incuriam neglectum fuisse constat. Carolo itaque e vivis sublato, filius suus Wenceslaus successit in imperio, vir totus illecebrosus, luxuque & otio marcidus: idcirco & tandem (ut infra dicetur) depositus fuit. Imperavit tamen infeliciter annis XXII. Coepit enim anno Donini MCCCLXXIX. Porro anno Donini MCCCC deponetur: successitque ei Rupertus. [...].

PŘÍLOHA Č. 4

MANLIUS CHRISTOPHORUS, COMMENTARIORUM RERUM LUSATICARUM²¹⁶⁾

Basilicae Monasterii Oyvinensis, item Sacelli descriptio & Consecratio 1384

Lib. VI, kap. XXVII, § XIII. Monasterii basilica, (cujus Basilicae dextrum seu meridionale latus totum ad XV. cubitorum altitudinem ex solida rupe est excisum, una cum tribus altaribus, & totidem aliis in sacello, quod basilicae sinistro lateri est continuum) consecrata est & dedicata VIII. Id. IXbr. Anno 1384. in honorem Spiritus Sancti paracleti, (unde monasterium S. Spiritus, & montis paracleti vocarunt) & Deiparae virginis, nec non B. Martyris Venceslai, & St. Petri Confessoris, Institutoris praedictae religionis, postea Coelestinis, per Johannem Antistitem Pragensem tertium, sedis Apostolicae Legatum secundum. Sacellum vero ipsum consecravat suffraganeus ejus Wenceslaus.

Lib. VI, kap. XXVIII, § X. Hoc modo recuperatum Oyvinum Carolus Sittaviensibus dedit Anno Christi 1364. ut paulo ante dicebamus, qui continuo jubente Imperatore structuram illam quadratam, quae urbem spectat, & Domus Imperatoria fuit appellata, lapidibus exaedificavit, & quinquennio post Coelestinis monachis possessionem loci resignavit. Gorlicensium annales anno illo sexagesimo quarto coenobium ipsum conditum volunt. [...]

PŘÍLOHA Č. 5

BOHUSLAV BALBIN, MISCELLANEA HISTORICA REGNI BOHEMIAE. TOPOGRAPHICUS ET CHOROGRAPHICUS²¹⁷⁾

[...]. Nihil in vita naturâ loci munitius (tribus, quatuorve arcibus exceptis) vidisse me puto, atque huc spectare Caroli vocem *Oibin* affirmant, cum locum vidisset, *Oibien* voce Gallica exclamantis, & locum sibi probari significantis: Saxea tota moles est, neque cuniculis, aliisque hodiernis ignium artificijs, aut pyrio pulvere fartis siphonibus, & syringis obnoxia; quippe non unâ aliquâ petrâ mons excrescit, ut perfodi quamvis pertinaci labore possit, sed frusta petrarum, & saxorum grandia, domorum, & turrium maximarum instar accumulata montem, conficiunt altissimum, & partibus omnibus, solâ, quâ aditur viâ exceptâ, in infinitam altitudinem abruptum. Via quae ad arcem ducit, unica angusta, lubrica, saxea tota, nec curru, nec Equo adeunda; è petris hinc inde quasi pergulae lapidae pendent ad defensionem Arcis artificio excitatae (quales etiam in *Schattvien* post Viennam in angustis illis, ut itâ dicam, Thermopylis spectantur) in has pergulas, & rostra jaculatores tres, quatuorve inclusi, cum ipsi velut loriceis, parvis illis moenibus tegantur, & à suis ex alto defendantur, arcere ascendentes hostes nullo negotio, & magnas strages edere possunt. Semita ad Arcem tortuosa, & velut Maender in seipsam quasi rediens, id efficit, ut hostes; cum ascendunt, saepissime sese offerre; & nudum latus praebere necessariò cogantur. Ubi portas, & quidem maenia idoneis locis excitata superâris, & summum montis apicem conscenderis, veteres tibi *Coenobij* ruinae occurrunt; ibi jam continuum saxum exsurgit; *cellaria* memorandi operis profundissima narrant, qui viderunt, nullo murariorum, sed fossorum tantum, qui pertas frangunt, labore perfecta; tum inter saxa grandis, sed purissimae, & coelestis aquae plena *lacuna*, seu *crater*, unde paratus Praesidiarijs haustus scatebat. Tradunt Incolae (qui etsi alieni à Religi-

one nostra, adhuc tamen Nominis, & juris nostri memores me deducebant, & comitabantur) totius *Coenobij*, & omnium aedificiorum in arce tecta sic aptata fuisse, ut quoties coelum plueret, omnis tectorum aqua in hanc scrobem, seu craterem colligeretur, & canalibus deflueret; adjuvari insuper, augerique aquas latice modico, sed perenni, qui scateat è rupe. Arx solâ illâ parte, & fronte, quâ ascenditur, moenibus incingitur, reliqua latera omnia lubricis praecipitibus, & nullâ propè arte, nullis scalis superabilibus saxis, ac rupibus muniuntur. Monstratur hodieque in petra locus, ubi *Carolus IV.* Imperator sederit; tum alio in loco *Caroli* saxeus lectulus, ubi traditur ascensu Arcis defessus paululum quievisse. Sed nihil *Coenobij* Templo, quod adhuc stat integrum, illa sumque, illustrius, & admirabilius, hoc quidem in genere vidi: non enim laterculis, aut saxis caemento murariorum labore conjunctis, sed cavatâ perfossâque petrâ, ac in Templi justî speciem conformatâ, assurgit ad fornecem; ac nè antrum aliquod esse existimes, fenestrae idoneis locis apertae lucem admittunt, fornix tantum ubi curvavi incipit, laterculis constat; latera omnia Templi, solum, parietes, quidquid latet, aut eminet, arae, gradus, & caetera, ex eadem petra excisa, tam dextrè, & intra, & extra *Ecclesiam* adornantur, ut nonnisi à curiosis oculis haec raritas notetur. [...].

PŘÍLOHA Č. 6

SAMUEL GROSSER, LAUSITZISCHE MERKWÜRDIGKEITEN. DARINNEN VON BEYDEN MARGGRAFFTHÜMERN²¹⁸⁾

[...]. So dann kommt man zu denen *Ruderibus* der Kirche, des Closters, und des ehemals darauf gestandenen Schlosses. Die Mauer, Thore und Fenster, sonderlich gegen Mittag, sind alle aus purem Felß gehauen, und die Bogen am Gewölbe nur mit Ziegel-Steinen vollends ausgemauert gewesen. In dem Chor der Kirchen war vor weniger Zeit noch ein aus Stein gehauenes und vermittelt zweyer eiserner Stangen schwebend hangendes *Crucifix*. Gegen Mitternacht ist ehemals ein ziemlich hoher Thurm gewesen, der aber nach der Zeit herunter gestürztet, und nur innerhalb der Kirche noch etliche wenige Stufen von der gewesenenen Wendel-Treppe übrig hat. Seitwärts der Kirche sind auch noch einige *Rudera* von dem gewesenenen *Creutz-Gange* zu sehen, an deren Ende man in eine entsetzliche Tieffe hinab schauen kan. Die in puren Felß gehauene Kellerey aber ist noch in gar gutem Stande. [...].

PŘÍLOHA Č. 7

JOHANNES BENEDICTUS CARPZOV, ANALECTA FASTORUM ZITTAVIENSIVM²¹⁹⁾

§ 2. [...]. Als nun Hertzog Heinrich an. 1347 mit Tode abgangen, fiel die Stadt Zittau mit dem Oybin an Carolum IV. eingenthümlich zureck, und weil derselbe sahe, daß des Raubens und Plünderns von diesem Berge kein Ende werden, diejeniger auch, so sich daselbst fest gesetzt, dem Kâyser nicht weichen, und als Oberherrschaft erkennen wolten, fand er sich gemüßiget, selbige durch Gewalt der Waffen zum Gehorsam zu bringen, belagerte demnach den Berg mit vielen Volck geraume Zeit, muste aber ziemliche Einbusse der Seinigen erfahren, indem von denen Belagerten mit Steinen und Geschoß ihrer viel getödtet oder beschädigt worden, gleichwohl eroberte endlich der Kâyser den Oybin, und befahl der Stadt Zittau, daß sie daselbst ein groß viereckicht Gebäude gegen die Stadt anlegen solten, welches nachgehends des Kaysers Hauß genennet, und vor eine Landes-Vestung damahligen Zeiten nach gehalten ward, dieses übergab der Kâyser an. 1364, nebst andern Gütern der Stadt Zittau, doch daß sie dargegen dem Königreich Böhmen, jährlich 300. Schock erlegen musten. [...].

§ 3. [...]. Als er [Karel IV.] nun den Pabst Urbanum V, so zu Avignon in Franckreich sich aufhielt, besuchte, und allda bey den Mönchen des Ordens S. Perti des Bekenners, Coelestini genannt, im Closter Messe hörte, ließ er sich ihren Gottesdienst und Ceremonien so wohl gefallen, daß er die Ordens-Brüder nicht nur oftmahls um sich hatte, sondern auch

216) *Manlius Christophorus*, Commentariorum rerum Lusaticarum VII, SRL, Christian Godefred Hoffmannus (ed.), Lipsiae et Budissae 1719, kap. 27-28. lib. 6, § 13, s. 317-319.

217) *Bohuslav Balbin*, Miscellanea regni Bohemiae, Topographicus et chorographicus III, kap. 8, § 5, Pragae 1681, s. 113-114.

218) *Samuel Grosser*, Lausitzische Merkwürdigkeiten. Darinnnen von Beyden Marggraffthümern V, Leipzig-Budisin 1714, s. 13.

219) *Johannes Benedictus Carpzov*, Analecta Fastorum Zittaviensium oder Historischer Schauplatz I, Leipzig 1716, kap. 22, §. 2-8, s. 146-154.

ihren Orden in Böhmen zu pflanzen resolvirte, indem ausser in Italien und Franckreich, sie damahls nirgend in Deutschland ein Closter hatten. Er nahm derowegen zweene Münche mit sich nach Böhmen. [...] indem sie zu Prage wegen der Menge des vielen Volckes sich nicht niederlassen, sonder lieber an einen einsamen Ort, ihres Stiffters Verordnung nach, im Gebürge oder im Walde leben wolten. [...].

§ 5. [...], als sie [inni] die angenehme Einsamkeit des Oybins vor eine bequeme Gelegenheit zu Erbauung eines Closters hielten, erlangten alsofort von Kayser Carolo IV. eine schriftliche Verordnung an die Stadt Zittau/ daß der Rath und Gemeinde daselbst ihnen zum vorhabenden Closter-Bau, und ihrer Verpflegung beförderlich seyn solten, [...]. Der Kayser selbst befahl wöchentlich aus dem Kuttenbergischen Berg-Wercks-Amte 10. Schock zu solchen Bau zu zahlen, der Stadt aber kostete es über 200 Schock Prager Groschen/ was sie hierzu verwenden musten, ungerechnet die Zimmerleute, Mäurer und Steinbrecher, ingeleichen was die Fuhrn betragen, so die Bürger und das ganze Land mit ungemein grosser Beschwerde verrichtet. [...]. Nachdem nun der Bau starck fortgesetzt, und die Kirche, welche 15 Ellen hoch aus gantzen Felsen gehauen, sammt den dreyen Altären in derselben, und eben so vielen in der Capellen, welche zur lincken Seiten der Kirche liegt, vollends verfertigt ward, so erfolgte im Jahr 1384. d. 6. Nov. die Einweyhung, welche der 3te Ertz-Bischoff zu Prage Johannes de Genstein in der Ehre des heil. Geistes oder Paracleti, auch in der Ehre der Gottes-Gebährerin Mariä, des heil. Märtyrers Wenceslai, und S. Petri des Bekenner, der der Stifter des Coelestiner-Ordens gewesen, verrichtet: Die Consecration der Capelle aber geschah von seinen Suffraganeo, Wenceslao. Das Closter ward zur Pragischen Dioeces geschlagen, und dem vornehmen Coelestiner-Closter zum heil. Geist zu Sulmona im Königreich Neapolis als einer matrice einverleibet. [...].

§ 8. Wir kommen nunmehr zum Untergange des Schlosses und Closters Oybin, welcher sich ao. 1577 d. 24. Martii am Sonntage Judica Abends um 6. Uhr ereignet, da durch ein heftiges Donner-Wetter die verhanden gewesene Gebäude angezündet, und weil damahls viel Schuß-Pulver im Schlosse verwahret lag, daß sich niemand den Brand zu dämpfen wagen konte, fast der gantze Oybin durch die Flammen verderbet worden. [...] Anno 1681 d. 14. Maji nach Mitternacht trennete sich bey

gantz stillen Wetter ein grosser Stein-Felsen von denen andern ab, und fiel theils auf den Schloßhof, theils in den Weg, warff auch den Schloß-Thurm herunter, und verschüttete das Backhaus nebst andern Gebäuden. [...].

PRÍLOHA Č. 8

JOHANNES BENEDICTUS CARPZOV, NEUERÖFFNETER EHREN-TEMPEL MERCKWÜRDIGER ANTIQUITÄTEN DER MARGGRAFTHUMS OBER-LAUSITZ²²⁰⁾

[...] In folgenden Jahren als Carolus IV. nach seinen Feldzug Anno 1368 so Er Pabst Urbano V. zu Dienst in die Lombardie vorgenommen und in der Zurückkehr bey dem Pabste zu Avignon in Franckreich gewesen war, 2 Coelestiner Münche mit sich bracht, und selbigen Orden in Böhmen gerne fortpflanzen wolte, diese aber keinen Ort in Königreich bequemer zu Aufbauung eines Closters, als den Oybin fanden, gab ihnen der Kayser Erlaubnuß daselbst ein Convent für 12. Brüder mit reichlichen Einkünften und Dotirung zu stifften, ertheilte ihnen auch in der Reichs-Stadt Lucca d. 17. Martii Anno 1369. einen Foundation-Brief, welchen Pabst Martinus V. confirmierte. Nachdem nun der Bau starck fortgesetzt, und die Kirche, welche 15. Ellen hoch aus gantzen Felsen gehauen, samt dreyen Altären, und eben so vielen, in der zur lincken Seiten der Kirchen angelegten Capellen, fertig ward, erfolgte Anno 1384. d. 6. Novembr. die Einweyhung in der Ehre des Heil Geistes oder Paracleti, ingeleichen in der Ehre der Gottes-Gebährerin Mariae, des Heil. Märtyrers Wenceslai, und S. Petri des Bekenner, so Stifter des Coelestiner Ordens gewesen. Das Closter wurde zur Pragischen Dioeces geschlagen, und dem berühmten Coelestiner Closter zum Heil Geist zu Sulmona im Königreich Neapolis einverleibet. [...].

220) *Johannes Benedictus Carpozov*, Neueröffneter Ehren-Tempel Merckwürdiger Antiquitäten der Marggraffthums Ober-Lausitz I, kap. 16, § 5, Leipzig 1719, s. 290.

CAROLI IV. IMPERATORIS ROMANI FUNDATIO DIE KIRCHE DES CÖLESTINERKLOSTERS AUF DEM OYBIN BEI ZITTAU

Die Auswahl des Themas hat nicht nur die Tatsache angeregt, dass es sich um ein Bohemikum handelt, also einen Bau, der auf dem historischen Gebiet Böhmens von dem Kaiser und böhmischen König Karl IV. erbaut wurde, sondern vor allem die Möglichkeit eines Detailstudiums des Baus und der Plandokumentation, die im Rahmen der Sanierung des Objektes, die seit 1991 stattfand, angefertigt wurde. In der vorgelegten Studie summiert der Autor die mehr als 150-jährige kunsthistorische Forschung. Er setzt sich mit dem Vermächtnis der Inventare von Gurliitt und Rahtgens auseinander, er nimmt aber auch die Ergebnisse der neuen archäologischen Ausgrabungen in Betracht, die seit 1997 Jana Esther Fries und Joana Wojnicz leiteten (zuständiger Gebietsreferent S. Krabath), nicht zuletzt auch Erkenntnisse aus ständig verlaufenden Konservierungs- und Sanierungsmaßnahmen und auch der eigenen nicht destruktiven baugeschichtlichen Untersuchung. Der Autor wertet ikonographische Materialien aus, die die bauliche Gestalt des Objektes erklären. Einen unteilbaren Bestandteil der Studie bildet die Analyse der Bauentwicklung und die Stilanalyse, die in Zusammenhängen der damaligen architektonischen Produktion sowohl in böhmischen Ländern, als auch im europäischen Kontext durchgeführt wurde. Auf Grund der Stilanalyse wurde, in der Korrelation mit absoluten Daten, auch die relative Chronologie des Aufbaus der Kirche völlig neu bestimmt und einige Bauabschnitte, die in ihrer Morphologie verschieden sind, unterschieden.

Die Burg- und Klosteranlage Oybin befindet sich auf dem historischen Gebiet Böhmens im Zittauer Land im Lausitzer Gebirge im heutigen östlichen Teil von Deutschland. Das Zittauer Land wurde als ein selbstständiges Ganzes und ein Bestandteil des böhmischen Fürstentums schon unter der Regierung des böhmischen Fürsten Břetislav, etwa zwischen den Jahren 1019–1039 zum erstenmal erwähnt. Falls es überhaupt irgendwann von Böhmen getrennt wurde, blieb das Zittauer Land

seit der ersten Hälfte des 11. Jahrhunderts ständig im Rahmen der Länder der Böhmisches Krone bis zum Jahre 1635, als es schon im Rahmen der Oberlausitz (ab 1424) an Sachsen abgetreten wurde.

Der erste verzeichnete Bauherr auf dem Oybin war Chval aus dem Geschlecht Ronovec, genannt von Zittau, der schon in den Jahren 1253–1262 erwähnt wurde, als er das Zittauer Land im Besitz hatte und laut des Zittauer Schreibers Johannes von Guben (1370) den ersten „Oyben“ erbaut hat. Sein Sohn Heinrich von Leipä hat im Jahre 1312 die inzwischen verödete Burg Oybin instand gesetzt. Mehr bedeutungsvolle, mit dem Aufbau des Oybins verknüpfte Aktivitäten, sind mit der Persönlichkeit Karls IV. verbunden, der die Regierung über das Land nach dem Tod seines Vaters, König Johann von Luxemburg am 26. August 1346, übernommen hat. Im Jahre 1364 ließ hier der Kaiser einen Palas bauen, zwei Jahre später hat er hier auch den Aufbau des Cölestinerklosters mit der Kirche initiiert. Laut historischer Quellen ist die Zeit des Aufbaus des Cölestinerklosters durch die Ankunft der Cölestiner auf den Oybin und die Weihe ihrer Kirche in die Zeitspanne zwischen 1366 bis 1384 eng abgegrenzt. Die Gründung des Cölestinerklosters erwähnt in den zeitgenössischen Chroniken Benesch Krabice von Weitmil, als Hauptquelle bleibt die Chronik des Johannes von Guben.

Den Aufbau des Burg- und Klosterkomplexes im Grenzgebiet Böhmens mit der Oberlausitz, also in der Region, wo nie ein Herrscher-geschlecht siedelte, ist nicht nur als ein Ergebnis der Pflege um die königliche Domäne anzusehen (vgl. MC VIII demanum nostrum), sondern auch als einen Bestandteil der gezielten Gebietspolitik Karls IV., die in Richtung Baltikum expandierte und ein System der strategischen Stützen erforderte. Auf diesen spezifischen Zug der Stiftungspraxis des Kaisers hat im Zusammenhang mit dem Aufbau der „westlichen“ Straße nach Frankfurt am Main H. H. Hofmann aufmerksam gemacht.

Die Grundfrage, warum Karl IV. die funktionsfähige Burg verändern, resp. den neuen Bedürfnissen anpassen ließ und hier das Cölestinerkloster aufzubauen befohlen hat („*mutans castrum /.../ in ceonobium*“, P. L. Cygnaei), kann teilweise auch durch die gesamte interurbane Entwicklung beantwortet werden. Die Situation war für die sog. Leipaer Straße, zu deren Schutz auch ehemals der Oybin erbaut wurde, nicht günstig. Eine grundlegende Tat, durch die der Kaiser die Wachfunktion des Oybins geschwächt hat, war die Gründung der Zollburg Karlsfried (1357) auf der Zittauer Straße, die er vor den übrigen Handelsstraßen auch durch zahlreiche Mandate begünstigt hat, und auf die er bemüht war, den ganzen Handel zu verschieben.

Gerade zur Stärkung des zentralen Verwaltungssystems hat der Kaiser entschieden, seine Residenz auf dem Oybin bauen zu lassen und hierher auch den Cölestinerorden zu platzieren. Nicht also deswegen, wie Guben meinte, dass es den Cölestinern in Prag nicht gefallen habe und der Kaiser erst in einem Traum auf den rettenden Gedanken kam, den Cölestinern eine neue Heimat im öden Wald zu bieten. Angeführte Tatsachen zusammen mit der Karls „Sammelsucht“, die durch die Einberufung verschiedensten Vertreter der geistlichen Sphäre in die Länder der Böhmisches Krone zum Ausdruck kam, konnten so die Berufung eines neuen, bis zu der Zeit unbekannten exklusiven Ordens der Cölestiner nach Böhmen anregen: „*Eodem tempore [1366] dominus Karolus imperator fundavit monasterium novum in castro suo Moywin versus Zitawiam et locavit in eo monachos, qui Celestini appellantur* [...]“ (B. von Weitmil)

Was die Auswahl der Lokalität des Klosters betrifft, setzt der Autor den Vorbildcharakter des Mutterklosters S. Spirito in Sulmona voraus, das in der Gebirgslandschaft von Abruzzia am Fuße des Berges Morrone situiert ist. Bei dem Konzipieren der Bebauung auf dem Oybin hat Karl IV. das durch ihn selbst auf einigen Bauten (z. B. Karlstein) begünstigte ikonographische Schema der Gestaltung des Komplexes in gegeneinander benachbarte, horizontal abgestufte Ebenen geltend gemacht, wo neben der Burg und dem Kaiserpalas auch das Kloster mit der Kirche situiert wurde. Im Vordergrund des Interesses stand vor allem die Demonstration der kaiserlichen Macht, wie die Konzeption des Ganzen andeutet, das in der Ansichtachse zu der Stadt Zittau gerichtet wurde. Dies findet schon in den zeitgenössischen Quellen (Guben) und auch jüngeren Chroniken des 16. und 18. Jahrhunderts (Manlius, Carpozov) Wiederhall. Die Anwesenheit des böhmischen Königs wurde auch durch die Bildhauerverzierung propagiert, wie es die Anwendung der heraldischen Figuren des böhmischen doppelgeschwänzten Löwen andeutet.

Der Bautypus, der auf dem Oybin angewendet wurde, stellte die Dispositionsvariante der geläufig verbreiteten einschiffigen Kirche mit einem Turm dar, die besonders bei der Mendikantenarchitektur und später häufig bei Pfarrkirchen zur Anwendung kam. Eine adäquate Analogie, und zwar sowohl im Sinne der Stiftungspraxis, als auch in der Anwendung der einfachen, an den Typus des Mendikantenbaus anschließenden Disposition, war das Pariser Cölestinerkloster mit der Saalkirche, gegründet von dem Neffen des Kaisers Karl V. von Valois in dem gleichen Zeithorizont, wie Oybin (1365). Der Bautypus kam in Böhmen und auch auf den anderen königlichen Bauten des dritten Viertels des 14. Jahrhunderts, vielleicht im Sinne der bewussten Anknüpfung an die Premyslidentradiation (hl. Apollinaris – Prag, Sadská, usw.) zur Geltung. Außer der Disposition sind auch die architektonischen Details im Einklang gewesen, z. Beispiel die Gestaltung der „nackten Wand“, deren Bedeutung, besonders bei der Kirche des hl. Apollinaris auf Větrov in Prag, Václav Mencl hervorgehoben hat. Ein wesentlicher Zug des Baus auf dem Oybin war dazu noch die Begünstigung der überhöhten Proportionen, er näherte sich durch seine „Aristokratie“, wie darüber Dobroslav Libal gesprochen hat, den Hallenbauten mit der zentralisierenden Tendenz, da hier schon das Prinzip der Bauten des schönen Stils geltend gemacht wurde. Es soll nicht gesagt werden, dass es sich um eine Kopie eines der genannten Bauten, sondern um eine Modifikation der allgemein bekannten und benützten architektonischen Schemas handelt. Dazu hat Klára Benešová treffend bemerkt: „als ob sich hier (auf dem Oybin) alle Elemente, die die böhmische Architektur des 14. Jahrhunderts beeinflussten und die aus den verschiedensten Teilen des Landes hierher (...) gebracht wurden, begegneten und Spuren hinterlassen haben“.

Das Torso der Kirche ist vom Gesichtspunkt des Stils, der Formenlehre und besonders der relativen Chronologie aus nicht so einheitlich, wie in der Literatur implizit angenommen wurde. Die Bauuntersuchung des Autors und die Stilanalyse haben ermöglicht, die zwei stilistisch unterschiedlichen Baupochen, die von der grundsätzlichen Änderung der Kunstanschauung zeugen, zu unterscheiden. Die markante Gren-

ze zwischen ihnen verläuft in dem oberen Drittel der Kirche und kommt sowohl in der Änderung des Materials, als auch im architektonischen Detail, d.h. in der Verarbeitung und unterschiedlichen Profilierung aller Steinmetzglieder zum Ausdruck. Für den ersten Bauabschnitt sind nicht nur die „*nudos parietes*“ charakteristisch, die für eine „Besonderheit“ der Zisterzienserbauten schon im 12. Jahrhundert galten, wie darauf Matthias Untermann aufmerksam gemacht hat, sondern auch die abgekürzten, rundlichen Dreiviertel-Wanddienste, einfachere geometrische Gebilde der Maßwerke, genauso wie das gewellte, undulierte Profil des Gewändes in den Kapellen und auf der Südseite des Triumphbogens. Diese, mit den Worten Jiří Kuthans „atektonische Modellierung“ ist von der Tradition des „*pilier ondulé*“ ausgegangen, dessen Genesis auf Beispielen in Frankreich Christian Freigang zuletzt ausgearbeitet hat. Die Rezeptionen dieser Einflüsse, die auf dem Gebiet Böhmens in dem Zisterzienser-Milieu der Klöster Vyšší Brod/Hohenfurt und Zlatá Koruna/Goldenkron erschienen und zum erstenmal von Václav Mencl bewertet wurden, sind auch auf dem Oybin deutlich. Angeführte Analogien deuten an, dass der erste Bauabschnitt über dem Niveau des Bodens an ältere Traditionen der Bauten um das Jahr 1300 anknüpfte, die ein bestimmtes „*Revival*“ im 14. Jahrhundert erfahren haben. Mit der Problematik der architektonischen Zitate, die auch auf dem Oybin vorhanden sind, haben sich im Kontext der Bauten in Mitteleuropa vor allem Matthias Untermann und Wolfgang Schenkluhn beschäftigt.

Die Vollendung des Baus wurde schon in einem anderen architektonischen Stil durchgeführt. Die einfacheren rundlichen Wanddienste wurden durch die Ansätze mit Bündeln von Rippen ersetzt, die Abschragung des nördlichen Fenstergewändes im Chor hat sich in Abkehlung verwandelt. Das undulierte Profil des Triumphbogens wurde durch die künstlerisch markante Profilierung des gedrückten Birnstabes ersetzt, in der Dobroslav Libal Arrassche Einflüsse gesucht hat. Der stilistische Einklang, der an die architektonische Inspiration durch die St. Veitskathedrale zeigte, begrenzte sich dabei nicht nur auf die Profilierung des gedrückten Birnstabes, der sich in der Prager Kathedrale in neun Chorkarkaden von Matthias von Arras befindet, er ist auch in weiteren Details zu finden. Vor allem das Motiv des Lilienfrieses, das in der Kapelle des hl. Wenzels verwendet wurde, kommt auf dem Oybin fast in der gleichen Stil- und Konstruktionsgestalt unter dem Hauptgesims und unter den Verdachungen der Stützpfeiler vor. An die direkte Kenntnis der Vorlagen aus der St. Veitskathedrale deuten wahrscheinlich auch die rayonanten Muster der sphärischen Maßwerke mit den eingelegten doppelten Nasen hin, genauso wie das Motiv der Fischblase, das auf dem Oybin auch zur Geltung kam. Als grundsätzlich zeigt sich, dass auf dem Oybin nicht nur ein vereinzelt Motiv erscheint, das auf den Bau der St. Veitskathedrale hindeutet. Im Einklang mit der bisherigen Forschung und auf Grund der Stilanalyse ist es möglich den Bau auf dem Oybin, der sich von der künstlerischen Produktion in der Lausitz grundsätzlich unterscheidet, in den Kontext der Bauten des Hofkreises Karls IV. einzugliedern. Keineswegs aber als einen „*Parlerschen*“ oder „*Arrasschen*“ Bau (siehe oben, auch die Übersicht der Forschung), sondern als einen Bau, der die Elemente des repräsentativen imperialen Stils Karls IV. trägt.

Damit hängt auch die Frage zusammen, warum das architektonische Formengut im Rahmen einer Wand praktisch ad hoc verändert wurde. Es scheint, dass es die Folgerung der Änderung der Leitung der Hütte war, unter deren Aufsicht der Bau vollendet wurde, und zwar in einem anderen Baumodus, der an die Elemente der St. Veitskathedrale anknüpfte. Ebenso wie bei anderen Karls Bauvorhaben (St. Veit, Karlstein), handelte es sich um keine Ausnahme, auch hier ist es zu einer plötzlichen Veränderung der Kunstanschauung gekommen, die die Ansprüche des Auftraggebers besser erfüllen sollte. Außer der offensichtlichen Demonstration der königlichen Macht in der gesamten Gestaltung der Bebauung auf dem Oybin, sowie durch das bildhauerische Programm, weist auch das architektonische Vokabular auf eine weitere ikonologische Ebene dieser Fundation hin, die schon Oldřich Stefan bemerkte, als er in einem anderen Bau des höfischen Milieus, in der Benediktinerklosterkirche in Sázava, eine Allusion auf die St. Veitskathedrale gesehen hat. Gerade die Tatsache, dass sich die königliche Stiftung in Oybin durch stilistische Mittel auf den Bau der St. Veitskathedrale bezieht, zeigt an die Bedeutung des Baus und die Würde des Bauherrn. Es scheint, dass die Gründung des Klosters auf dem Oybin und die damit verbundene Pflege, das Ergebnis der politischen Konzeption war, die explizit die aktuelle machtpolitische Situation im Zittauer Land, genauso wie die staatsrechtlichen Ansprüche des böhmischen Königs und Kaiser Karl IV. deklarierte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Schematische Landkarte der Tschechischen Republik. Der böhmische Staat in der Zeit der Luxemburger mit der Einzeichnung der Lage vom Oybin und Zittau (Ausstattung nach E. Semotanová, 2002).

Abb. 2: Th. Busch. Blick in das Schiff und den Chor; nicht datiert, Mitte des 19. Jahrhunderts?, Stich (Sammlung Bienert M 65, K 47, B 163).

Abb. 3: Th. Busch. Blick in die polygonale östliche Kapelle; nicht datiert, Mitte des 19. Jahrhunderts, Stich (Sammlung Bienert M 65, K 44, B 142).

Abb. 4: Oybin, Kirchenruine. Axonometrische Aufnahme. Ansicht der nord-westlichen Seite der Burg- und Klosteranlage. Zustand vor der Freilegung der Konventgebäude, situiert zwischen der Kirche und der Burg, vgl. Abb. 29 (Linsinger, 1997).

Abb. 5: Oybin, Situation. Grundriss der Burg- und Klosteranlage mit den angedeuteten Konventgebäuden. Zustand im Jahre 1964 (Scholze, 1964).

Abb. 6: Oybin. Aufriss der Nordseite des Hügels mit dem Kaiserpalas und der Kirchenruine. Zustand im Jahre 1964 (Scholze, 1964).

Abb. 7: Oybin, Kirchenruine. Grundriss in Höhe des sog. Kreuzganges und des unteren eingewölbten Raumes (Linsinger, 1995).

Abb. 8: Oybin, Kirchenruine. Grundriss der Kirche in Höhe der Kapellen und des Bodens der Kirche (Linsinger, 1995).

Abb. 9: Oybin, Kirchenruine. Grundriss der Kirche in Höhe der Fenster (Linsinger, 1991).

Abb. 10: Oybin, Kirchenruine. Grundriss der Kirche. Rekonstruktion des Gewölbeschemas im Schiff (in: Kotrba, 1970).

Abb. 11: Oybin, Kirchenruine. Schnitt durch die Kirche. Rekonstruktion der Gewölbe und der Verdachung (in: Rahtgens, 1909).

Abb. 12: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der nördlichen Substrukturen, des sog. Kreuzganges, der Kapellen und der polygonalen östlichen Kapelle mit der Sakristei (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 13: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme des nördlichen Stützensystems der Stützpfiler der Kirche in Höhe hinter den Substrukturen des sog. Kreuzganges und Kapellen. Der Pfeil bezeichnet die Änderung der Profilierung und des Materials zwischen zwei Bauabschnitten (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 14: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der nördlichen Innenwand des sog. Kreuzganges, Kapellen und der polygonalen östlichen Kapelle mit der Sakristei (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 15: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der westlichen Fassade mit dem Torso des Turmes (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 16: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der südlichen Außenseite mit dem Torso des Turmes (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 17: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme des äußeren Chorabschlusses mit Fenstern und Resten des Maßwerkes (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 18: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der nördlichen Innenwand des Schiffes, des Chores und des unteren eingewölbten Raumes. Der Pfeil bezeichnet die Änderung der Profilierung und des Materials zwischen zwei Bauabschnitten (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 19: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme der südlichen Innenwand des Schiffes und des Chores. Schematische Markierung der durchlaufenden Kante des Felsenmassivs (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 20: Oybin, Kirchenruine. Fotogrammetrische Aufnahme des Chores von Innen (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 21: Oybin, Kirchenruine. Schnitt durch das Schiff, den unteren eingewölbten Raum, den sog. Kreuzgang und Kapellen, Blick in Richtung Chor (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 22: Oybin, Kirchenruine. Schnitt durch das Schiff, den unteren eingewölbten Raum, den sog. Kreuzgang und Kapellen, Blick in Richtung westliche Innenfassade (Messbildstelle Dresden, 1993).

Abb. 23: Oybin, Kirchenruine. Reste der Fenstermaßwerke im Schiff und im Chor (in: Rahtgens, 1909).

Abb. 24: Tabelle der Profile (angefertigt von J. Krechler nach Unterlagen des Autors, 2004): 1 – Schnitt durch die Gewölberippe im Chor; 2 – Schnitt durch die Gewölberippe im Schiff; 3 – Schnitt durch die Gewölberippe in dem sog. Kreuzgang auf der Nordseite der Kirche; 4 – Schnitt durch den Stab der Blendpaneelierung der äußeren Stützpfiler; 5–7 – Schnitt durch die Formziegel der westlichen Empore.

Abb. 25: Oybin, Blick vom Kaiserpalas auf die Westfassade der Klosterkirche (R. Němec).

Abb. 26: Oybin, Ansicht der Innenseite des Kaiserpalas (R. Němec).

Abb. 27: Oybin, Kirchenruine. Ansicht der Nordseite der Kirche (R. Němec, 2002).

Abb. 28: Oybin, Kirchenruine. Ansicht des Außenumganges der Nordseite, der um 1515 in den Felsen gehauen wurde (R. Němec, 2000).

Abb. 29: Oybin, Kirchenruine. Gesamtansicht der westlichen Fassade und der freigelegten Konventgebäude zwischen der Kirche und der Burg (R. Němec, 2002).

Abb. 30: Oybin, Kirchenruine. Detail des westlichen Portals mit dem Gewände (R. Němec, 2002).

Abb. 31: Oybin, Kirchenruine. Detail des Lilienfrieses der westlichen Fas-

sade mit dem Turm (R. Němec, 2002).

Abb. 32: Oybin, Kirchenruine. Außenansicht der Südseite der Kirche mit dem Lilienfries mit dem Turm (R. Němec, 2002).

Abb. 33: Oybin, Kirchenruine. Außenansicht des Chores von dem südlichen Plateau (Landesamt für Archäologie Sachsen, J. Liptak, 2001).

Abb. 34: Oybin, Kirchenruine. Detail der Blendpaneelierung des äußeren Chorstützpfilers (R. Němec, 2002).

Abb. 35: Oybin, Kirchenruine. Blick in das Innere der Kirche in Richtung Chor (Landesamt für Archäologie Sachsen, J. Liptak, 2001).

Abb. 36: Oybin, Kirchenruine. Ansicht der Südwand in Richtung Triumphbogen (R. Němec, 2002).

Abb. 37: Oybin, Kirchenruine. Südwand mit dem sekundär vermauerten Fenster und einem Teil der westlichen Innenwand (R. Němec, 2002).

Abb. 38: Oybin, Kirchenruine. Blick vom Chor über den Triumphbogen in Richtung Westwand (R. Němec, 2002).

Abb. 39: Oybin, Kirchenruine. Blick über den Triumphbogen mit der Profilierung des gedrückten Birnstabes auf die Südwand des Chores und des Kirchenschiffes (R. Němec, 2000).

Abb. 40: Oybin, Kirchenruine. Südseite des Triumphbogens mit der Profilierung des gedrückten Birnstabes (R. Němec, 2002).

Abb. 41: Oybin, Kirchenruine. Nordseite des Triumphbogens mit der ondulierten Profilierung und der Profilierung des gedrückten Birnstabes (R. Němec, 2000).

Abb. 42: Oybin, Kirchenruine. Detail des Triumphbogens der Nordseite mit der ondulierten Profilierung und der Profilierung des gedrückten Birnstabes (R. Němec, 2000).

Abb. 43: Oybin, Kirchenruine. Detail der Veränderung der Profilierung des Fenstergewändes des nördlichen Chorfensters (R. Němec, 2002).

Abb. 44: Oybin, Kirchenruine. Ansicht der Fenster des Chorabschlusses mit Resten von Maßwerken (R. Němec, 2003).

Abb. 45: Oybin, Kirchenruine. Detail eines Teils des Maßwerkes mit der Nase im Chorfenster (R. Němec, 2003).

Abb. 46: Oybin, Kirchenruine. Detail des Maßwerkes des Abschlussfensters des Chores (R. Němec, 2002).

Abb. 47: Oybin, Kirchenruine. Detail des Maßwerkes des Abschlussfensters des Chores mit dem ergänzten Segment des Maßwerkes (R. Němec, 2003).

Abb. 48: Oybin, Kirchenruine. Blick in das Innere der östlichen polygonalen Kapelle (S. Krabath, 2003).

Abb. 49: Oybin, Kirchenruine. Östliche polygonale Kapelle. Sekundär in die nördliche Außenmauer des Chores eingelegter Gewölbeansatz (R. Němec, 2004).

Abb. 50: Oybin, Kirchenruine. Östliche polygonale Kapelle, Detail der abgehackten Kante des Stützpfilers in Höhe der Gewölbekappen (R. Němec, 2004).

Abb. 51: Oybin, Kirchenruine. Blick in den sog. Kreuzgang und die nördlichen Kapellen (Landesamt für Archäologie Sachsen, J. Liptak, 2001).

Abb. 52: Oybin, Kirchenruine. Detail des Gewändes der nördlichen Kapellen mit der ondulierten Profilierung (R. Němec, 2002).

Abb. 53: Paris, Aufriss und Grundriss des Cölestinerklosters, gegründet von Karl V. von Valois im Jahre 1365 (in: Sandron, 2001).

Abb. 54: Vergleichstabelle der Profile (angefertigt von J. Krechler nach Unterlagen des Autors, 2004): 1 – Oybin, Kirchenruine. Ondulierte Profilierung des Gewändes der nördlichen Kapellen; 2 – Zlatá Koruna/Goldenkron, Schutzengelkapelle. Ondulierte Profilierung des Triumphbogens und des Sockels der Schutzengelkapelle; 3 – Vyšší Brod/Hohenfurt, Zisterzienserkloster. Ondulierte Profilierung des Gewändes des östlichen Klostergangs.

Abb. 55: Vergleichstabelle der Profile (angefertigt von J. Krechler nach Unterlagen des Autors, 2004): 1a – Oybin, Kirchenruine. Profilierung des gedrückten Birnstabes des Triumphbogens. Abschluss der Profilierung in Richtung Chor; 1b – Oybin, Kirchenruine. Profilierung des gedrückten Birnstabes des Triumphbogens. Abschluss der Profilierung in Richtung Schiff; 2a – Oybin, Kirchenruine. Ondulierte Profilierung der nördlichen unteren Seite des Triumphbogens. Abschluss der Profilierung in Richtung Chor.

2b – Oybin, Kirchenruine. Ondulierte Profilierung der nördlichen unteren Seite des Triumphbogens. Abschluss der Profilierung in Richtung Schiff. 3 – Prag, St. Veitskathedrale. Profilierung des gedrückten Birnstabes der Chorumgangspfeiler.

Abb. 56: Oybin, Kirchenruine. Blick von oben auf die Nordseite des Triumphbogens mit der Profilierung des gedrückten Birnstabes (R. Němec, 2002).

Abb. 57: Prag, St. Veitskathedrale. Blick von unten auf den Pfeiler des Chorabschlusses mit der Profilierung des gedrückten Birnstabes (R. Němec, 2003).

Abb. 58: Oybin, Kirchenruine. Detail des Lilienfrieses auf der Nordseite der Kirche (R. Němec, 2002).

Abb. 59: Prag, Kapelle des hl. Wenzels. Detail des Lilienfrieses (R. Němec, 2002).

Abb. 60: Oybin, Kirchenruine. Detail des Fensters im Kirchenschiff (R. Němec, 2002).

Abb. 61: Prag, St. Veitskathedrale. Sphärische Muster des Maßwerkes (in: A. Podlaha – Hilbert, 1906).

(Übersetzung J. Kroupová)